

IZVESTJA

Muzejskega društva za Kranjsko

Letnik XVIII.

1909.

Sešitek 2.

Ahacij Stržinar.

Slovenski pisatelj (1676—1741).

Spisal Viktor Steska.

Ko je protestantsko slovensko slovstvo zaspalo, se je obudilo katoliško. Gojitelji tega slovstva so bili večinoma redovniki, in sicer dveh novoustanovljenih redov katoliške cerkve: jezuiti in kapucini.

Predhodnik teh je bil vetrinjski cistercijan p. Lenart Pahenek, pozneje prior kostanjeviški († 1580), ki je leta 1574. izdal katoliški katekizem.

Pod Hrenom so nastopili v slovenskem slovstvu jezuiti. Janez Čandik je priredil Evangelije in liste leta 1612., ki so bili v Gradcu dotiskani l. 1613. in ki so znani pod Hrenovim imenom, ker jih je Hren založil. Sicer je tudi Hren slovenil Evangelije in liste in jih pripravljajal za natisek, pa do tega ni prišlo; pravtako ni mogel objaviti svoje pesmarice (Hymnologium slavicum). Evangeliji so ostali v rokopisu in so skoro nedvomno takoimenovani „Stapleton“ v licejski knjižnici v Ljubljani¹⁾; pesmarica se je žal izgubila. Dalje je Čandik izdal leta 1618. katekizem. Jezuiti so leta 1615. objavili „Ta mali katechismus“, ki je izšel pod imenom založnika, stolnega dekana Mihaela Mikca. Bržkone je tudi pri tej knjigi sodeloval Čandik.

Jezuit Andrej Jankovič²⁾ je prevel štiri knjige Tomaža Kempčana: „Hoja za Kristusom“ leta 1664., ki so ostale v rokopisu, ker ni mogel dobiti založnika.

Lud. Schoenleben, ki je priredil l. 1672. „Evangelije in Liste“, je bil tudi jezuit, dokler ni izstopil iz reda.

¹⁾ Prim.: Janez Čandik. *Izvestja Muz. Dr.*, 1902, 1 id.

²⁾ Ivan Vrhovnik: *Listi nabožno-slovstveni*, str. 54, 61. — *Izvestja Muz. Dr.*, 1906, 48.

Znan je tudi jezuit p. Jernej Basar, ki je izdal svoje pridige l. 1734.

Jezuiti so tudi večkrat (1735 in 1740) izdali „Bukvice bratoušine britkiga smertniga terpenja Christusoviga na s. križu“. Ker je bil Basar nekaj časa prednik te bratovščine in ker je jezik podoben Basarjevemu, sklepa Vrhovnik³⁾, da je to knjigo oskrbel Jernej Basar, opomba na Jankovičevem Tomažu Kempčanu pa trdi, da je knjigo prevel Ivankovič.

Tudi drugo izdajo Megiserjevega „*Dictionarium Quatuor Linguarum*“ leta 1744. so priredili jezuiti. Pozneje so še s pridom nastopili patri: Primož Lavrenčič (1752), Jožef Hasl (1770) in Ožbalt Gutschmann (1770).

Z jezuiti so jeli v slovstvenih proizvodih tekmovati kapucini. Znani so: p. Janez Svetokriški († 1714), ki je izdal pet obširnih zvezkov svojih pridig; p. Hipolit iz Novega mesta († 1722), ki je izdal leta 1715. slovensko slovnico, „Bukvice od slejda inu navuka Kristusa“ (1719) in je nameraval izdati „*Dictionarium trilingue*“; p. Rogerij († 1728), čegar pridige so izšle šele po njegovi smrti (1731 in 1743), in p. Bernard iz Maribora, ki je priredil rokopis za „*Dictionarium slavicum*“.

Poleg teh redovnikov imamo od l. 1600—1750. še nekaj svetnih duhovnikov-delavcev na slovstvenem polju. Ti so: Adam Skalar (1643), marljivi Matija Kastelec, ki je izdal, oziroma spisal od leta 1678. dalje celo vrsto knjig; Ferenc Temlin (1718), Klapše (1743), Paglovec (1741 id) in naš Ahacij Stržinar.

Ahacij Stržinar je bil Paglovčev vrstnik. Oba sta bila leta 1702. posvečena v mašnika in delovala na sosednjih župnijah, čeprav ju je ločila visoka gora in daljna pot. Takrat sta bili namreč Gornji grad in Šmartin v Tuhinju sosednji župniji. Gotovo je njiju delovanje v kaki zvezi, čeprav natančnejšega pojasnila ni mogoče podati.

Ker so slovenski pisatelji iz prve polovice 18. veka primeroma redki, Stržinar pač zasluži, da nekoliko opišem njegovo življenje in delovanje.

I.

Ahacij Stržinar⁴⁾ je bil rojen na Suhu pri Škofji Loki 11. maja 1676. V mašnika je bil posvečen l. 1702. v Vidmu (Udine) v stolnici oglejskega patriarha, pod čegar oblast je spadala loška župnija. Podatkov iz njegove mladosti imamo le malo. Učil se je menda najprej v Škofji Loki, potem pri jezuitih v Ljubljani — naposled na Dunaju, kjer je postal učitelj prostih ved in modroslovja ter slušatelj bogoslovja. Vse to povzamemo iz njegovega smrtnege vpisa v gornjegrajski mrliški matici⁵⁾.

³⁾ Listi nabožno-slovstveni, str. 11.

⁴⁾ Sam se je podpisoval Sterschiner, drugi so ga pisali: Starschiner, Störschinär.

⁵⁾ Ign. Orožen: Das Dekanat Oberburg, 46. — M. Slekovec: Odlični Kranjci, 69. — Jos. Novak: Zgodovina brezoviške župnije, 158.

Če je precej po posvečenju službo nastopil, ni znano, pač pa se vé, da je dobil 13. oktobra 1703 dekret za podvikarja (subvicarius) na Brezovici. Najbrže je hkrati postal kapelan pri Sv. Petru v Ljubljani. Pravi župnik pri Sv. Petru je bil tedaj ljubljanski škof. Ker pa ni mogel župnije sam upravljati, je imel ondi svojega namestnika ali vikarja, kapelani so se pa imenovali podnamestniki ali podvikarji (subvicarius). Zato je imel tudi Stržinar tak naslov.

Brezovica je takrat spadala v šempetersko župnijo, ki se je včasih razširjala od izliva Ljubljanice do njenih izvirkov pri Vrhniku, da celo dalje do Hrušice. Po mnenju Iv. Vrhovca⁶⁾ je spadalo v šempetersko župnijo vse v porečju Ljubljanice ležeče ozemlje, torej je segala po ozkih dolinicah ob studencih in potokih daleč v izžanske hribe skoro do Sv. Vida nad Cirknico, blizu do Turjaka, preko Logatca do Hrušice in do Godoviča pri Idriji. Do leta 1085. je neki celo obsegala vse porečje Gradaščice, kjer je sedaj že sedem župnij: Šentvid, Dobrava, Horjul, Šentjošt, Polhov gradec, Črni vrh in Sv. Katarina. Ker pa je bila ta župnija le prevelika, so jo jeli polagoma krčiti. Odcepili so l. 1291. Ig, l. 1320. Vrhniko, l. 1461. ljubljansko mesto, l. 1723. Dóbrovo, l. 1736. Lipoglav, l. 1783. M. D. v Polju itd.

Tudi na Brezovici so se pričeli ljudje posvetovati, kako bi dobili svojege lastnega duhovnika, ker jim je bila pot do župne cerkve sv. Petra v Ljubljani predolga. Naposled so se zedinili, da bodo oskrbeli prihodnjemu duhovniku stanovanje in dohodke. Ustanovno listino so podpisali 1. avgusta 1703. Na god sv. Uršule, 21. oktobra 1703, je bil pravi začetek brezoviške duhovnije. Generalni vikar Anton Thalnitscher pl. Thalberg je prinesel v procesiji sv. olja in krstno vodo na Brezovico. Ta dan se je pričela na Brezovici služba božja.

Stržinar je bil torej prvi dušni pastir na Brezovici. Bil je ponavadi izprašan in za eno leto potrjen. S tem pa na Brezovici še ni bila ustanovljena samostojna župnija in Stržinar še ni bil pravi župnik, ampak le ekspozit ali izpostavljen kaplan, ki je med tednom navadno še stanoval pri Sv. Petru in tam opravljal dušnopastirske opravke. V začetku res ni imel mnogo dela na Brezovici. Njegova dolžnost je bila, da je ob nedeljah in zapovedanih praznikih maševal, pridigoval, da je spovedoval, obhajal in krščeval. Do l. 1707. tudi ni pokopaval, ker je bila to župnikova pravica; poročali pa so na Brezovici šele od l. 1784., ko je bila duhovnija povzdignjena v pravo župnijo.

Med tednom je torej Stržinar bival navadno v Ljubljani pri Sv. Petru in je tam opravljal kaplansko službo, zato se ves čas, ko je bil nastavljen na Brezovici, nahaja vpisan v matične knjige pri Sv. Petru⁷⁾.

⁶⁾ Zbornik Matice Slovenske, 1903, str. 7.

⁷⁾ Zbornik Matice Slovenske, 1903, str. 53.

V krstno knjigo se je vpisal na pr. 26. in 30. avgusta 1706, t. j. četrtek in ponedeljek; bival je torej med tednom v Ljubljani.

Ker na Brezovici v začetku še ni bilo duhovniške hiše, je Stržinar bivajoč na Brezovici stanoval v Kušljanovem gradu, kakor se bere v župnijski kroniki⁸⁾

Dva dni po svojem nastopu na Brezovici je ondi 23. oktobra 1703 prvokrat krščeval. Odslej so bili vsi v brezoviški duhovniji rojeni otroci krščeni na Brezovici. Zadnjega otroka je Stržinar krstil na Brezovici 17. januarja 1707.

Vsaka nova naprava zahteva mnogo skrbi in truda. Gotovo je imel Stržinar na Brezovici v začetku dovolj sitnosti in težav. Mladi duhovniji je bilo še marsikaj treba. Cerkev so morali razširiti, zvonik povišati, oskrbeti novo uro⁹⁾. Duhovniške hiše še tudi ni bilo. Brezovičanje so ob ustanovitvi nove duhovnije obljubili, da postavijo svojemu duhovniku stanovanje. Ugibali so, kje bi hišo sezidali. Najprimerneje se jim je zdelo, če jo postavijo blizo cerkve. Tu so se pa pokazale težave, ker je imel na tem prostoru posestnik Gosar svoje poslopje. Pogajali so se torej z Gosarjem. Ta jim res svojo posest proda in obljubi, da se do julija umakne v novo bivališče ob veliki cesti. Njegovo hišo so prirejali za duhovniško stanovanjsko hišo¹⁰⁾. To bivališče je bilo seveda majhno in tesno, podobno še vedno prejšnji kmetiški hiši.

L. 1707. je bil odkazan Stržinarju nov delokrog. Pozvan je bil za izpovednika klarisam, ki so imele svoj samostan na Dunajski cesti v Ljubljani. Tu je deloval do l. 1713., torej šest let. V tem času se je lahko vglobil v krščansko ascetiko.

V tistem času so jezuiti v Ljubljani razširjali pobožnost na čast sv. Frančišku. Tudi Stržinar je bil med častivci. Sam pripoveduje, da mu je 24. avgusta 1711 neki jezuit podaril nekoliko bombaža, v katerega je bila l. 1614. zavita desna roka sv. Frančiška Ksaverijana, ko so jo iz Goe v Indiji poslali v Rim¹¹⁾.

L. 1713. je dobil Stržinar župnijo Gornji grad na Štajerskem, kjer je bil tedaj navadno sedež ljubljanskih škofov. Stržinar je bil kot župnik hkrati škofijski komisar ali, kakor sedaj pravimo, dekan¹²⁾.

L. 1715. se je vpisal v bratovščino sv. Mihaela v Mengšu¹³⁾.

V Gornjem gradu je bivalo takrat več duhovnikov, ki so tvorili takoimenovani Marijanski kolegij. Ime je temu zboru nadel Tomaž Hren.

⁸⁾ Jos. Novak: Zgodovina brezoviške župnije, str. 82.

⁹⁾ Jos. Novak: Zgodovina brezoviške župnije, str. 93.

¹⁰⁾ Jos. Novak: Zgodovina brezoviške župnije, str. 151.

¹¹⁾ Xaverianische Ehr- und Gnadenburg, 1741., str. 3.

¹²⁾ Ne pa škofov namestnik ali oskrbnik v Gornjem gradu, kakor piše Marn: Ježičnik, XXII, 5 in dr. Jak. Sket v Slov. slovstv. čitanki, 384. — Prav pa piše dr. Glaser.

¹³⁾ Zgodovinski zbornik, 416.

Ta kolegij se je ustanovil vsled papeževe odredbe v spomin namesto prejšnjega benediktinskega samostana, ki je bil zatrt ob ustanovitvi ljubljanske škofije. Med temi duhovniki je bil tudi Janez Močeradnik, ki je nasvetoval župniku Stržinarju, naj napravi radi lakote in bolezni, ki sta takrat razsajali, oltar na čast sv. Frančišku Ksaverijanu, kamor se bodo ljudje zatekali v svojih potrebah. Stržinar zaprosi dovoljenja pri škofijstvu in naroči sliko sv. Frančiška pri ljubljanskem slikarju Mihaelu Reinwaldu. Ta jo dovrši in prinese v Gornji grad 2. decembra 1715, torej dan pred godom sv. Frančiška Ksaverijana. Stržinar jo še tisto noč s kapelanoma Janezom Močeradnikom in Josipom Šetejem odnese k sv. Barbari na Straže¹⁴), ki je bila tedaj gornjegrajska podružnica, in jo postavi na listni strani na oltar, tako da so mogli že drugi dan slovesno praznovati praznik sv. Frančiška Ksaverijana. Ta in prihodnji dan, na god sv. Barbare (4. decembra) so pridigarji zbranemu ljudstvu popisovali življenje sv. Frančiška. *

Ljudje so kmalu pričeli od vseh strani prihajati na Straže in božja pot je zaslula po svetu.

L. 1717. je dal Stržinar na listni strani sezidati novo kapelo, Mihael Reinwald jo je poslikal in postavil v njo svetnikovo podobo.

Cerkev je postajala pretesna za velike množice romarjev. Treba je bilo misliti na prostornejšo. Ljubljanski škof Viljem grof Leslie je položil 8. junija 1721 temelj novi cerkvi, ki je bila l. 1725. dozidana in l. 1728. posvečena¹⁵).

Ker je prihajalo k sv. Frančišku, tako se je poslej ta cerkev imenovala, vedno več duhovnikov in vernikov, je bilo treba pripraviti dostojna prenočišča. Stržinar je že 9. junija 1723. kupil od radmirske občine zemljišče krog cerkve 6 oral in 696 štirjaških sežnjev. Tu je sezidal precej ob početku božje poti nekoliko malih hiš za duhovnike in romarje, l. 1730. pa je pričel zidati prostorno poslopje, ki je bilo dovršeno l. 1733. To poslopje služi zdaj za župnišče.

Božja pot je čimdalje bolj zaslovela. Posamezni kraji so si sezidali lastne romarske hiše, na pr. Idrija.

Pa ne samo iz bližnjih krajev, tudi od daleč so prihajali ljudje v gostih trumah počastit sv. Frančiška. Mnogo so k temu pripomogle pridige, pa tudi podobice in tiskane knjige, ki so izšle l. 1729., 1732., 1738., 1741., 1758. Papeža Benedikt XIII. l. 1729. in Klement XII. l. 1736. sta dovolila romarjem popolni odpustek.

Cerkev je pozneje dobivala sijajna darila, dragocene cerkvene posode in cerkvena oblačila. Cesarica Marija Terezija je podarila l. 1750. mašni plašč in l. 1751. kelih z zlato kupo, dofenovka Marija Ana Sofija, hči

¹⁴) Ign. Orožen: o. c., str. 85.

¹⁵) Xaver. Ehr- und Gnadenburg, 1741, 15.

poljskega kralja Avgusta III. in mati Ludovika XVI., l. 1763. zlat kelih in mašni ornat, Marija Amalija, soproga Karla III., neapolitanskega in od l. 1759. španskega kralja, l. 1749. zlato dete itd.¹⁶⁾

Pobožnost na čast sv. Frančišku Ksaverijanu, znamenitemu indijskemu apostolu, so širili zlasti jezuiti. V Ljubljani so prizidali svoji cerkvi na stroške deželnih stanov l. 1669. obširno osmokatno kapelo. L. 1734. poroča neka knjižnica¹⁷⁾, da tega svetnika razen v Ljubljani in pri Sv. Frančišku časte še v moravški župniji (Vrhpolje), v Poljanah, v Smledniku, v ribniški župniji (v Sajevcu), v Ložu (podr. Vrhnika pri Ložu), v Dobropoljah, na Krki, v Šentvidu pri Zatičini in na Veseli gori pri Šentrupertu. Častili so ga pa tudi v Kočevju, kjer so njemu na čast sezidali osmokatno kapelico, v Lozicah, v Starem Kotu, pri Sv. Frančišku nad Planino pri Beli Krajini, pri Kočevski Reki itd.

Stržinar je bil župnik in dekan v Gornjem Gradu do leta 1733. To leto se je odpovedal svoji župniji in se preselil k Sv. Frančišku, da bi konec svojega življenja popolnoma posvetil misijonskemu delu. Tedaj je bila pravkar dograjena duhovniška hiša. Vodstvo božje poti je prevzel Stržinar, kot kaplani so mu pa pomagali Tomaž Simončič, Anton Kössl, Josip Rott, Pankracij Krainer in Josip Trost¹⁸⁾. Tu je Stržinar neumorno pridigoval, izpovedoval in ljudi navduševal za krepotno življenje. Ljudstvo je vedno številneje obiskovalo to božjo pot. Glavni shodi so bili razen o sv. Frančišku tudi še v Veliki noči, 1. maja, o sv. Jakobu in sv. Ani (25. in 26. julija), o Porcijunkuli in 5. avgusta. Od dveh popoldne do pozne noči so prihajale procesije od celjske, ljubenske in kranjske strani.

Ko je Stržinar obolel in čutil, da se mu bliža smrt, se je kot tretjerednik dal prepeljati v bližnji frančiškanski samostan v Nazarjih, kjer je 17. maja 1741 umrl.

V mrliški matici gornjegrajski je o njem vpisana opomba, ki se v prevodu glasi¹⁹⁾: „17. maja 1741 je zamenjal, po dolgi in hudi bolezni, ki jo je potrpežljivo prenašal, ubožno umrljivost s srečno nesmrtnostjo, kakor spoštljivo in nedvomno upamo, velečastiti gospod Ahacij Sterschiner,

¹⁶⁾ Več o tem Ign. Orožen: *Das Dekanat Oberburg*, str. 84—111 in dr. Avg. Stegenšek: *Dekanija gornjegrajska*, str. 27—52.

¹⁷⁾ Xaverius Oberburgensis Thaumaturgus Elegiaca Epistolarum Decade A Styria Vicino praeprimis Orbi manifestatus etc. Graecii. Typis Haeredum Widmanstadii. Knjižica je izšla 29. maja 1734. — Stran A 3b piše „Carniola Styriae“ v distihih: *Namque sacrae primus qui fundamenta locavit Aedis, et imposuit tecta, et adauxit opes. Hic meus est; primum tellus cui nostra videre, Concessit Solem, constituitque lares. Sterschinerus hic est, omni virtute Sacerdos Inclutus et Patriae gloria magna suae. Hic se Xaverio debet, sua Xaverius isti, Templaque et artificii marmora sculpta manu. Oberburgenses populis hic condidit aras, Effecitque, aris tantus ut esset honos.*

¹⁸⁾ Ign. Orožen: o. c., 87.

¹⁹⁾ Ign. Orožen: *Das Dekanat Oberburg*, 46. — Slekovec: *Odlični Kranjci*, 69. — Jos. Novak: *Zgodovina brezoviške župnije*, 158—160.

učitelj svobodnih umetnosti in modroslovja in bivši slušatelj bogoslovja na Dunaju, ki je bil radi asketiškega duha najprej spovednik klarisam v Ljubljani, potem ob bogati žetvi župnik in komisar v Gornjem Gradu, kjer je svojo službo prav hvalevredno opravljajoč 3. decembra 1715 ustanovil po vsem svetu slovečo božjo pot, radi česar se mu gotovo kot gorečemu duhovniku in neutrudnemu dušnemu lovcu spleta v nebesih toliko vencev, kolikor se šteje ali se bo štelo kdaj pri Sv. Frančišku izpreobrnjenih duš. Njegove častitljive telesne ostanke so prepeljali iz nazarskega samostana, kjer je želel kot davno že prej sprejet tretjerednik svetu odmaknjen umreti, dne 18. maja k čudodelniku v spremstvu mnogih duhovnikov in vernikov. Pokopali so ga v kripti sv. mučenice in device Barbare. Umrl je od dela potrj v 66. letu, ne sicer v visoki starosti, toda polni čednosti in zaslug²⁰.

V izvorniku slove mrliški vpis: „1741. Maii 17. diuturnam et anxiam infirmitatem tolerans eamque summa cum patientia superans miseram mortalitatem cum felici, ut pie ac indubie ominamur, immortalitate commutavit Adm. R. D. Achatius Sterschiner AA. LL. et Phliae Mgr. et S. Thlgiae auditor Emeritus Viennae, quondam ob insignem sacrae Asceseos Spiritum Sanctimonialium S. Clarae Labaci Confessarius, dein multa segete Oberburgensis Parochus et Commissarius, quo in officio summa laude gesto Anno 1715 die 3. Decembris primum decantatae per utrumque orbem Xaverianae devotionis jecit fundamentum, ob quam merito eidem zelotissimo viro Sacerdoti ecclesiasticae²⁰) indefesso animarum venatori tot in coelo immarcescibilis gloriae nectuntur coronae, quot in Xaveriano loco numerantur aut numerabuntur ad suum supremum finem animae conversae, huius venerandae exuviae e Monasterio Nazarethano, ubi obdudum susceptum tertium S. P. Francisci Ordinem infirmus delitescere et mori amabat, die 18. Maii ad Thaumaturgum locum advectae et teste copioso clero et populo ad Cryptam S. V. et M. Barbare sepultae et reconditae sunt aetatis laboribus fractae et ideo non adeo magne utpote 66 annorum, sed virtutibus et meritis plenae. — Requiescat in pace. Amen“.

Njegov portret se še nahaja pri Sv. Frančišku. Slikan je bil šele po Strinarjevi smrti, zato poteze niso prav natančno zadete. Slikal ga je slikar Zapotnik (Sapottnegg), kar spričuje napis zadaj na platnu ob zgornjem robu²¹).

²⁰) Tu je pomota; bržkone je pisec tega nekrologa napravil koncept, potem pa prepisujoč izpustil eno vrsto, morda: ecclesiasticae disciplinae cultori et itd. To je tudi mnenje g. dekana gornjegrajskega Fr. Dohnika.

²¹) Stegenšek: o. c., 51, kjer se nahaja podroben popis tega portreta.

II.

Stržinar je poleg svojih duhovniških opravil tudi marljivo pisateljaval. Pisal je latinski, nemški in slovenski.

Pri Sv. Frančišku hranijo dva njegova rokopisa:

1. Origo Deuotionis, gratiarum et beneficiorum a Sancto Francisco Xaverio obtentorum In filiali Ecclesia S. Barbarae. Conscripta manu propria et fide sacerdotali Ab Achatio Sterschiner Parocho et Commissario Oberburgensi, 4°.

Na zadnji strani je zapisano: Ad maiorem gloriam et honorem | Magno Deo aC sanCto XaVerlo | Oberburgi in Styria anno adiecto id est Anno 1716.

2. Decas Xaverianae Devotionis Id est Decem Anni Devotionis Gratiarum et Beneficiorum S. Francisci Xaverii Oberburgi in Styria ab Origine Devotionis usque ad finem Novae Ecclesiae conscripti per me Achatium Sterschiner Vicarium et Commissarium loci. Anno Domini 1726. fol.²²)

3. Ahacij Stržinar je torej božjo pot pri Sv. Frančišku popisal latinsko in nemško. Koliko časa je te zapiske nadaljeval, ni lahko dognati. Bržkone ni prenehal do svoje smrti, vendar so tudi njegovi sotrudniki snov obdelovali in izdajali slične knjižice. Naslov tem knjigam je bil: Xaverianische Gnadenburg, ali natančneje, n. pr. izdaje iz leta 1741.: Xaverianische Ehr- | und | Gnaden-Burg, | Das ist | Xaverianische Andacht, | Gnaden und Gutthaten, | So sich auf dem Bühel-Strasse | Bey Oberburg in Unter-Steyermarck | bey dem Gnaden-Bild | Des Sterbenden Heiligen | Francisci Xaverii | De bona morte, von dem guten Todt, | Aus der Gesellschaft Jesu, Von dem Jahr 1715. bis 1740. sich zugetragen, | Und von | A. R. D. M. Achatio Sterschiner, | emerito Commissario und Vicario in Oberburg, anjetzo Directore des gemelten Xaverianischen Gnaden- | Orths, nach der Ordnung der Zeit, wie sie angesagt worden, zu- | samm getragen; Nun aber von wem anderen in besondere Titel | oder Absatz abgetheilet: mit Beysetzung etlicher anderstwoher | berichteten Xaverianischen Gutthaten, samt etlichen | Andachts-Übungen. | Cum approbatione superiorum. Wien, gedruckt bey Johann Ignatz Heringer Hochfürstl' Ertz- | Bischöflichen Hof-Buchdruckern | Anno 1741. 8°, 304 + 82.

Dr. Avguštin Stegenšek ²³⁾ navaja sedem različnih izdaj te knjige, namreč od l. 1729. do 1758. Te knjige so izdali pisatelji, ki so vselej imenovani, le pri izdaji l. 1741. in 1758. pisatelj ni imenovan. Stegenšek omenja iz l. 1741. laško izdajo, a isto leto je izšla tudi zgoraj navedena

²²⁾ Stegenšek, 28.

²³⁾ l. c., str. 29.

nemška izdaja, katero smemo imenovati Stržinarjevo delo, ker je vprav on sam nabral vso tvarino, čeprav jo je drug pisatelj izdal.

Oglejmo si nekoliko to knjigo!

V uvodu posvečuje Stržinar knjigo cesarici Mariji Tereziji, ker na avstrijskem dvoru prav posebno časte sv. Frančiška in je tudi že cesarica sama darovala Sv. Frančišku na Stražah zlat kelih. Potem opisuje kratko življenje sv. Frančiška, omenja, kako je knjiga razdeljena, govori o posebnosti te božje poti, pripoveduje, da je prišlo na predvečer sv. Mateja 1739. kar 36 voz božjepotnikov, da je vsako leto ob devetdnevnici sv. Frančiška ondi po 9000 obhajencev, da so ob treh binkoštnih praznikih l. 1738. obhajali 7000 ljudi in da je ondi na leto okoli 25.000 obhajancev. Papež Benedikt XIII. je 26. marca 1729. dovolil romarjem enkrat na leto popolni odpustek za dobo sedmih let; isti odpustek je Klemen XII. 15. marca 1736. podaljšal za daljnjih sedem let. Potem govori o izvoru božje poti, o podobi sv. Frančiška, o cerkvi, kjer se je ustanovila božja pot; razlaga, kako so novo cerkev zidali, kako je ljubljanski škof grof Viljem Leslie 8. junija 1721 blagoslovil temeljni kamen, in kako je škof Sigmund Feliks grof Schrattenbach 28. oktobra 1728 cerkev posvetil.

Na strani 16. se pričinja popisovanje čudovitih dogodkov, ki so se pripetili na priprošnjo sv. Frančiška Ksaverijana. Ti dogodki so bili že objavljeni v izdajah iste knjige, ki so izšle leta 1729. in 1732. v Gradcu, leta 1734. v Pragi, leta 1736. v Trnovem na Ogrskem, potem v Lincu in Benetkah. Ta popis sega do strani 99. Na strani 100 se ponavljajo dogodki, objavljeni v izdaji, ki je izšla na Dunaju l. 1738., na strani 163—254. pa dostavlja dogodbe iz novejšee dobe do l. 1740. Na strani 254—258. našteva darove, ki jih je cerkev prejela v tem času, na strani 258. omenja misijon, ki so ga ondi obhajali pod vodstvom štirih jezuitov in ki je privabil k procesiji do 25.000 ljudi. Vtisek je bil tako mogočen, da so celo odrasli otroci kleče prosili svoje starše odpuščanja za vse razzalitve in obetali popboljšanje in pokorščino; sovraštva so prenehala in sosedje so se v ljubezni zopet spravili. Med tem misijonom se je dogodila 15. julija 1725 nesreča. Radi velikega navala ljudi so spovedovali tudi v hiši, ki je imela dvoje nadstropij. V veliki sobi je bilo okoli 200 ljudi, pa so še vedno nove množice prihajale in se gnetle v sobo. Kar se udere strop in vsi navzoči popadajo v pritličje. Nikomur pa se ni nič hudega zgodilo. Vsi so se temu čudili, tudi škof Leslie, ki je bil pričujoč.

Dalje (str. 262.) pripoveduje, kako se je širilo češčenje sv. Frančiška po čeških deželah. Nekdo je prinesel v Prago knjigo o Sv. Frančišku, ki je izšla v Gradcu l. 1732. Tu so jo čitali s takim navdušenjem, da so ji oskrbeli l. 1734. novo izdajo. Prosili so tudi za snimek slike sv.

Frančiška, ki se časti na Stražah. Stržinar je poklical k sebi že postar-nega slikarja Mihaela Reinwalda in mu naročil, naj napravi posnetek starejše slike. Dobri starček je snel prvotno sliko z oltarja in pričel z delom; pa ni mu bilo mogoče enakih potez napraviti. Stržinar ga pa tolaži in mu nasvetuje, naj se svetniku na čast posti, naj se spove in prejme sv. obhajilo, pa se bo delo srečno izvršilo. Slikar je to storil in posnel izvirnik tako natančno, da med posnetkom in izvirnikom ni bilo nikake razlike. Škof Schrattenbach je sliko blagoslovil in potem so jo odposlali v Prago, kjer so jo obesili v Izveličarjevi cerkvi, ki je bila jezuitska. Slika je bila dovršena 27. avgusta 1733.

L. 1735. so napravili nov snimek za Šlezijo. Isto leto so postavili posnetek v jezuitski cerkvi v Glatzu, zato našteva knjiga čudovita ozdravljenja, ki so se tam zgodila (str. 272—284), potem nadaljuje zopet naštevanje čudovitih dogodkov, ki so v zvezi z božjo potjo. Na strani 294. pa pripoveduje, da so v cerkvi obesili sedem slik, predstavljajočih čudeže, ki so se zgodili na priprošnje sv. Frančiška Ksaverijana.

Stržinar zavrača očitek, da bi tem čudovitim dogodkom pripisoval večjo verlivost, kakor jo imajo samiposebi, ker teh dogodkov cerkev še ni preiskala in se ni še o njih izrekla. (Str. 296.)

Svoje popisovanje je Stržinar podpisal 12. decembra 1740 hkrati s sotrudniki, ki so mu pomagali: Matija Josip Mulej (Mullei), kurat; Janez Pankracij Kreiner, kurat; Frančišek Karner, kurat; Josip Werendler, duhovni pomočnik; Gregor Feitl, duhovni pomočnik. Natisek knjige je dovolil ljubljanski generalni vikar Jan. Jak. Schilling 19. decembra 1740.

Kot dodatek sledi še naštevanje čudovitih uslišanj, ki so bila sporočena z Dunaja (str. 299—304) in naposled molitvenik (str. 1—82), obsegajoč devetdnevnicu in pobožnost desetih petkov na čast sv. Frančišku, razne molitve in pesmice.

Knjiga se čita prav prijetno, ker nas seznanja z mnogimi osebami raznih slovenskih pokrajin. Vmes so vpletene včasih tudi dogodbice, ki niso brezpomembne za krajevno zgodovino. Na strani 28. na pr. izvemo, zakaj so cerkvi v Šentlambertu²⁴⁾, ki je tedaj spadala v župnijo na Vačah, prizidali kapelico sv. Frančiška Ksaverijana: Otrok je padel v vodnjak. Šele čez eno uro so ga izvlekli. Mislili so, da je mrtev. Mati vsa preplašena prosi navzoče, naj molijo na čast sv. Frančišku, in otrok odpre oči. Zgodilo se je to l. 1719.

Kakor je bilo že omenjeno, je izšla ta knjiga v raznih izdajah, pri katerih je Stržinar le posredno sodeloval, ker je dajal izdajateljem gradivo na razpologo, le pri izdaji l. 1741. je bil glavni urednik.

²⁴⁾ Ker je sedanja cerkev nova, ni več te kapelice, pač pa oltar sv. Frančiška spominja na one čase.

P. Marko Pohlin mu pripisuje izdanje knjige l. 1729. Znano pa je, da sta to izdajo oskrbela Jos. Heye in Bonaperger. Pohlin pristavlja²⁵): *primum latine conscriptum, dein in Germanicum, iam in Vindicum idioma versum edidit.*

Ali je res ta knjiga izšla kdaj v slovenskem jeziku? Bržkone se je o. Marko Pohlin zmotil, meneč, da je prevod te knjige tista zbirka, ki je izšla l. 1729. v Gradcu, naslovljena: „Catholiš Keršanskiga Vuka Peissme“ itd. in ki jo Pohlin omenja na strani 61. O slovenskem prevodu knjige Xav. Ehr- und Gnaden-Burg pa doslej še ni bilo najti nobenega sledu.

4. *Psalterium Magnae Dominae S. Mariae, 8 terniones comprehendens.*

To knjigo omenja neko pismo z dne 5. maja 1741²⁶), sicer je neznana.

Da je pa Stržinarjevo ime slovenski javnosti znano, sta največ pripomogli dve slovenski knjižici, ki ju je izdal l. 1729. in 1730.

Prva nosi naslov: CATHOLISH | KERSHANSKIGA VUKA | PEISSME, Katére fe | Per Kerschánškimo vuko, | Boshyh potyh, per ívétimu | Miffiónu; | Inu slafti per ívetimo | FRANCISCO | XAVERIO | Na Strashe Górniga Gradu Fare | nuznu poyo. | Kir ie vlaki dan fa vfákiga Ro | maria Popólnoma Odpuftik enkrat | v' letu. Pogmérane inu na ívítlóbo dane. V Nemshkim Gradzu Per Widmanftadianskih Erbizhah. Anno 1729. 8° 266 + 6.

V predgovoru (3—13) navaja po reku 148. psalma „Juvenes et virgines, senes cum junioribus laudent Nomen Domini“ vzroke, zakaj je te pesmi izdal. Predgovor ni napačen, jezik pa je precej slab. Pravopis se ravna po pravilu: „Piši, kakor govoriš!“ Zato piše Stržinar: *iemov, hvalov, pev, dav, sloshov, poftavu, vabov, Bug, stu, dobru, nadoushni, refodenio, peiffem, nervezh — za: imel, hvalil, pel, dal, zložil, postavil, vabil, Bog, sto, dobro, nedolžni, razodenju, pesem, narveč.* Pravopis je tudi sicer pomankljiv, ker ne loči š in ž, ni dosleden pri črkah f in s. Vsa knjiga mrgoli germanizmov, tujk je preobilo, člen se skoro dosledno rabi.

Namen te pesemske zbirke je pa dober. Stržinar želi namreč:

1. da bi vesela mladina Bogu hvalo pela, premišljeva je besedilo teh pesmic napredovala v čednosti in se varovala greha;

2. da bi se hkrati s pesmicami naučila krščanskega nauka;

3. „de bi te druge prafne, nanuzne folsh peiffme“ opustila, „slasti pak debi ta mladi folk te hude, navárne nafrámne peiffme opuštov, katére fo greshne, inu ufe ludy pohuishaió“ (str. 9.). Stržinar tudi

²⁵) Bibliotheca Carn., 53.

²⁶) Stegenšek: o. c., str. 30.

natančneje pove, kake pesmi meni: „katére fo od godzov fturiéne; aku fo lih od fvetnikov; vender fo folsh, zhes Boshio veiro, inu vezh k shpotu, koker k zhafti teh fvetnikov; Koker ie ena fila douga Peiffem od Pfalmifta Dávida, od slátiga ozha nasha“ itd.

Zdi se mi, da je opomba dr. Glaserja (Zgodovina slov. slovstva, I, 181): „Predgovor pravi, da naj bi te pesmi odstranile narodne pesemi“ nekoliko netočna. Ne starim častitljivim, ampak nespodobnim, zlasti iz nemškega prevedenim pohujšljivim pesmam je veljal boj. Stare narodne pesmi niso nenravne, pač pa one iz nemščine prevedene poskočnice, katere so godci tudi že v začetku 18. veka rázširjali po Slovenskem.

Glede jezika, verzov in ujemov pa so Stržinarjeve pesmi kaj slabe; niso drugega, kakor verzificirana proza.

Stržinar ni bil pesnik. Dal je svojemu narodu kar je mogel; če mu ni kaj boljšega podaril, ni kriv sam, marveč tedanji čas.

Šole so bile tedaj latinske in učenci so stopali med svet kot izurjeni latinci; zato so pisatelji one dobe gladko pisali latinske knjige, na pr.: zgodovinar Schoenleben, dr. Gregor Thalmitscher, dr. Marka Grbec itd. Njih spisi so imeli prost vstop v vse učene kroge, zato so bile na pr. Grbčeve medicinske knjige znane vsej Evropi. Na drugi strani pa je izkušala avstrijska vlada vse različne dežele in rodove zediniti in spojiti v trdno celoto na podlagi nemškega jezika. Vsi njeni spisi so bili nemški, vsi uradniki so morali izključno nemški uradovati. Ali se je torej čuditi, da je pri nas vse javno življenje prešinjala nemščina? Edina cerkev je bila še gojiteljica slovenščine in jo ohranila, da ni za vedno zaspala. Pa tudi njeni delavci so bili prepojeni nemškega duha.

Vsebina Stržinarjevih pesmic je hvalevredna. V njih razlaga glavne nauke katoliške vere, poje o namenu vsakega človeka, o sv. Trojici, o Kristusu, o sv. Rešnjem Telesu, o nedelji, o sv. maši, o zakramentu sv. pokore, o krščanski pravičnosti, o sv. Frančišku Ksaverijanu itd.

Posamezne pesmi so opremljene z notami, na pr.: št. 1, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, dalje tudi litanje presv. Imena Jezusovega.

V jezikovnem oziru je spomina vredno, da piše: „karshénikov; de vredni poštanemo oblub Chriftushovih; Sveti Duh, uftaíenie tega shivota; ozha nash, kir je v' nebéfih, Pofvezhénu bodi tvoie lme. Pridi knam tvoie Kraléftvo. Jífedife tvoia vola – nas reshi od slega; ty nymash obyáti, preshushtvati, obftonovilla (= firmavit), lamuch (= temveč), itd.

Na strani 153. je opazka, da je Bellarminov katekizem izšel v slovenskem prevodu v Ljubljani l. 1728. Na strani 156. se pisatelj zagovarja, zakaj so te pesmi tako dolge, češ, ker „to popolnoma podvuzhenie koker ozhe fveti Papesh imeti na more biti kratku“.

P. Marko Pohlin navaja to knjigo na strani 61. svoje Bibl. Carn. dostavljajoč: Editio II. Primam nec dum vidi.

Ali je to res druga izdaja, kakor meni Pohlin? Težko, ker bi se bil menda vendar kak izvod prve izdaje ohranil. Pohlin sklepa, da je ta knjiga že druga izdaja iz besede „pogmerane“, češ, da je ta izdaja pomnožena, prva je morala torej biti krajša. Toda Stržinarjeve besede bo treba tu drugače umeti. Stržinar pravi, da je izdal pesmi, ki se pojo pri krščanskem nauku, na božjih potih, pri misijonih in zlasti pri Sv. Frančišku; izdal pa je te pesmi pomnožene, t. j. še nekaj novih, doslej nenavadnih je pridal²⁷⁾.

Bržkone je izšlo več izdaj te pesmarice, ker imajo nekatere knjige pred besedilom podobo sv. Frančiška brez letnice, nekatere pa podobo tega svetnika iz l. 1733. Iz tega bi se dalo sklepati vsaj na dve izdaji, iz l. 1729. in ponatisek izdan ne pred 1733.

Druga slovenska knjiga Stržinarjeva je naslovljena: Peissem | Od teh velikih Odpústikov | te Svete Krífhove Poti per te | novi Cerkvi | Svétiga Francisca | Xaveria v' Gor- | nim. Gradu. | Superiorum permissu. | Labaci, | Formis J. G. Mayr, Incl. Prov. Carn. Typ. 1730. (Str. 30.)

Predgovor omenja, da je papež Benedikt XIII. odpustke sv. križevega pota razširil na ves svet. Potem nadaljuje: „Lete odpustike je tudi nova Cerkov Svétiga Francisca Xaveria v' Gornim Gradu od tega Svétiga Seraphinskiga Ordna frezhnu íadobila“ itd. (str. 2). Nato sledi pouk, kako se križev pot opravlja.

Znane vrstice v ti molitvi se glase: Mi molimo tebe o Christe, inu te hválimo; Kir fe skus íveti Krish ta ívet odréfhov. Vímili fe zhes nas O Gosíud, vímili fe zhes nas. (Str. 10.)

Na strani 18. se šele pričinja v naslovu obetana: „Peissem Od teh Odpústikov, inu Krishove Poti. Na Vílho: Peífsme S. Mariae Magdalene kji je Jesus moje íhelie. Al S. Francisca Xaveria. Lefsem lefsem prid na prizho: dalni mi blishni folk ves“.

Potem se pričinja pesem:

Svet Francisc ta Seraphinski
Treh ordnov shtífttar velik itd.

Ta pesem obsega 14 kitic, za vsako postajo sv. križevega pota po eno. Na 29. strani je za konec še molitev za odpustke.

Pisatelj na tej knjižici ni zaznamovan; ker pa govori o cerkvi sv. Frančiška na Stražah, se splošno sodi, da je Stržinar spisal to delce. Tega mnenja so: J. Marn: Ježičnik, XXII, 5; A. Fekonja: Zvon, 1884, 696; dr. Glaser: Zgodovina slovenskega slovstva, I, 181; dr. Fr. Simonič: Slovenska bibliografija, 493 itd.

²⁷⁾ Pravitako ima tudi Bellarminov katekizem, ki je izšel leta 1728., opombo: „íveftu profítaulen inu pogmeran“. Izvestja Muz. Dr., 1904, 70.

Ta knjižica je zelo redka in se je bržkone ohranila le tam, kjer je bila vezana skupno s pesmarico, kakor na pr. v ljubljanski licealni knjižnici.

*

Ahacij Stržinar je v naši kulturni zgodovini dovolj značilna oseba, ki se je vse svoje življenje trudil za nravni napredek svojih rojakov, ključič jim z besedo in s spisi: *Sursum corda!*

Po Vrhovnikovem²⁸⁾ mnenju je izšlo v tisku med l. 1700. do 1740. le 14 slovenskih knjig. Izmed teh je dve knjigi izdal Ahacij Stržinar. Skrbel je torej za prospeh slovenščine in dosegel kolikortoliko, da so Slovenci radi segali po pesmaricah. Ugladil je pot svojim naslednikom: Lavrenčiču, Repežu, Redeskiniju in Japlju. Bil je torej med zidarji, ki so polagali temelj naši slovstveni zgradbi, čeprav z nedostatnim orodjem, vendar pa z dobrim namenom.

Pisatelj 18. veka ne smemo prezirati. Vsled Kopitarjeve slovničarske ocene sodimo slovenske pisatelje skoro le glede na črkopis, pravopis in večjo ali manjšo množico tujih besed. Zato pač ne najde kmalu kateri izmed njih milosti v naših očeh.

Pri tej oceni bi se pa morali ozirati tudi na vpliv pisateljev. Tu bi prišli do prav zanimivih zaključkov.

Gotovo je, da so na pr. Kastelčeve knjige pri Slovencih imele velik vpliv, ker so jih rabili kot molitvenike, jih pogostoma brali in si posamezne odstavke dobesedno zapomnili. Knjiga je potovala iz rok v roke, od rodu do rodu. Bila je ljudstvu nekaka domača šola v dobi, ko še ni bilo mnogo šol. Te knjige so se ljudem tako prikupile in jih tako navdušile, da so se v domači hiši drug od drugega učili čitati. Pravitako so bili Paglovčevi spisi vzpodbudni za slovensko ljudstvo²⁹⁾. Odtod čudna prikazen, da so na Slovenskem po kmetih okoli l. 1830. skoro povsod znali čitati, čeprav ni bilo še dovolj šol³⁰⁾.

Repetitio est mater studiorum velja tudi tu. Le to si človek dobro zapomni, kar večkrat sliši ali ponavlja. Zato so tudi pesmi Ahacija Stržinarja dosegle svoj namen. Ljudje so jih peli in peli, se zraven učili in navduševali v smislu predmeta dotične pesmi. Če slovenščina pri tem ni napredovala v čistoti in oglajenosti, se je pa vsaj ohranila, kjer bi sicer morda zaspala. Tako je bila vsaj nekoliko pripravljena, ko ji je z Napoleonom Vodnik zaklical: Slovenščina, vstan'!

²⁸⁾ Listi nabožno-slovstveni, str. 1.

²⁹⁾ Izvestja Muz. Dr., 1904, 71.

³⁰⁾ Izvestja Muz. Dr., 1905, 19, 20.

Emil Korytko.

K 70letnici njegove smrti spisal dr. Ivan Prijatelj.

V.

Konec.

Ker mu je bil dr. Gaj svojo tiskarno zaprl, se je obrnil Korytko v predzadnjem mesecu pred svojo smrtjo na tiskarja Blaznika in mu naznanil pogoje, pod katerimi bi mu prepustil tisk „Slovenskih pesmi kranjskega naroda“. To Korytkovo pismo Blazniku z dne 15. dec. 1838 omenja dr. Bleiweis¹¹⁾, češ, da se nahaja v Prešernovi zapuščini. Jaz ga tamkaj nisem več našel. Zdi se, da je nekam prešlo. Zato se ne ve sedaj, niti pod kakšnimi pogoji je Korytko Blazniku ponudil rokopis v tisk, in ker ni nobene daljše korespondence¹²⁾, tudi ni znano, ali je Blaznik Korytkovo zbirko samo natisnil, ali tudi založil. Enega pogoja nabiratelju najbrž ni mogel izpolniti: Korytku je bilo ves čas, kakor smo videli, do tega, da izide knjiga v gajici. Ljubljanska mladina se je tega pojava zelo veselila¹³⁾. A Blaznik skorogotovo takrat še novih črk imel ni. Naročil pa si jih je po vsej verjetnosti že prihodnje leto (1839), ker je nameraval ali vsaj obljubljal novi list „Zoro“, ki je baš takrat prosil zanj, tiskati z novim pravopisom¹⁴⁾. Kar se tiče novih črk, je Blaznika prehitela Leykamova tiskarna v Gradcu, ki si je za slovenski tisk (v listu „Der Aufmerksame“) prva naročila nove črke pri praški tvrdki bratov Haase¹⁵⁾.

O slikah slovenskih narodnih noš, ki jih je bil dal Korytko slikati slikarju Kurzu pl. Goldensteinu, vemo, da so prišle pozneje v last dr.

¹¹⁾ Letopis Matice Slovenske za leto 1875., str. 172.

¹²⁾ Vraz pravi v uvodu k svoji zbirki narodnih pesmi (str. XIII.): „G. Blaznik... ko (kako iz jednoga dopisa Krajskog saznamo) te pisme na svoje troške tiska...“

¹³⁾ Dne 1. malega srpana 1838 je pisal slušatelj prvega letnika filozofije Fr. Malavašič Stanku Vrazu v Gradcu: „Krajske narodne pisme pridejo kmalo na svitlo, v cenzuri so že, in ta bo pri nas prva knjižica v českim pravopisu natisnena. Pervo knjižico bomo imeli že do konca Septembra; druga bode kmalo za njo prišla, kakor mi je g. isdavnik Emil Korytko povédal.“ (Iz zagrebške vseuč. knjižnice.)

¹⁴⁾ Malavašič — Vrazu dne 25. ožujka 1839: „Naródné krajske pèsmi ne bódo še v novim (pravopisu) natisnene, (natiskavajo se že in jes upam v dvéh tjednih de se bodo dobile); pa obljubil mi je sam Blaznik, de oče novoizlazéči časopis koj s novim natiskovati, in nadamo se, de ga bodemo v petih tjednih žé brati mogli.“ (Istotam.) — Leta 1841. pa je Blaznik že imel nove črke. Prim.: „G. je Blaznik veoma dobar domorodac. Njegova je volja dostojna pohvale i slave. On se náda, da će dobit naskoro iz Beča milostivo dovoljenje, utemeljiti u Ljubljani književni list u narodnom jeziku, za koju osnovu već imade nova ilirska pismena.“ (Vraz v Danici ilirski, VII, 1841, str. 75.)

¹⁵⁾ Prim.: „Ost und West“, 1838, str. 345. — Slovensko pesem v „Aufmerksame“ 1838, št. 47, ki jo tu omenja Šafařík, obenem prvi slovenski tisk v gajici, je zapel Davorin Trstenjak, takrat akademik v Gradcu.

Crobatha, a tudi rokopis narodnih pesmi je najbrž pripadel njemu. Prim. pismo ribniškega graščaka Jožefa Rudeža Vrazu z dne 11. sušca 1842: „Pred nekoliko dni sim les u Ljubljano peršū inu sim to, kar ste mi narozhili, per g. Dr. Krobotu in Prešernu tako dobro opravū, de Vam s' to priliko vse sбирke pokojniga Koritkota pošlem. Dajte jih prepisati, poklej jih pa vse lepó g. Dr. Prešernu nasaj pošlite. Dr. Krobot se nada, de ne bote obene reči per sebi obderžali, kir se popolnoma na vaše poštenje zanaša“. (Iz zagrebške vseuč. knjižnice.)

Takrat, ko je bilo pisano to pismo, so bili že izšli štirje zvezki Korytkove zbirke pri Blazniku. Ako je vkljub temu hranil še „vse sбирke pokojniga Koritkota“ dr. Crobath, potem se zdi, da so tako, kakor slike narodnih noš, postale tudi zbirke narodnih pesmi Crobathova last.

VI.

Korytkovo zbirko „Slovenke pėsmi krajnfkiga naróda“ je izdal, kakor rečeno, Blaznik. Izšlo je pet zvezkov: I. 1839, II. 1840, III. 1841, IV. 1841, V. 1844. „Pesmi mu je vredoval z J. Kosmačem največ M. Kastelic sam, se vé da — ne po načinu Koritkovem“, pravi Marn¹⁶⁾.

Proti „načinu“ Korytkovem je bilo to, da se je delo natisnilo z bohoričico¹⁷⁾. Kakšna je bila v ostalem ureditev Korytkova, se ne ve natančno. Soditi po zgoraj navedenem pismu Gajevem, ni bila v nobenem oziru dovršena in dosledna, niti v pravopisu ne. Dr. Gaj piše Korytku, vračajoč mu v tisk doposlane pesmi: „Vaš rokopis obsega samo gradivo za zbirko, ki bi se morala poprej očistiti, z boljšimi inačicami primerjati, nato urediti in opremiti s temeljitimi opazkami, zakaj v Vaših rokopisih so pesmi zapisane brez doslednosti v različnih pravopisih, med njimi nekatere z neobhodnimi napakami, in opazke so površno pripisane tu po nemško tam po kranjsko. Kdo naj bi to gradivo uredil, kdo oskrbel prevod nemških besedil?“¹⁸⁾

Tudi Vraz ni sodil baš ugodno o Korytkovi rokopisni zbirki: „Iz nekoliko meni od njegove sбирke priobćenih pėsamah razabrah, da se on, neznajući narav narččja gornjoilirskoga i njegovih mnogobrojnih različnostih u proizgovaranju rččih, kojega znanje ně samo istraživanje od više godinah, nego i znanje ostalih narččjah slavjanskih iziskuje, zavesti dade od někojih nepozvanih pomoćnikah. Ima bo rukopis njegov mnogo krivih (njemu za narodne podmetnutih) pėsnih, — a od ostalih

¹⁶⁾ Jezičnik, XVI, str. 8.

¹⁷⁾ Zaraditega je Vraz Blaznika v uvodu k svojim narodnim pesmim (str. XII) jako trdo prijel.

¹⁸⁾ Letopis Matice Slovenske, 1875, str. 173.

su mnoge izkrivljene, i izopačene polag posebnih načelah, po sve prikrojene polag kojekakvih pravilah jednostranih slovničarah¹⁹⁾.

Korytko sam je sicer jamčil za pristnost pesmi, a je vendar — kakor smo videli — tudi sam priznaval, da bo zbirka pomanjkljiva. In Prešeren, ki je bil Korytku desna roka, je Vrazu pisal, da so se pesmi res sprejele v zbirko v obliki, v kakršni so bile zapisane, a nekatere izmed njih je nekdo že poprej popravljaj, preden jih je Korytko dobil. To so bile najbrž v prvi vrsti pesmi Ravnikarjevega zapisa, ki jih je prejel Korytko deloma od Ravnikarja samega, deloma od prof. Metelka²⁰⁾. O Ravnikarju je znano, da je narodne pesmi popravljaj, ali celo po narodnih pravljicah naravnost skladal.

Blaznik je izdal Korytkovo zbirko brez zbirateljevega imena na naslovnem listu. Le koncem prvega zvezka je stala: „Opóm̃ba. Predgóvor fe bó drúgimu svésiku prilóshil. Tukàj fe le napové, de je péfmi prizhujózhiga svésika nabrál ráнки Emil Koritko“.

Kakor vemo, je bil Korytko tak predgovor obljubil. Bil ga je pa tudi že — spisal in deloma izdal na nemško preloženega. Praški list „Ost und West“ je prinesel v svoji št. 89., z dne 7. nov. 1838, in sl. sestavek pod naslovom: „Ein Wort über das Volkslied in Krain“, s podpisom: „Laibach, geschrieben am 15. August 1838. Milan“. Ured. opomba uvaja članek z besedami: „Fragment eines Aufsatzes, welcher bestimmt ist, als Vorrede zu der neuen Sammlung von krainerischen Volksliedern zu dienen, die Hr. Korytko in Laibach herauszugeben gesonnen ist“.

V tem sestavku izvaja Korytko sledeče: Na Kranjskem se izgublajo pri narodu pristne in prvotne slovanske črte, zato jih je treba zbrati, sicer bo prepozno. S svojim lastnim prizadevanjem in s podporo drugih je nabral „znatno zbirko pesmi, povesti in beležk o šegah, navadah in vražah“ naroda. Z narodnimi pesmami pričinja svoje zbirke. — Nato razpravlja o pomenu narodne pesmi, zlasti zgodovinske. Treba je samo popolnih zbirk vseh slovanskih narodnih pesmi, in veliko temnega se bo razjasnilo tudi v slovanski mitologiji. Prirodna filozofija bi se dala sestaviti iz mišjenja, navad, šeg, pesmi in pripovedk, ki bi bila ne samo bogata važnih pojasnenj, ampak pogosto tudi koristnejša, nego nakopičene knjige filozofemov. Odvadimo se gledati površno na ljudstvo, ne vsiljujmo mu svojih mnenj, ampak proučujmo njegov duh, potem sodimo. Velike važnosti so narodne pesmi za jezikoslovje, in to še zlasti na Kranjskem, kjer ni bilo nikoli cvetoče literarne dobe in je tujstvo preplavljajlo deželó: marsikaj tujega je prišlo sicer v jezik, a marsikaj se je tudi ohranilo v njem. Ako odvzamemo slovenščini tujke, dobimo

¹⁹⁾ Vraz: op. c., str. XII.

²⁰⁾ Marn: Jezličnik, XVI, str. 8.

najbolj nepokvarjen, čist in prvoten slovanski dialekt, ki povsod kaže svoje bližnje pokolenje od staroslovenščine. Mnogo oblik in besed, ki so jih drugi Slovani že izgubili, se tu še rabi in živi. „Schon aus dem Standpunkte der Linguistik sollten die Krainischen Volkslieder wie überhaupt dieser Dialekt von keinem Slawen unbeachtet bleiben“ ²¹⁾.

Kritično primerjanje slovenskih narodnih pesmi z narodno poezijo drugih Slovanov, pravi, da zaenkrat opušča; hoče se pa dotekniti tudi te stvari v predgovoru k drugemu zvezku. Tu hoče govoriti samó o vrstah in posebnostih, ki jih je sprejel v svojo zbirko ali so jih drugi nabrali in izdali. — Močno se razločujejo slovenske stare pesmi od novih. Starejše so pripovedujoče, slikovite in se nanašajo na kakšno slovesnost ali navado. Čist in krepak jezik imajo; medtem ko so novejše lirične, zaljubljene in pogosto polne nemških besed. Prve se pričenjajo povečini z besedami: „Stoji, stoji beli grad“ in so zložene v četverostopnih ali peterostopnih jambih; pojo se v molu. Novejše so različno merjene, najpogostejši je amphibrachys i. t. d. Napev imajo poskočen, vesel, plešoč. Stare so obdržale melodijo, nove jo hitro menjajo. — Potem našteva nekatere nabiratelje narodnih pesmi med Slovenci, omenja Čelakovskega, Danjka, Ahaclja, od starih patra Dizmo (Zakotnika); novejše je omenil že v poprejšnjem sestavku. Na nemško jih je prevedenih nekaj lepo in natančno v „Volksharfe“ in lipskem „Musen-Almanachu“. — Pesmi, ki jih sedaj izdaja v dveh zvezkih, so pristne; izvolil je samó stare, da se ne poizgube. Dežela je pesmi bogata, vendar se v tem razločuje fara od fare. Najbolj zanimiva za slavista je okolica Šmarne gore, Smlednik, Vodice, Kómenda, Velesovo in podnožje kamniških planin. Potem pride Kranjska Gora, Bela Peč, Bohinj, Gorjuše in Koprivnik. Na Dolenjskem se poleg Semiča, Metlike, Vinice, Poljan, Kostela in Osilnice ne sme prezreti Ribnice, Št. Jerneja in Posavja. Na Notranjskem so za etnografa pivška tla, vremska in trnovska dolina klasična tla. Proti koncu upa, da bo našel naslednikov v zbiranju. Pravi pa, da se morajo pesmi zapisovati pri petju, ne pri narekovanju. Težka je tudi kritika pesmi, ki so neredko skrajšane, razširjene, zvarjene iz različnih komadov. Te bi se morale vestno očistiti od samovoljnih dostavkov. Narodne pesmi popravljati pa se pravi jih kvariti. To delajo samo oni, ki niso prodrli v duh narodne pesmi, taki bi se ne smeli upati v to svetišče. Nato navaja besede Jakoba Grimma o narodnih pravljicah, češ, da veljajo tudi za narodne pesmi.

Konča z besedami: „So viel für jetzt; ich wollte ein slawisches Vorwort geben, da aber der Dialekt, in dem ich schreibe, hier nicht

²¹⁾ Misel, ki se zdi čisto Prešernova! Prim. Prešernovo pismo Vrazu, z dne 16. oktobra 1840 v mojem spisu: „Dvoje Prešernovih pisem“ na str. 7. p. odtiska. (Zbornik, IV, 1902.)

verstanden wird, musste ich mich der deutschen Sprache bedienen, in der ich mehrmals geschrieben habe, um allgemein verstanden zu werden. — Möchte mein guter Wille im Lande nicht missverstanden, sondern gut aufgenommen, und ich zu weiterer Herausgabe der Lieder, Sagen und Notizen über Sitten, Gebräuche, Gewohnheiten, Aberglauben usw. durch Beiträge unterstützt werden“.

To je bil najbrž sestavek, ki ga je nameraval Korytko priložiti prvemu zvezku (tretjemu snopiču, zato „pagovor“!), kakor je naznanjal dne 28. julija 1838 v „Ilirskem Listu“ v svojem tretjem članku. Kritični predgovor, o katerem pravi tu in v svojem drugem članku v „Ost und West“, da bo priložen drugemu zvezku — ni izšel nikjer. Bil je, kakor tudi ta članek, prvotno napisan po poljsko. Pozneje se je avtor premislil in sklenil najbrž oba sestavka preložiti na nemško in ju v tej obliki pridejati zbirki. Ko pa je cenzura zavračevala izdanje, je poslal v jeseni 1838 prvi preloženi predgovor v praški nemški list kot nekako poizkušnjo iz napovedane knjige.

Kastelic in Kosmač, ki sta za Blaznika Korytkovo zbirko urejevala, sta — kakor smo videli — predgovor napovedala, a nista končno priložila izišlim peterim knjižicam niti prvega niti drugega predgovora Korytkovega.

Toda tudi v tej obliki je občinstvo sad Korytkovega truda z veseljem sprejelo. „Carniolia“, 1839, str. 415 pravi: Peščica narodnih pesmi v Zhbelizu, ki je izgubila z likanjem in popravljajem svoj posebni značaj, ne pride tu v poštev. Te pesmi pa so take, „kakor jih ljudstvo poje“²²).

²²) Zanimiv je uvod te ocene v „Carniolii“ iz peresa urednika L. Kordescha, ker razvija v narodno-kulturnem oziru povsem — Prešernove ideje. Obenem se čuti v članku opozicija proti Ilirizmu, ki si je baš takrat pričeval utrjevati tla med ljubljansko mladino — Vrazovimi dopisniki. Kordesch piše: „Unstreitig bieten Volkslieder aus unserem Vaterlande jedem Slawen ein besonderes Interesse. Krain, das so oft durch fremde, durchziehende Völker überschwemmt, nie zu einer blühenden Literaturperiode bringen konnte, hat zwar mehrere fremde Wörter in seine Sprache aufgenommen, dabei aber doch stets die eigenen treu bewahrt. Viele Formen und Wörter, die andere Slawen verloren haben, stehen hier noch in Kraft und Leben, und aus dem Standpunkte der Linguistik sollten die krainischen Volkslieder, wie überhaupt dieser Dialekt von keinem Slawen unbeachtet gelassen werden. Alle slawischen Mundarten sind ja Glieder einer Kette. Übergehen wir nur eine, so bleibt die folgende isoliert und abgebrochen vom Ganzen. Ilirien reicht durch die Serben die Hand den Russen, und durch die Krainer und Provinzialkroaten den Slowaken, Böhmen, Mähren und Polen. Nicht die Vermischung einer Mundart, eines Dialektes, nicht die Erhebung des einen auf Kosten des anderen, sondern eine vollständige Ausbildung und gegenseitige Ergänzung eines jeden Dialektes, einer jeden Mundart kann die Slawen zu einer leichtern gegenseitigen Verständigung führen und wir glauben sogar, dass dieser Weg der passendste, zweckmässigste dazu seyn dürfte“.

Te in take hvale sicer pesmi niso zaslužile, ker so bile mnoge izmed njih istotako popravljene. Prešeren je to vedel in sporočil Vrazu. In ta je to javno grajal v uvodu k svoji zbirki narodnih pesmi (str. XIII.), češ, da so pesmi Korytkove zbirke v Blaznikovem izdanju „prikrojene sve polag kojekakvih načelah jednostranih slovníčarah“. Tudi mera se mu ne zdi pri vseh pravilna, vsled česar meni: „da sabiratelj prepisujúci ove pěsmi nije ih pěvati, nego kazivati čuo“. — A zoper oba ta dva principa se je pregrešil v svoji zbirki tudi Vraz: sprejel je vanjo pesmi, ki jih je dobil od Prešerna in Kastelca v slabih zapisih v ta namen, da bi mogel poiskati in zapisati originale iz ust pojočega naroda. Izkušal jih je restavrirati v prvotni narodni obliki, a je vrnil marsikaj štajerskega v kranjske pesmi²³⁾. Prešernu zlasti to ni bilo po godu, da ga Vraz imenuje svojega sotrudnika in navaja v kazalu pri nekaterih pesmih ime Prešerna kot zapisovalca. Zato mu je pisal dne 26. oktobra 1840: „Ich und Kafteliz werden Dir bei gelegener Zeit einen Prozess machen, dass Du mehrere Volkslieder als von uns gesammelt angekündigt hast, da wir Dir doch korrupte Abschriften mitgetheilt haben, um die Originale desto leichter aufsuchen zu können“. — Zaradi iste stvari je potem, ko so izšle Vrazove narodne pesmi, grajal deloma napačno poučeni recenzent „Carniolie“ (1839, str. 228) Vraza: „(Wir) können uns nicht genug verwundern, einige Gedichte vom Herrn Dr. Pfehbern und einige dem Herrn M. Kafteliz zugemuthete darin zu finden, nachdem unseres Wissens keine von den bezeichneten dem Herrn Stanko Vraz zugesendet worden seyn dürften“. Kritik (Joseph Buchenhain) je pač v Ljubljani slišal nekaj zvoniti, da Prešeren in Kastelic nista bila zadovoljna, da ju je Vraz kot sotrudnika imenoval, a pravega vzroka njune nevolje ni vedel. Tudi se je potegnil isti kritik za Blaznika, kateremu je očital Vraz, da je proti nameram Korytka natisnil zbirko v bohoričici: „Schlüsslich erachten wir für Pflicht zu bemerken, dass die in der ersten Vorrede des Herrn Stanko Vraz dem Verleger Jos. Blasnik in Betreff der Herausgabe unserer hier erschienenen ‚Slovenske Pesmi‘ ertheilten Rügen nicht ihn, sondern die über so Manches noch uneinigten Regentoren unserer vaterländisch-slavischen Literatur treffen“. Faktično pa so bili takrat (1839) že skoro vsi boljši slovenski pisatelji za gajico: Prešeren je Korytku pri zbiranju in urejevanju narodnih pesmi, ki so imele iziti v gajici, pomagal in se novi pisavi gotovo ni protivil, sicer bi ne bil pod njegovim vplivom stoječi Korytko tako določno napovedoval izdaje v češko-ilirskem pravopisu. Celo Blaznikov urednik Kastelic je nasvetoval gajico, kakor se dá povzeti iz Malavašičevega pisma Vrazu z dne 7. svečana 1839: „(Korytkove) zbrane Peľme krajnskiga naroda se pri Blazniku natiskavajo, pa v kterimu pravopisu, mi ni znano.

²³⁾ Prim.: Štrekelj, Zbornik, III, str. 8—9.

Blaznik bi jih rad v starim, ki se boji, de bi jih ne mogil v novim natisnene zgotoviti. Kastelic ga nagovarja za noviga²⁴. (V zagrebški vseuč. knjižnici.) Zdi se torej verjetno, da je odločil izdajo Korytkove zbirke v bohoričici baš Blaznik.

Poleg zbirke narodnih pesmi je bilo najvažnejše delo, ki se ga je lotil Korytko, zbiranje slik narodne noše po slovenskih in sosednjih hrvatskih krajih. V ta namen je stopil Korytko v zvezo z ljubljanskim slikarjem Kurzem pl. Goldensteinom²⁴), ki mu je naslikal v celoti 70 podob. Te slike so tvorile tudi en del njegovega folklorističnega programa in so ga morale stati, kakor vsi viri trde, lepega denarja. Po Korytkovi smrti jih je kupil dr. Crobath, po njem jih je podedovala njega hči, pisateljica Lujiza Pesjakova. Iz njene zapuščine pa jih je kupil deželni odbor kranjski za „Rudolphinum“, kjer se sedaj nahajajo. Knjiga nosi naslov: „Slowianšczyzna. T. I. Iliria. Slovenzy“, kar spričuje, da si je bil Korytko zamislil jako širok plan.

Na te slike in njih važnost opozarja Stanko Vraz, ko piše l. 1844. iz Ljubljane svojim zagrebškim prijateljem o Korytku: „Malo da nisam ti zaboravio spomenuti pokojnoga M. Korytko, kojega märtvo tělo počiva odrěšeno od plemenitoga, sionoga duha na groblju Ljubljanskom u zemlji slavjanskoj . . . Korytko je mnogostrano radio i dělao. Sa svom vatrom plemenite duše obuhvativši i prigärlivši Slavjanstvo, kúpio je po Krajnskoj pësme, poslovice, prirěčja, pověstice, bajoslovne i topografične čärtice i druge na narodnost pretezujuće se stvari. Nu najglavnije je njegovo dĕlo sbirka narodnih nošnjah po Krajnskoj, Istrianskoj, Primorju i Dalmaciji, trud, koji mu gledeć na pomnju i novčani trošak²⁵) neumärlo pribavlja ime. Škoda što nije doživio konac i saväršenje ovoga slavnoga zadatka. Od tih slikah ostavio je Korytko više šestdeset gotovih listah nakon sebe; nu, žalibože, uzĕ ključ sa sobom smärt; jerbo je on odložio bilježenje listah na svärhu dĕla, tako da se sada nezna, kojemu kraju koja slika patri“. (Danica Ilirska, VII, 1841, str. 100.)

Za izdajo dvanajstih slik je bil dobil Korytko že sam cenzurno dovoljenje, a klišejev še ni bil dal napraviti od njih. Izšle pa so te slike v Blaznikovem nemškem časopisu „Carniola“ leta 1844. po bakrozrezih dunajskega umetnika L. Zechmayerja. Urednik Kordesch opozarja (str. 4.), da bi si list takih dragih prilog ne mogel dovoliti, „wenn uns hier nicht der Hof- und Gerichtsadvokat, Herr Doktor Crobath mit der edelsten Uneigennützigkeit und echtem Vaterlandssinne

²⁴) O njem glej sedaj članek izpod peresa njegovega sina v graških „Kunst-historische Studien“. Hrsgbn. von Dr. Johann Ranftl., Jhrg. 1907.

²⁵) Zdi se torej, da je moral Korytko vendarle razpolagati z obilnejšimi sredstvi, kakor je tistih mesečnih 50 fl., ki jih omenja poročilo policijskega predsednika, dasiravno ni znano, koliko je dobil od Korytko slikar za svoje delo.

entgegengekommen wäre, der die schöne mühsam zusammengebrachte Trachten-Sammlung (über 80 Bilder) des verstorbenen Herrn Emil Korytko, käuflich an sich brachte, und sie uns jetzt zu unserm Behufe auf die humaneste Art anbot“.

V kakšni zvezi bi bil Korytko sam izdal te slike, se ne vé. Naslov, ki ga nosi zbirka v deželnem muzeju, dá sklepati, da je mislil napraviti posebno izdajo slovanskih noš, ki bi bila obstajala v prvi vrsti iz slik in potem iz pojasnujočega teksta. V ta namen je v svojem prvem pozivu prosil v 11. točki za pojasnila o noši in popise posameznih kosov obleke ž njih slovanskimi imeni. Kakor mi je ljubeznivo sporočil prejšnji kustos dr. Val. Šmid, so tudi res v muzejski zbirki pri zadnjih 5. podobah posamezni deli obleke zaznamovani s črkami. Torej je moral biti tudi tekst, ki ga pa sedaj več ni. K 12^{tim} v „Carniolii“ izišlim slikam kranjskih noš je oskrbel urednik Kordesch nemški tekst, v katerega je vplel slovenska imena za posamezne dele. Morebiti je našel gradivo za to nomenklaturu v Korytkovi zapuščini pri dr. Crobathu, ki ga je takrat še imela.

Ali tudi Korytko je hotel izdati pri svojem prvem zvezku narodnih pesmi, ki ga je bil že poslal v tiskarno, poleg vinjet tri kamenotiske. Katere slike so bile to? Misliti bi mogli na podobi Vodnika in Čopa, ki ju je ravno štiri dni pred smrtjo dobil zgotovljeni od dunajskega litografa L. Blau-a²⁶⁾. Toda sliki Vodnika in Čopa nista v nobeni tesni zvezi z zbirko narodnih pesmi; tudi sta bili po svoji obliki odločeni bolj za stenski okras. Najbrž da bo treba tu misliti na tri druge litografije. Jako verjetno je, da sta bili dve izmed njih oni, ki ju omenja Prešeren v svojem pismu Vrazu z dne 29. julija 1843: „Die 2 Blätter der krainischen Volkstrachten und die Portraits von Vodnik und Zhop so wie die 4 Bändchen der pelmi kranjskiga naroda folgen mit“²⁷⁾. Vse te tri stvari so Korytkova izdanja! Dva lista kranjskih noš pa sta brez dvoma ona, ki ju omenja I. Šašelj²⁸⁾ kot litografiji L. Blau-a pod naslovoma: „Predica“ in „Pastir“. Za tretji kamenotisk je bil namenil Korytko morebiti Goldensteinovo ilustracijo narodne pesmi: „Trdoglav in Marjetica“. Njen še ne izdan original se nahaja v Korytkovi muzejski zbirki pod št. 1 s tekstem: „Terdoglav pa vun zleti — Pol gradu za s'bo vali“.

Zanimivo je, da se je bavil še neki drugi poljski interniranec s podobnim zbiranjem slovenskih narodnih noš. To je bil grof Ostrowski v Gradcu, pri katerem je bil naš Miklosich za hišnega učitelja. O tem

²⁶⁾ Prim. moj spis: „Doneski k slov. literarni in kulturni zgodovini“. Zbornik, IX, str. 9 in 235.

²⁷⁾ Prim. moj članek: „Dvoje Prešernovih pisem“, str. 1. Zbornik, IV, 1902.

²⁸⁾ Izvestja Muz. Dr., XVIII, str. 78.

piše akademik Davorin Trstenjak Stanku Vrazu iz Gradca dne 14. dec. 1838: „Den Grafen Ostrowski hab' ich gesprochen, der Sie herzlich grüsst. Er hat schon einige slowenische Nationalcostüme sich zeichnen lassen, die jedoch falsch und nicht verschiedenartig sind. Um lange nicht mit der Sache zu verweilen, liess ich vierzehn zeichnen und zwar durch einen Slowenen Hrn. Gollmer aus H. Kreuz, Landarzte der Chirurgie. Sie geschahen nach meiner Angabe und sind wenn auch nicht fein doch getreu, nach denen sich ein geschickter Maler sicher halten kann“. (V zagrebški vseuč. knjižnici.)

To zanimanje grofa Ostrowskega za slovenske narodne noše se vrši tako istodobno s Korytkovim, da se človeku vsiljuje mnenje, da je bilo v ozki zvezi s Korytkovim podjetjem.

Kam je prišla pozneje zbirka Ostrowskega, mi ni znano.

Poleg narodnih pesmi in noš je bil nabral Korytko sigurno tudi nekaj drugega narodnega blaga: pripovedk, pravljic, rekov in pregovorov. Tudi za to folkloristično gradivo se ne vé, kam je prešlo po njegovi smrti.

VII.

Korytko je bil nenavadno živahen literarni delavec. Prišel je na Slovensko v času, ko je bilo slovstveno življenje skoro popolnoma potihnilo. Čebelični roji so se bili v burji dunajske in domače cenzure razleteli. Mala četa naših preporoditeljev je bila z nenadno smrtjo Čopovo izgubila svojo dušo. Prešerna je bila vsled zunanjih in notranjih nezgod zagnila resignacija v svoj sivi plašč. V tem času je prišel v Ljubljano Korytko. In v dveh letih se mu je posrečilo započeti važno kulturno podjetje: zbirko narodnih starin, ki so podlaga vsakemu slovstvu. V tako kratkem času je navdušil in zbral toliko število narodnih delavcev okrog svoje ideje, da se je po pravici čudil dr. Ilešič²⁹⁾, ko še ni bil fiksiran čas Korytkovega prihoda v Ljubljano: „Neverjetno se mi pač zdi, da bi bil Korytko v novem bivališču deloval že 1838. l. tako živahno, če je prišel v Ljubljano šele l. 1837“.

Značilno je, da je bil Prešeren prvi, ki se je oklenil pregnanega Slovana. Res, da je to hitro zблиžanje pospeševala hiša dr. Crobatha, čigar žena je bila Poljakinja³⁰⁾. A zdi se, da je zahajal večer za večerom

²⁹⁾ Prim.: „K biografiji Emila Korytko. Spisala Roman Zawiliński in Fr. Ilešič“. Ljub. Zvon, 1899, str. 468, sl.

³⁰⁾ Prim.: Ljub. Zvon, 1886, str. 679, kjer piše Lujiza Pesjakova v svojih spominih na Korytko: „Necega svetlega spomladnjega dne — rože so bile v najlepšem cvetu — spremili smo potri in žalujoči svojega ljubljenca, materinega rojaka, na pokopališče“. Tu je hčerko dr. Crobatha nekoliko prevaril spomin. Zakaj, kakor vemo, je umrl Korytko dne 31. januarja, torej pozimi.

k mlademu Poljaku tudi iz zanimanja za literaturo bratskega naroda. Učil je Korytka slovensko in se v zameno učil od njega poljščine. S posebnim zanimanjem pa je moral ž njim prebirati Mickiewiczza. Korytko je bil vnet čestilec velikega poljskega pesnika. Razširjanje Mickiewiczevih „Ksiąg narodu“ je bila v očeh sodišča ena njegovih največjih krivd. Pod Mickiewiczevim geslom je hotel poslati slovenske narodne pesmi v dežel. Dne 27. januarja 1837 je prišel v Ljubljano in dne 4. marca istega leta je izšla v „Ilirskem Listu“ sigurno z njegovo pomočjo od Prešerna na nemško prevedena Mickiewiczeva „Rezygnacya“. Duh velikega slovanskega genija je zavladal s Korytkovim prihodom v Ljubljani, in utrujeno srce našega narodnega genija Prešerna se je poživilo ob njem. Zdi se mi, da je tako značilna in znamenita Prešernova pesem, kakor je „Oserčenje“ (pozneje „Pevcu“, izišla v „Ilir. Listu“, 1838, šte. 23), s katero se je Prešeren mogočno vzpel nad resignacijo, nastala baš pod vtiskom Mickiewiczzeve „Improvizacije“³¹). S Prešernom in dr. Crobathom je delal Korytko izlete na deželo, pod njegovim navodilom je opazoval naše ljudstvo in v njegovih rokah je izdihnil svojo plemenito, gorečo dušo.

Po Prešernovem posredovanju si je pričel Korytko tudi dopisovati z Vrazom, sebi kongenialnim in po zanimanju sorodnim mladeničem, katerega je nazval takoj v prvih vrsticah, ki mu jih je pisal kot postscriptum k Prešernovemu pismu z dne 19. julija 1838. „jako spoštovanega mladeniča in kolega“, Sicer je bil Vraz že poprej zvedel za Korytka, zakaj dne 19. novembra 1837. je pisal Prešernu: „Da mir Miklofhizh erzählte, dass der Herr Pole Koritko auch Dichter ist³²), so würde ich ihn durch Deine Vermittelung im Nahmen des Herausgebers (Šandorja pl. Gyalyja, ki je hotel v Pešti izdati neki almanah) bitten, einige Gedichte . . . zu überschicken“. Miklosich je mogel vedeti za Korytka samo iz ust grofa Ostrowskega, s katerim si je moral Korytko, kakor vse kaže, dopisovati, dasiravno se v mesečnih policijskih seznamkih kakšna taka korespondenca ne naznanja, a ne omenja se tudi dopisovanje z Gajem. Vse to kaže, da ljubljanski policijski aparat ni deloval z ono točnostjo, ki jo je od njega Sedlnitzki zahteval in pričakoval.

Policija tudi ne omenja, da bi bil Vraz Korytku pisal. In vendar mu je kot odgovor na gori omenjeni poljski postscriptum poslal ilirsko pisan list, kakor se razvidi iz naslednjega pripisa k pismu na Prešerna z dne 1. avgusta 1838. (neobjavljenega od dr. Bleiweisa): „Entschuldige mich bei Herrn Koritko, wenn es einer Entschuldigung bedarf, dass

³¹) Prim. dr. Matija Murko: Misli k Prešernovemu življenjepisu. Ljub. Zvon, 1901, str. 131.

³²) Korytko se je v resnici bavil tudi z izvirnim pesništvom. Znana je njegova pesem ljubljanskim lepoticam, ki jo je Prešeren preložil na nemško. Njen poljski izvirnik še ni objavljen.

ich ihm nicht Polnisch, sondern in unserem südslaw. Schriftsprachdialekte geschrieben habe. Ich gestehe aufrichtig meine Infirmität im Polnischen Style, obwohl ich vielleicht mit Hilfe eines Mrongovius oder eines anderen Dictionärs einige wirklichen Polnischen Zeilen zusammenbrächte. Ich habe Herrn Korytko in der Ungewissheit meine Ansicht in diesem Falle substituiert, nämlich dass ihm von einem sprachverwandten Freunde am liebsten ein Brief in dem Dialecte ist, dessen sich die nächsten Brüder oder Landsleute des Schreibenden bedienen. Ich glaube daher dass Herrn Koritko von mir ein Brief in Polnischer Sprache eben so unwillkommen seyn würde, wie allenfalls mir von ihm ein Brief in illyrischer Sprache. — Entschuldige mich!! —“. V istem listu pravi Vraz Korytku: „przyaciół Koritko“. A tako daleč vendar ni šlo to prijateljstvo, da bi bil hotel odstopiti svojemu kolegu katero od svojih nabranih narodnih pesmi. V načrtu nekega pisma (iz l. 1838.) pravi namreč Vraz, da sta bila obljubila Kastelic in Prešeren svoje zbirke narodnih pesmi njemu, da pa sta jih sedaj izročila „nekemu poljskemu pregnancu, Koritko imenovanemu, da jih on izda“. Korytko je prosil tudi njegove zbirke, a njemu da ni mogoče pripustiti, da bi tej njegovi najljubši rejenki kdo drugi dal blagoslov ob vstopu v literarni svet³³).

In vkljub temu vemo, da sta bila Prešeren in Kastelic doposlala Vrazu svoji zbirki v vpogled, a doposlano mu je bilo, kakor se razvidi iz predgovora k njegovim „Narodnim pësnim ilirskim“ (str. XII), tudi nekaj iz Korytkove zbirke. O pesmi „Rejenka“ (str. 153.) pravi v kazalu sam, da je vzeta „iz sbirke M. Koritka“.

Malo časa je živel Korytko na Slovenskem, a vkljub temu se mu je posrečilo stopiti v dotiko z vsemi literarnimi ljudmi takratne dobe. Duhovnike po deželi je navajalo njegovo podjetje k nabiranju narodnih starin³⁴). Med mlajšim ljubljanskim naraščanjem pa je postajal naravnost literaren organizator, kakor se razvidi iz pisma Malavašičevega Vrazu z dne 7. svečana 1839: „Emil Korytko, ktir Vam je bil iz pisma znan, je ravno jel žarke Slovēsnosti med krajske Slovence metati, ko je tudi njega smert prehitela. Vmerl je 31. januara. Nobeniga zdaj ni več, kdor bi se za mater Slavo pečal. Bi ne hotli ali mogli Vi g. Dra. Gaja nagovoriti, de bi Blaznika spodbudil in pregovoril, de bi se bolj tudi za slovensko rëč potegnil, kakor se za nemško vleče? Veliko hvalo bi Vi od vsih prijateljev slovenšine sj zaslužili. — . . . Danico ilirsko in novine smo

³³) Vraz: Dëla, V, 177.

³⁴) Poleg že omenjenih je bil njegov sotrudnik tudi znani Prešernov dopisnik, vodiški župnik Arko. Prim. njegovo pismo Prešernu z dne 13. avgusta 1838: „Für Herrn v. Koritko erhalten Sie 7 Volkslieder, die ich von einer achtzigjährigen Weibsperson bekommen. Die Sprache ist schlecht, aber hin und wieder sieht man manchen schönen poetischen Schwung in derselben“. (Prešernova zapuščina.)

brali tukej, dokler je Korytko živel; al zdaj si jih bomo sami od Zagreba pripisali. Ta nam je mnoge časopise posodoval, pa zdaj naj počiva v miru!" (V zagrebški vseuč. knjižnici.)

Značilno in pomenljivo je, da se je ravno v teh letih, ko je Korytko deloval v Ljubljani, rodilo polno izdajateljskih idej. Smole je pripravljal celo vrsto izdanj (podrobneje v mojem spisu „Dvoje Prešernovih pisem“ v Zborniku, IV), Blaznik je snoval „Zoro“, iz katere so potem nastale naše znamenite „Novice“, Prešeren je hotel postati urednik in Korytko sam je hotel izdati — leposloven almanah. O tem piše Davorin Trstenjak dne 4. januarja 1839, iz Gradca Stanku Vrazu: „Pismo iz Ljubljane od g. Žaklja kaže mi, da Prešerin hoče učredit krajnski časopis, i da jeste Dr. Gaj g. Koritku narodne njegove pësme u rukopisu natrag poslao. Zašto? — Koritko i mnie izdati jedan krajnski zabavnik“. (V zagrebški vseuč. knjižnici.)

Za prehodno dobo med „Čebelico“ in „Novicami“ je bil torej Korytko nenavadno velikega pomena. Moglo bi se naravnost reči, da je on zrahljal in pripravil tla, iz katerih so pognale „Novice“, glasilo našega političnega preporoda. Slovenska literarna zgodovina mu bo torej morala odkazati častno mesto kot eni naših najboljših dramilnih in organizatoričnih močij. V Glaserjevi „Zgodovini“ je Korytko komaj mimogrede imenovan!

O vtisku, ki ga je naredila njegova nenadna smrt na rojaka, piše Dav. Trstenjak Vrazu dne 16. februarja 1839: „Dass Herr v. Korytko am 31. Jänner am Nervenfieber gestorben ist, wird ihnen wohl schon bekannt seyn. Gott habe ihn selig! Ostrowski vergoss Thränen bei der Nachricht dieses armen Polen“. — Prepričan sem, da se je ob Korytkovi smrti tudi marsikateremu Malavašičevemu tovarišu, poznejšemu članu „čitavnega zbora“ v ljubljanskem semenišču, utonila solza iz oči. Zakaj vsa ta ljubljanska miadina mu je bila hvaležna za nekatero vzpodbudo.

VIII.

O Korytkovi osebnosti sta nam zapisali dve dami nekaj podrobnosti. Prešernova hči Ernestina Jelovškova pripoveduje o njem v svoji knjigi³⁵⁾ naslednje: „Tako je prišel maj l. 1837. Dr. Crobathovi so imeli nekak vrt, kjer so se otroci igrali. Bilo je pa tam tudi kegljišče, kjer so se včasi, zlasti ob nedeljah, gospodje zabavali s kegljanjem. Kegljali so navadno: dr. Crobath, oba Poljaka, kanonik Jerin in včasi tudi dr. Prešeren.

³⁵⁾ Ernestina Jelovšek: Spomini na Prešerna. V Ljubljani, 1903, str. 17.

Podrobneje govori o Korytku v svojih spominih hči dr. Chrobatha, Lujiza Pesjakova³⁶⁾, ki pripoveduje, da je popotoval Korytko ž njenim očetom, „katerega so opravlki védli po Kranjskem in Primorskem, gori na Koroško, tja na Štajersko in doli na Hrvaško in pohajal sejme in cerkvene shode in, če je slučaj nanesel tudi, svatovščine“.

„Ljubi naš prijatelj, ki je pri tacih potovanjih vedno bil najboljše volje in nikoli ni mogel prehvaliti naše domovine, nagovarjal je vse ljudi. Umeli so ga, dasi ni govoril gladke slovenščine. Stare žene so mu morale pripovedovati še starejše pravljice, a fantje in dekleta peti pesmi in najljubše mu je bilo, če mu je sivi starček s tresočim se glasom zapel pesemco, za katero mladi svet še vedel ni. Privleči so mu morali ljudje, kar so hranjenega imeli po omarah in pod streho: kolovrate in staro plesnivo orodje, suktna ženska krila s širocimi gubami, sreberne pasove, lepo in gosto vbrane ošpetlje s svetlimi gombi pri rokavih in za vratom, čepice z dragocenim, širocim zlatim robom in tudi peče s čipkami, ki tako čudovito povekšujejo lepoto mladega obraza“. (Str. 678.)

Naj sklenem z opisom Korytkove vnajnosti in nekaterih njegovih lastnosti, kakor nam jih je opisala hči dr. Chrobatha: „Jako mlad je bil, majhne, drobne postavè, roci je imel tako beli in majhni, kakor ženska. Na četrtem prstu se mu je svetil zlat obroček in črno emajliran prstan. Slavjanski tip se mu je videl na lepem obličju, katerega rožnata polt je bila poleti jako ogorela in pégava. Pogled bistrega očesa modre boje je bil smijoč in srce ogrevajoč, ali često, često se je bolešno mračil. Rumene, gladke in goste lasé je imel in rumene brke so mu senčile cvetoče-rudeča ustna, izmed katerih sta se pri smehi kazali vrsti najlepših zob. Nosil je po zimi in poleti z vrvicami obšite suknje. Živel je vse v njem, a nikdar ni vstrpel dolgo na jednom mestu, nemirno je silil le dalje. Vendar se je nam otrokom takoj prikupil, kajti prav po otročje je znal biti vesel in igrati se z nami ter tekati in skakati po vrtu. Morebiti je imela ta živahnost nekaj nervoznega v sebi, saj se dobro spominjam, da se je časih hipno umeknila globocemu zamišljenju. Začujeni smo ga gledali in umolknili tudi mi. Še zdaj čujem, kako zmagonosno je vselej pričental popevati svojo:

»Ni še Poljska izgubljena!«

in kako se je razzvenela v glasove najbridkejše toge!“

³⁶⁾ Iz mojega detinstva. Ljub. Zvon, 1886, str. 673, sl.

Korespondence iz dobe našega preporoda.

Priobčil dr. Fr. Ilešič.

Pismi, ki ju priobčujem pod št. 18. in 20., se nahajata v ljubljanskem „Rudolfinu“, vsa ostala pisma pa v korespondenci St. Vraza, ki jo hrani zagrebška vseučiliška knjižnica.

Vrazova korespondenca je zelo obsežna. Pred leti sem si je nekoliko prepisal in to priobčujem sedaj. Nekaterih listov si nisem prepisal v popolnem obsegu.

Dokler ne izide vsa Vrazova korespondenca, bo tudi to služilo zgodovinarjem.

*

I. Čelakovsky — Vrazu

(junija meseca 1833).

Vraz je bil nekaj pisal o „Čbelici“; Čelakovsky mu odgovarja: „Jesuitische Frömmeler und josephinische deutsch geschmiedete Gegner unserer Nationalsprache sterben nach und nach aus“.

II. Slomšek — Vrazu

(iz Celovca, dne 23. aprila 1838).

Verehrtester Freund! Ich habe das Vergnügen Ihnen ein kleines Erzeugnis unserer Slaven-Muse mitzuteilen, und Ihnen hiemit für Ihre mir erwiesene Freundschaft zur Zeit meiner Anwesenheit in Agram zu danken. Die zu rühmliche Erwähnung meiner Verdienste, welche durch Ihre Feder in die Agramer National-Zeitung kam, habe ich nicht verdient.

Eben in dieser Woche übersende ich meine (!) Aufsatz über Volksbildung und National-schulen an die Redaktion, samt einigen in Klagenfurt gedruckten Büchern für die dortige Sammlung.

Der Übersetzer anliegender ¹⁾ Pisanke ist Herr Math. Vodušek ²⁾, Pfarrer zu Špitalič bei Gonobitz; und der Kresniza Herr Sredenšek ³⁾, der zweite Kaplan zu Oberburg. Meine Absicht der Herausgabe dieser Jugendschriften ist, talentvolle Slovenen in Tätigkeit zu erhalten. Im laufenden Jahre habe ich 10 deutsch geborene Eleven der slovenischen

¹⁾ Knjiga, ki jo s tem pošilja Slomšek Vrazu, je pač „Dve lepi rezli sa pridne otroke. I. Velikonožna pisanica ali pirh. II. Kresniza“ 1838. (Simonič: Bibl., 454.)

²⁾ Glaser, III, 131, 283.

³⁾ Sredenšek je pač Ivan Sredenšek, rojen l. 1813., posvečen l. 1837., v 70 letih kot župnik v Podčetrtku.

Sprache, die recht lobenswerte Fortschritte machen; darunter 2 Doktoren. Die Anzahl der übrigen scholaren, die eine fernere Ausbildung beabsichtigen, ist 50. Sie haben das Schreiben des Herrn Jarnik wohl erhalten? Werden Sie seinem Ansuchen wohl willfahren?⁴⁾

Eben habe ich eine Hymne zur Geburtsfeier Seiner Majestät im Aufmerksamen gelesen, die ohne Zweifel von Ihnen ist! Mögen dergleichen erfreuliche Erscheinungen nur öfter kommen und die Freunde und Feinde mit unserer herrlichen Muttersprache immer vertrauter machen. — Gott erhalte Sie der Slovenität und Ihrem aufrichtigen Freund Anton Slomšek, Spiritual.

III. Dav. Trstenjak — Vrazu

1.

(Iz Gradca, dne 1. decembra 1838).

Trstenjak vpraša, „kako stoji s krajinskim listom, simo meni ništa ne pišu“.

2.

(Dne 4. januarja 1839).

Trstenjak poroča: „Pismo iz Ljubljane od g. Žaklja kaže mi, da Prešerin hoče učredit taj krajinski časopis i da jeste dr. Gaj g. Koritku narodne njegove pësme u rukopisu natrag poslao. Zašto? — Koritko dao je slikovat Vodnika i Čopa i mnie izdali jedan krajinski zabavnik. O gluposti.“⁵⁾

IV. Malavašič — Vrazu

(dne 7. februarja 1839.)

Malavašič piše, da obeta Blasnik „slovenski danik“ kot prilogo Carnioliji. „Pa kdaj kaj biti će, sam Bog mili ve! Žeja dobička posebniga je pri vsakimu več kakor občinskiga . . .“ Dobro bi bilo, ko bi v Ljubljani imeli moža kakor Gaja ali Draškovića. Dobro voljo da bi ljubljanski Slovani že imeli, a premalo se upajo. Izpodbadati bi jih moral kdo vedno in še več bi to izdalo, ako bi kak vnani prijatelj slovanstva hotel te gospode izpodbosti: „Med nami ga ni ne eniga in Bog ve, kako nesrečno naključje nas tepe. Čop, iskra Prešerna in Kastelca, nam je bil vzet, ko je narveč up med nami delal. Njegovo

⁴⁾ Na Jarnikov list, ki ga omenja Slomšek, je odgovoril Vraz pač z listom, ki je natisnjen v „Děllh“, V, 170 sl., o katerem se doslej ni za sigurno znalo, komu je namenjen; v Vrazovem listu omenjeni 5. in 20. dan meseca bi bil potakem 5., ozir. 20. april.

⁵⁾ Prim.: Zbornik Matice Slov., 1902, 197 in Izvestja Muz. Dr., 1909, 19 sl.

življenje je Čbelico v življenje poklicalo, njegova smrt nam jo je zamorila. Emil Korytko, ki Vam je iz pisma znan, je ravno jel žarke Slovénosti med Kranjske Slovence metati, ko je tudi njega smert prehitela. Nobeniga zdaj ni več, kdor bi se za mater Slavo pečal.⁶⁾

V. Jarnik — Vrazu

(dne 21. septembra 1841).

„Karniolia hoče, kako pišete, v vaše sledi stápati. Kdo bi dvoumiu o napredovanji vremena? Na hrbet stare zgodovščine se napiše nova. Kdo kočé kolesa vasiúnega (n . . .?) vremena ustanoviti? Kdo se njemu uprotiviti?“

VI. Žakelj — Vrazu

(iz Ljubljane, dne 4. aprila 1842).

„O naših krajnskih novinah se sada nutroaustrianski industriški zbor u Gradcu, i zemljedelsko društvo ljublj. trude, zadobiti dovoljenje od poglavarstva. Bog zna, će što biti iz toga?“

Čbelica već davno i na vekoma preminu. Kastelic gradi kuće i na ulove i panjove i ne gleda: jerbo čbelaria u naše doba ne hasne, a on voli penéz nego med.“⁷⁾

VII. Zabukošek⁸⁾ — Lj. Gaju (?)

(St. Leonhard bei Tüffer 3./3. 1841).

Wohlgeborner Herr! Dank allen Freunden und Gönnern der slovenischen Literatur, besonders aber Ihnen Wohlgeborner Herr Doctor für den großen Eifer und für das mühsame Betreiben, die schlafenden Slovenen zu wecken. Der Same, den sie auf dem bis jetzt unkultivierten slovenischen Felde aussäeten, keimte auch in Steiermarks Gebiet. Gott lohne sie dafür! Durch den in jeder Beziehung lobenswerten Ilirski Pravopis aufgemuntert, habe ich ein Betrachtungsbuch, bett: Pot svéte Pokore, nebst einem Anhang von Meßgebete (!) in illyrischen (!) Pravopis bereits die Hälfte vollendet, und zwar mit illyrischen Lettern

⁶⁾ Ta list sem si le deloma prepisal.

⁷⁾ Že novembra 1841. je poročal Žakelj Vrazu, da se je med goriškimi bogoslovci ustanovilo „ilirsko društvo“, ki ima, kakor se mu zdi, že 20 članov.

⁸⁾ Zabukošek Josip je bil kurat pri Sv. Lenartu od 1839—1849. (rojen pri Sv. Petru pod Sv. Gorami). Glaser, II, 191; Simonič: Bibliografija, 582; tu navedeni dve knjigi sta obe v bohoričici. — Orožen: Das Dekanat Tüffer, 270 pravi o njem: „Er hat ein slov. Gebetbuch und ein Paar andere Bücher religiösen Inhaltes geschrieben und herausgegeben.“ (Gl.: „Časopis za zgodovino in narodopis“, III, 85). — Komu je ta list pisan? Iz pisma je razvidno, da dotični „doktor“ ni bil na Štajerskem, dalje da je zalagal knjige. Adresat je bil pač Lj. Gaj.

aus der Ursache, daß Steiermarks slovenische Schulkinder sich in beriannter Orthographie üben können, in der bereits viele den Unterricht erhalten. Dieses Manuskript möchte ich Ihnen gern anvertrauen und in die Kommission geben. Mit dem Honorar, wie Sie sonst gut erkannte Schriften, wenn sie einmal gedruckt sind, bezahlen, bin ich zufrieden, nur um einige gratis Exemplare würde ich bitten. Sind Euer Wohlgeboren Abnehmer dieser Erbauung: Piciče, so bitte mir gefälligst zu berichten. Achtungsvoll Josef Sabukoschegg, Pfarrer.

VIII. Izmail Sreznjevskij — Vrazu

(Pač na potu v Požun leta 1842. — Leta 1841. je bil Sreznjevskij med Slovenci in Hrvati.)

„Sad ć da te molim. Meni bi bilo vrlo potrebna knjižica, koja bi se mogla nazvati Slovenskom Bukvicom ili nekako tako. Mora ova knjižica sadržavati izbor najboljih priměrah u prozi i u versih — i po najviše u versih od svih znamenitih spisateljah krainskih, štajerskih, koruskih uprav tako, kako su oni pisali. Moglo bi se to načinjeno biti istorički, da bi čověk vidio kako u koje vrěme koji spisatelj razuměvao jezik svoj. Može tu doći: prevod i original, može i čitav komadač, može i otrivak u deset i u pet redakah. Samo da bi čověk vidio, kako i ko pisao, i da ne bi trošio vrěme čitajući, što je pisao. Ale opet knjižica mora biti mala — i zato da bi mogla se metnuti u svaki džep, i zato da bi bila jeftina. Ja se prenumeriram na 50 komadah. Mislím, da će i Preis toliko uzeti, a valda bi bilo i više toga u jednoj Rusiji. Čim će biti knjižica bolja, tim više će biti prenumerantah. Akoli položim na Rusiju 200 komadah, onda možemo položiti na svit sěvernih Slavjanah još 100, i toliko na Slavjanah južnih. Akoli položimo i samo 200 komadah svega, ne ćeš i tako biti u ubitku. Pomisli, i misli, ino piši meni. Akoli ne ćeš, ja ću sam to načiniti u Rusiji, ale štatpat ću ili kirilski ili kako su pisali sami spisatelji. Čim brže odgovoriš, tim će meni biti milije. Piši meni na ime Štura.

Pozdravi mi Rakovca Dragutina i Doktora, Mila Sinovića, Vakarnovića, Mažuranića, Demetra i svih mladićah, koji k tebe dolaze, u tom broju i preveć vatrenog Ferenca. Sam sebe poljubi — kroz ogledalo. Sam piši i piši i — narodno, što se razumi. Tvoj Izmail.“ (Poseben dostavek je pripisal Lj. Štur.)

IX. Macun — Vrazu

(„drugi praznik“ 1. 1843).

„Medju Švabi ovdě život bavim, i nikad Slavjanske rěčice ne čujem, osim kada slučajno kakov pitomac graničarski psovke suje na pripalo ilirstvo . . . Nisam li odgojen Švaba?“

X. M. Majar — Vrazu

1.

(Dne 21. marca 1844).

„U obče se mora reči, da je duhovska vlada u našej diecezi česka — ili s drugu besedu dobra. Biskup, Domprobst, Kancler, Hofkaplan, vsi Česi, Wlastenci, ljubezniva gospôda, koji nas bratrski ljube. Prihodnu nedelu će naš biskup opet jednoga svojega krajana, t. j., bogoslovca Čeha rodom, za duhovnika posvetiti, koji je onomadne iz Česke k nam prišeo i će kod nas ostati. Němci, istina, se mnogo srde na ove „Pemce“, jaz pak nimam zašto. Hofkaplan Recicki ima mnogo českih knjig, koje mi s veseljem čitat daja. Sada čitam: Časopis českého museuma. Květy vendar u Celovcu nitko nima, imamo samo Vaše Novine, Danica, Zora, Novice, Slavische Jahrbücher . . . Koruški vendar bogoslovci su vsi němi, kako Nemci za slovenščinu. Govori se, da će se dojdúcega leta vsim ovdešnjim bogoslovcem roda slovenskoga ukazati, da moraju u semeništu se i slovenštine učiti i na koncu četvrte godine kod izpita dobro obstati, bude „Obligat-gegenstand“. Neki „učeni“ mož, rodom Čeh, pa da je ipak zavračal Slavica iz „Lit. zgodovine koroške“.

2.

(Dne 8. maja 1844.)

Majar mu poroča, da je pred kratkim od Slomška prejel star manuskript („Voznicensis“, 1651) s tremi cerkvenimi pesnimi in eno narodno „Cantio de sancta Ursula“.

XI. Kočevar — Vrazu

(dne 16. novembra 1843).

„Što se našoga Slovara tiče, Ti mogu kazati, da smo mi Štajarzi sami dosta odvažni njega spisati i nepotrebujemo Kranjcev etc. za ovu stvar. Odmah kako mi pošleš Slovaru od Jambrešića i Študia, naše delo početi ćemo. Zato neštentuj mi nje poslati, i odmah ćeš novce za nje dobiti.“⁹⁾

⁹⁾ Iz tega pisma smemo sklepati, da je Vraz želel sotrudništva iz vseh slovenskih pokrajin, uverjen, da se s tem le koristi dobri stvari. — O tem ilirsko-nemškem slovarju samem gl. Korespondenco dr. Jos. Muršca, Zb. Mat. Sl., 1904, med Matjašičevimi in Kočevarjevimi listi.

XII. Freyer — Vrazu

(dne 25. aprila 1844).

Herr Mathaeus Ravnikar, Kaplan in Selo bei Stein, ist ein eifriger Slavist und schreibt ein großes illyrisch-deutsches Wörterbuch, welches er bis incl. M. schon rein geschrieben hat. Bis einschlüssig M beträgt das Werk 72 Bogen in Quart.

XIII. Jeran — Vrazu

(dne 22. februarja 1845).

G. Ravnikar (Poženčan) je mende tudi k Štajercam pristopil, ki Jllirsko-nemački Slovar spisujejo in je dobil črke O in R za izdelati.

XIV. Davorin Trstenjak — Vrazu

(dne 21. julija 1844).

Na svojo primicijo, ki jo je dne 25. avgusta 1844 obhajal (pri Sv. Juriju ob Ščavnici), vabi Trstenjak Vraza, proseč, naj vzame iz Zagreba s seboj Kukuljevića in druge rodoljube. „Vam, ljubezni brate, jesam ja puno hvale dužan, Vi bo ste me uveli u sveti hram Slavjanstva i put pokazali do zlatog vrutka svetoga pēsničtva.“

XV. Emerih (= Mirko) Brafuša (kaplan ljutomerski¹⁰) — Vrazu

(dne 25. januarja 1845).

„Smert našega prečastnega g. Krempela nas je u veliko žalost postavila, ravno vezda bi nam pokojnik od velike hazne biti mogel, kada nas Nemci nemiloserdno napadaju; sudim da jeste čuli od Primiciah Terstenjakovih, da je od našeg dvora izvanredna depescha došla na sve Bejirfe. Pitanje je bilo, jeli jeste Vi polek bili, jeli g. Miklošič iz dvorne biblioteke, ja koji sem službeno od našega Dekanata tamo bil i posebno narodno izpeval, izvestil sem Netvetha, tako: da Vi tri tjedne po Primiciah. Miklušič pako mesec pred Primiciami jeste se zabavljali vu naših okolicach; tak anda moj prijatelj je sledečim načinom G. Marquetu odgovoril službeno, da je smeha vredno, ako se takove nedužne zabave s političkemi gibanji potvaraju. Nekiji slavjanski antagonist je jeden članak u občinskih novinah zverhu primiciah pres vsake čudorednosti lažljivo rasbubnjal, sudim: jeste ga čteli: da je Terstenjak od sledbenikov Gajevih, da je dogovorjeno bilo, ne drugač nego slavjanski govoriti, da se je tamo cela slavija skupila, da ako je gdo nemački govoril, da mu se je slavjanski odgovorilo, da je bila jedna nemačka Dama kros takovo postupanje osramotjena, da je stola ostavila, i vnoga druga jesu se lažljivo premislila, ja bil sem polek nazočen, nego od toga ništa neznam,

¹⁰) Gl.: Korespondenca dr. Jos. Muršca. — Pisal je Vrazu večkrat.

od česa je depescha dvorna govorila, vse je velika laš, zkem jesu nas nepriatelji potvorili, sam ja jesem se med ostalemi z Damom nemački zabavljal, nemački je bilo takaj pevano, sudim da ništa na sramotu nemačke nese je dogodilo, s tem menje da mi v nemškem duhu izobraženi duhovniki nazočni bili jesmo, to istina, da mi netajimo, da naša ognjevit mladeš je se vu Surkah pokazala, da se je slavjanski pevalo, da jesu vnogi došli, to vsakomu je, koji jedno ponjatnje od slovenskih primiciah ima, očivestno, je kaj naravnoga, je bilo pred nami i bu za nami, to anda u bečkoj depeschi: ali kaj vezda: za našu literaturu po smerti G. Krempela nigdo ne skerbi, da bi to samo bilo, nebi najgorše bilo, nego pri nas sloga, jedinost mankaju, jeden jedne, drugi opet drugo hoče i zabavlja, knige molitvene i katekizmuši naj novji jesu da se Bog smiluj, nigdo je norazme, nigdo nepodstupi se Consistoriumu suprotivnomu našoj literaturi pregovoriti — zato mi jesmo sledeče pameti: prvo nego nam Consistorium narine knige, koje mi nerazmemo i vu pokvarjenom pravopisu, da se mi provincialnomu narečju horvatskomu nagnemu, koje u pravem zmislu neje drugo nego slavensko narečje — kajti Ilirsko taki za prosti puk potrebovati nemremu, z druge strani pako policia i slavianski antagonisti nam prečke staviju, bojiju se Panslavizma, tretjič odcepleni od Horvatov i ostalih južnih slavjanov mi za nas nigdar nebomu mogli literaturu obilno izderžavati: zato mislimo naj bole bi bilo Horvatske pobožne knjige u novom organičkom pravopisu pri našem puku uvesti, stari horvatski pravopis bi bilo greh pri nas potrebovati, kajti mi itak ilirskoga poprijeli jesmo, zato prosim Vas budite tak dobri idite k Županu knigaru u Zagrebu, da bi on hotel knigu molitvenu *Hrana nebeska* u novem ilirskem pravopisu van izdati, ali u čistem horvatskem narečju, ja sam hoču najmenje 50 knjig od njega letos kupiti (NB: neka vsigdi na mesto a, e potrebuje, ja sem čtel u hrani nebeski dan dosta puti namesto den, toga mi nebi trebali), ako pak Župan nebi hotel privoliti tako, tak budemu mi pri Mechitaristi jedno spomenuto izdanje priskrbeli, i bude istinsko Županu žal, kajti on 10 let neproda toliko molitvenih knjig u Horvatskoj, kak bi se pri nas u jednom letu prodale, pišite mi prosim Vas kaj bode Župan odgovoril, jeli je pripraven včiniti ali ne —

Kaj se Matice dotiče: od takove moramo tiho biti: ja nemogu, koji mogu neču, se vsakojako pričavaju. Gotweis veli, da je čtel v občinskih novinah, da je Sént Kiraly¹¹⁾ dokazal, da Iliri u zavezu z Rusi jesu, da njihove namere političke jesu, i ravno istina je, da naša policia jako skoznuje (?). Prelog nema duše za narodnost, kak tukaj nigdo u mojoj nazočnosti — moramo anda budućnosti na volju Božansku pustiti, jedini Simunič je pošten Muž. Za Vaše delo imate

¹¹⁾ Gradja, II, 226. (Jugoslav. Akademija znanosti i umjetnosti.)

mene, Gottweisa i Simuniča, tak tri komada možete na mene poslati ali pako taki na spomenute; ja bi takaj rad imel iskre, ako tekuče leto takovoga kaj izide pod imenom Almanah, dovolite mi poslati, molim Vas, da mi pošalete po Ronešu klerikušu, on ima više puti prilika . . . Muršiča dam pozdraviti, i da jesem skerbliv bil za njega, ali neje tako lahko tolko penez dobiti od Gospodecke . . . vezda nema niti krajcara vu Praneku . . . Nedveth¹²⁾ je čemeran, da je Muršič 50 fl. srebra u dveh meseci potrošil. — Emerih Bratuša Podžupnik.“

XVI. Jeran — Globočniku (na Dunaju)

(iz Ljubljane, dne 30. novembra 1844).

V Ljubljani, zadniga Listopada 844

Naj čez hribe, čez doline
Listek moj na Dunaj gre,
Naj pozdravi Slave sine
Srčne moje bratice!

Priserčin perjatelj!

Nemorem Ti dopovedati, kakšno veselje me je obuzelo, ko sim prvi list od Tebe iz našiga poglavituiga mesta dobil, in zvedil, da se Ti dobro godi, da si zdrav i. t. d.; posebno me je pa veselilo, ko sim se iz Tvojiga pisanja prepričal, de tudi tam dosti perložnosti imaš, svojo vedoželjnost gledé na Slavjanšino tolažiti, in de je tudi pomočke lahko dobiti za tistiga, ki se želi v svojim lastnim jeziku in pismenosti bolj popolnoma izobraziti. — Prašaš me, kaj de bi Ti bilo v dvorni bukvarnici brati, ktero misliš obiskvati? Jest mislim, de bi Ti to nar bolje vedili Tvoji prijatli povedati, ki so že večkrat notri bili. Jest bi Ti posebno svetoval nektere némške za Slavjane pisane bukve, kakor postavim: *Wechselfeitigkeit der Slaven von Kollar*; *die Slaven der Türkei von Fedorovič aus d. Französischen überseht*; *die Mythologie der Slaven von Hanuš*; *Šafařík's Slavischen Alterthümer u. s. w.* — Od naše strani Ti nemam prav kaj posebniga pisati. Seminaristi so letos posebno pridni začeli biti kar slavsko reč tiče; več se jih uči ilirsko, od kterih bi se popred ne bil mislil, dva sta v družtvo stopila: Klemen in Zamejc And., zraven tih smo pa tudi dobili dva veterana in v Slavščini že učena t. j. gospoda Ravnikarja (Poženčana) in g. Hicingarja, oba sta duhovna. Po tim se vidi, da naše družtvo zmíram bolji imé dobiva, zato bomo pa tudi v kratkim bukvarnico z krepkimi bukvami zlo pomnožiti zamogli. Tisti Pelhan, če ga poznaš, je zdaj tukaj v fiziki, in vse modroslovce in celo mesto k domoljubju podpihuje; gre (? strgano) mu dobro od rók, ker ima neko naravno zgovorljivost. — Pirnat je tudi iz St'avnice (Schemnitz)

¹²⁾ Nedved, oskrbnik graščine braneške pri Ljutomeru.

pisal in pravi, de se mu dobro godi, de mu ne manjka tam ne slovenskih, ne slavskih perjatlov sploh, ne novin, ne novic, in de so prav fidel. — Tist fantiček, ki si ga Ti perporočil, ne vem kako se že piše, zdej k' Zicu po kruh hodi. — Tiga ti ne morem povedati v' katero sobo in s kom bi bil pršel, ako bi bil tukej ostal, zato ki bi bilo morebiti drugače razdeljeno. — Ni dolgo tega, ko je bil peršel g. Majer znani spisatelj slovenski in ilirski Ljubljancane obiskat; jest Ti nisim v stanu popisati, kak ljubeznivi je to človek za drušno, in koliko vé povedati; od štirih do sedmih zvečer nisva ene minute (strgano) jenjala govoriti, pa mi lahko verjameš, de bi ne bilo zmanjkalo, ko bi bila do svitla zarje drugiga (izpuščeno: dne) prodolževala, pa nikar ne misli, de morebiti po šég st. b—' b, kakšne perklonije; domorodci se od važnih reči pogovarjajo. On bo zdej v kratkim njegove zbrane ljudske pesmi na svitlo dal, ki jih je po Koroškim, Štajerskim in Kranjskim zbral. Štajerci en besednjak prepisujejo, ki bo v enim letu dokončan, kateri bo služil za vso iliršino, t. j. za Slovensko, Horvaško, Dalmatinsko, Slavonsko, Serbsko, Goriško, Teržaško in nevem kaj še.¹³⁾ Glasoviti Zlomšek je naredbo za eno družtvo poprosil za izdajanje dobrih slovenskih bukev, pri Konzistoriumu je že poterjena, zdej je na Dunaju. Za zdej Ti nimam kaj družiga pisati, pozdravijo Te vsi, ktere si sam pozdravil. Prosim Te oddaj to pismo g. Knezu, pa piši mi kaj pri priložnosti.

Tvoj zvest prijatelj

Pozdravi vse znance in rodoljube.

Jeran.

XVII. Luka Jeran — Vrazu

(13. sečnja [januarja] 1846).

Vaših izdelkov („Gusle i Tambura“) se jes ne prederznim (mladosti) v roke dati, ne zavolj Boga in ne zavolj bližnjega; zavolj Boga ne, kjer je prepovedano koga pohujšati, zavolj bližnjiga ne, kjer imam preveč rad naše ljube mlade Slovence, kakor de bi jih kaj taciga hotel učiti, kar je v Vaših: „O ponoči“, „Čelovi“ in v nekterih drugih pšnicah . . . treba je misliti (sc. ko je človek starejši) na blažejši reči kakor na poželjivost . . . Jez le to želim, de bi bilo več ilirskih bukev, ktere bi se smele naši mladosti v roke dati, ktera od dne do dne veči veselje do iliršine kaže, kakoršne so na pr. Čudoredna zabava, Ugodne pripovedi, Čivčeve basne, ktere ne smodijo nježnih serec z nečimurno ljubeznijo, ktera se brez tega prezgodej ug . . . zdi . . . Čuje se, da će dr. Prešern svoje pesme doskoro na svitlo dati; škoda da ovaj izverstni

¹³⁾ Gl.: Korespondenca dr. Jos. Muršca, Zb. Matice Slovenske, 1904, 1905.

pěšnik svoga talenta ne bolje upotrebljuje. Sad jedna njegova satira kruži po varoši, koje k sreći svaki ne razume . . .¹⁴⁾

Čehom nije baš drago, da se je „Oro“ njihovim narečju odtegnuo, ali meni se vidi, da je slovački ili slovenski jezik mnogo bolj originalni nego po nemačkom kopitu raspeti česki . . .

XVIII. Cigale — Globočniku (na Dunaju)

(iz Gorice l. 1847).

Beste Freund, zugleich Repräsentant der Slovenen in Wien!

Da ich mich entschlossen zu schreiben, sieh ich mich durch die Schwäche meines Gedächtnisses bemühet vorläufig in die Entscheidung der Vorfragen einzugehen, ob in dem hiemit sich entspinrenden Sendschreiben das „du oder das Sie“ der die das Angesprochene seyn soll, und ich entscheide mich anstandslos für das erstere, da Du mein Freund bist und auch in meiner Hauptbestrebung mit mir Eins bist, obwohl mir meine Lage nicht erlaubt so sehr als Du sich die Slovenja zu Dank zu verpflichten. Du kannst Dir gleich einbilden, daß ich, so ich schreibe, eher von Dir was erlangen will, als aber selbst etwas geben. Jedoch bevor ich mit meinen Fragen ausrücke, soll noch Folgendes vorangeschickt werden. Die Auserungen des neuerwachten slavischen Lebens in diesen Gegenden sind wohl sehr leise und kaum zu vernehmen, als ersterbende kreisförmige Schwingungen, die vom Centrum aus Wien u. Prag fortgepflanzt (ausgesandt) werden. Jedoch die Jugend verspricht auch hier etwas mehr.

Die längst besprochene slovenische Lehrkanzel ist nun wohl bewilliget, allein mit einer sehr geringen Dotation, oder besser gesagt Remuneration (300 fl.), so daß man bloß von dieser Anstellung nicht leben kann; die hier existierenden Lehrer und Andere sind aber alle unfähig so eine Lehrkanzel zu versehen. Die Theologen haben sich auch den Gründern der kroat. Matica beigefellt; der Pelhan, der eifrigste, sonst aber leider nicht sehr begabte Theolog ist heuer auch im Seminar.

Ich habe meine Pragis beim Stadt- und Landrecht vollendet, u. werde im Winter einmal der Richteramtsprüfung mich unterziehen. Eben deswegen muß ich das Slavische einstweilen bei Seite legen. Zwei kreisämtlichen Instruktionen über die Gemeindeverwaltung u. die Verwaltung des Gemeindevermögens hab' ich wohl ins Slov. übersezt, u. zwar ins hochslovenische, mag es auch nicht verstanden werden. Es muß einmal der Anfang zu einer sloven. Juristischen Terminologie gemacht werden: später werden wir uns (ich, du, er) an das bürg. Gesetzbuch machen. Die eine dieser Instruktionen 72 §§ stark ist schon gedruckt, die andern §§ 172 wird bald nachfolgen. —

¹⁴⁾ Tu mu Jeran javi, da je izmed poslanih knjig prodal 2 komada „Pohleda“ à 24 kr.

Wichtiges kann ich Dir von hier aus nicht berichten, obwohl ich es gerne thäte (der Menzel, der sich einmal geberdete ein eifriger Čeh zu seyn, ist innerlich ein Nemeč u. verdient gezeifelt zu werden. Me rozumíš?)

Eben darum, da ich nach Möglichkeit meinen geringen Kram ausgekramt, mach ich Anspruch auf Reciprocität, u. stelle das Ansuchen, daß du mir einen langen, längern, längsten alle einen Slaven u. in Wien gewesenen Slaven interessieren könnenden Vorfällenheiten umfassenden Brief in Kürze dh. bald schreiben möchtest. —

Übrigens hab' ich mit Leidewesen vornommen, daß du zuweilen über der Liebe zur Slovenja die Mutter Slavia vergeßeßt; das aber ist eine Leidenschaft u. Leidenschaften legen selten den Keim zu was Gutem.

Alle Slaven müssen einig seyn, sonst ist an ein etwas beachtenswerthes Gelingen nicht zu denken. Hiemit hab' ich geschlossen u. wünsche nur noch, daß du bei Gelegenheit in meinem Namen den Kozler, Hladnik, Gostiša, Kurelac, Čaič, Wolman etc. grüßeßt. Schreibe bald u. lebe wohl.

Öbrz am 23 Nov 1847 (?)

Žigale

XIX. Mirko Bratuša — Vrazu

(od Nove cerkve pri Ptuj, dne 22. aprila 1848).

„Pri nas na Štajeru ov čas raznese se glas — da Magjari imaju več pripravne čete i da za nekoj den silnom dušmanskom rukom pri Varašdinu na Horvatsku hočejo navaliti, i što lukavnost nemogaše, da silnom rukom Horvate podjarmiti želiju, taj glas dojde nam is saladske gradjomegje. Koliko u tom istine je, ubavestite nas u Novinah našeh, pri nas jeden drugoga pita, što čemu storiti, nema pri nas topovah niti bojne sprave, baruta niti olova, tanetali, niti pušakah, ja nato velim, zato hoću Horvati i Slavonci i Dalmatinci pri Morju skerbeti, granica ima dosta sprave svakojake, koji toga nema, ima vsaki kosu nasaditi, i kose jesu hude, zato dobro znaju Rusi povedati pri Ostrolenki. — Političko našo ispovedanje jest sledeće: Vi znate, da samo mi Duhovniki i prosti puk slovenstvo predstavlemo — našomu slovenstvu veliku ranu je zadala deputatia poslednja illirska, ali da bole mene israzim, tri točke, ali žele naroda — 1^{le} da bi se graničari odmah is Italie kući pozvali; koji poštnu misli s' kralom svojem, jeli more što takšnoga šta sada u sadašnjih okolnostih potrebuвати, jeli se tu i jednomu slepcu nevidi odperto, da Horvati nameravaju revoluciu taliansku odobravati, i pomagati — druga točka dabi se Tomaseo izpustio is tamnice, to se vidi takodjer očivestno; da tko za njega prosi, je republikanec radikalec, koji veru datu svomu vladaru prelomijo je — tretja točka Ukinutje celibata i liturgje latinske, šta to spada na posvetnu

vladu, kak su to istinito na našu poslaničtvu vu Beču šoštarski novaki — klicali — kaj hasni, divina humanis miscere. qui nimium petit, nihil petit. — to je nam oči, duhovnikom vsem slovenskem koliko mi je znano, dobro odperlo, da ravnitelji politički Horvatski, jesu radicalci nemarni pres vere i Boga „quibus nihil sacri, nihil sancti, nullum jusjurandum nulla religio“ kajti članovi vsi našeg poslaničtva nesu se vsigdi čudoredno i muževno vladali, kak se vladati imaju, koji poštenu za dom veru i kralja misliju — Mešnikom Hervatskem pri nas veliju; Horvatske pope treba v'kopiti, nič zašiti, nič popelpeliti, no nič pomazati, temoč je tak pustiti — nemamo li dosta na gibanji, politički, očemu još i verozakonske imeti, ako bi mi se hteli s Vami složiti i vaše petitie podupirati vezda u takovoj buri, bi nas, i veru našu stermoglavili, kak se je to prigodilo u Ormužu, Malegu, Lukavcih, i veliki Nedeli itd. gde su pisare i ravnitele is grašin protirali vu nekojeh grašinah pisare za pete po štubah vlekli i živu istukli, na peldu Slana, Tratnik i Nedved (Pristav je pobegnulo mi smo jedini mešniki vezda, koji mir isderžimo, i sreča za nas i našemu Biškopu hvala, koji je nas u redu sderžao, da ludi zavupaju vu nas — ako bi mi proti celibati bili, zlo po nas, slovinci još maju preveč sv. vere, kak dabi nas mogli u vse budaloščine upušćati koje se vu Zagrebu skleneju, treba celibat na mirna vremena odgoditi, to se nam takaj nedopada što se s' Haulikom radi i kaludjaricami u Zagrebu, molim Vas pišite mi naskorom, od Haulika i kaludjaricah, jerbo vsakojaki glasi se krešeju — pišite ako je Makovec živ — Vi vidite Preljubeni Priatel, da mi Štajerci, Kranjci i Korošci, samo vu onem svami deržali budemo, što veru našu, i dužnosti proti Bogu, i kralju, i zvest' našu dermalu nebude — zvun mešnikov isobraženi vsi jesu Germanomani. Ja imam Novine naše, Gradcke nemške, i cirkvene Augsburske, pri nas je, gde ja jesem, za sada vse mirno, prosim Vas, rečiti Učredničtvo našem u Zagrebu, naj vu naše novine postavi pismo pastirsko od Slomšeka, koju je drugoga Aprila van datu na prosto ludctvo, koju se je jako pubunilo u Škofiji Lavantinski — Gornji Štajerci jesu svoje Verwaltere obesili categorice, Gottveiß je pobegnulo u Gradac, pri Sv. Križu vu stran zonili (!), »vaš Brat Josip je ne odal svoje iman je«. Uršin Brat jese oženio na Cvenu i bio jesem na gostovanju prešastni fašenk — Gde je podrepina renegat Ferenci —

Zbogom u h:troči na lepoj Gori polej Obtuja na Velikoj cesti rogađčkoj, dve vure imam samo u Rogatec, jedno vuru u Obtuj, Cvetko silni mora oditi is župe obtujske — punim naklonom

Vaš

Mirko Bratuša.“

XX. M. Prelog — Vrazu

(iz Ljutomera, dne 23. maja 1848).

Dragi prijatel! „Vudrit če i za nas sat“ i to na skorum, i zato paščim se i ja Vam od velkoga veselja, koje moje slavansko serce občuti vu ovoj maloj knigi kulku bude muguče našeh dobreh slavjanov tersenje — željo etc. razglasiti.

Branimo se proti našim nemečkim tušmaninom, kulko nam je moguče — ali vendar teško nam bude, kajti vnogo je njih, a malo nas — velko zavupanosti mamu vu naše brate iz horvacke — šlavonske — česke kranjske, koruške etc. zemle — kajti ako se zjediniimo, jošče tripot tulko zemioj (?), kaj njih vezda je, se ne bojimo.

Zakaj ove dogodovčine, koje ovo leto na svetlo došle jeso, baram jošče pět godin počekale něso?! kaj bi mi z našimi brati vu vugarskoj zemli i takajše sami med sobom boli spoznali bili se!! Drugač bi mi onda našo narodnost && branili i druge velke dogodofčine kako vezda od nas čuti bilo bi, nego vezda jošče, kako ja mislim, čekati — — za čas mogli budemo. Da naši Slavjani murskoga pola od nemečkoga zaveza (Bund) nikaj čuti nečo i takajše zatu v Optuju (Pettau) poslati vu Frankfurt namestnika (Vertreter — Deputierten) hoteli nisu, čuli vré za segurno jeste — ali dragi prijatel! vnoge je mene reči koštalo, doklam vze zbiravce (Wahlmänner) na moju stran dobil jesem — kajti naši varaški slivari, kakor vam dobro znano je, sami ne znajo, kaj jeso! i zato naše dobre Slavjane na veke mešaju i za Nemecki zaves nagovarjaju — nego vezda vendar tulko vam za dobro stati moram, da vsi Slavjani vu mojoj okolici z menum zkupa druga ne šelijo, kako — da Slavjani se zjedinijo — — i na visoko zdignejo — — — Vzako nedeljo pri meni je velko spravišče is najpreštimatešeh Slavjanov — iz okolice; vnoga su napravljena za buduču zpravišče (Reichstag), koja nam biti moru, vsi velijo, da drugoga poslati neču kak mene, kar vendar teško bude —

Na polu dravskom g. podžupnik Terstenjak takajše svojo dušnost ne zamudjava nego nagovarja kulko more za zjedinjnje Slavjanov — i zato, kako vam rekel jesem, Slavjani iz Štajarske takajše z telom i dušom Slavjani jeso, bit na dalje hočo i proti nepriatelom narodnosti naše ze vsoj močjoj braniti se hoču do zmerti.

Na budučem zpravišču pako prositi hočemu: 1). da slavjanski jezik vu školoj kakti prvi vučiti se mora.

2). da nam vu našij pisarnicah vze pisma, kakti contracti, Quittinge & vu našum jesiko pisati se budu mogle — z jednoj rečjoj, ves posel vu pisarnicah vu slavjanskom jesiku pisani imati hočemu;

3). hočemu, da se napravijo slavianske škole od A B c do doktorata — ali vu Celjo ali vu Lublani —

4). Hočemo imati slovansko Biškopijo i Slavjana za Biškopa (kako čuti, Slomšeka).

5). Hoču tajaj (!) nekoji, da za nas i za Slavjance koruške, kranjske slavjanski Gubernium vu Lublani napraviti se mora.

Kako ja mislim, 5^{toga} punkta prositi je teško i jošče teže bude njo dobiti, nego tulko prositi i dobiti bi se moglu, da Slavjani Slavjanca vu guberniumi za gubernialskoga tolmačnika imaju (Gubernialrat).

Evo vam za vezda naša želenja, kad močneši budemo vu jesiku našum, vsebujno paku vu pismu — više potrebnosti imali budemo. —

Čehi, kako vu novicah štejem, jako za svojo narodnost braniju se — — močneši su — — več potrebuju i prositi mori (!) — — Palacky je vraši dečko, koji se vseh nemcof ne boji! zato neka živi!!!

Kaku vu današnjih novinah štejem, tak hoču Madjari opet z Horvati po svoj volji ravnati — — Palatin banove ukaze zarad Stantrecht (ne znam druge reči horvazke) zatreti hoče. Kaj budu Horvati na to odgovorili, jako vse šelimo čuti, i kako pri svoji kratki pameti mislim, da budu mu oštro odgovorili i taki z početka pokazali, da od vesda Slavjani, kojih vu austrianskom cesarstvu 20 milionoj (!) je, od Madjarov (5 milijonov) zapovedi prijimali ne budu.

Pište mi, dragi priatel! z pervum poštum, kako želite, da se Slavjani vu Štajarskom deršimo — pošilajte mi nekoje liste novin, da budem znal, kak vu horvackum slavjanske Actie stojijo. Budući mesac hočem polak lublanskih novicah jošče horvacke političeske novine deršati, da predi zezvem, kaj vu Horvackoj se godi — i da bolje horvacki pisati navučil se budem, kajti ov prvi moj slavjanski list pun bude krivnjih — ortografičkih, i sato vas prosim, hudi ne bute, kajti tersil budem se, ove krivnje kak najpervle zapraviti.

Vaš i vzeh dobrih Slavjanov do smerti veren priatel Matia Prelog Lekarstva Doctor. Pozdravte vze verne Slavjane vu Zagrebu iz moje strani.

XXI. Rad. Razlag (bogoslovec 4. letnika) — Vrazu

(iz Gradca, dne 20. decembra 1848).

„Veselo će nam procvasti slavjanska književnost, a od potrebe bude prie da se borimo silom duha, jer korenine nēmačke jesu pre-globoko dorasle u naše ljudstvo . . .“

XXII. M. Majar — Vrazu

1.

(Dne 22. novembra 1848.)

Majar piše, da je en dan po odhodu Vrazovem iz Ljubljane prispel tja; hotel ga je dobiti v Celju, a tudi tam ga ni bilo več . . .

„Največ posla nam děla te nesrečni Frankfurt i naše skoz i skoz nevaljane oblasti svetske i duhovska. Frankfurtařica nas je toliko nadlegovala, da nismo utegnili niti od sloge slavenske, od potrebnoga sdruženja s bratji Hrvati i Serblji se u novinah pogovarjati . . . Sada bude trebalo Slovencem pisati u „Slovenio“ od sdruženja s Horvati i Serblji. Moja beseda pri Slovencih velja, pa ja moram sam popred stvar dobro i natenko vedeti popred ko možem drugim razložiti . . .

Po mojem mněnju je neobhodno potreba, da se vsi Slaveni našega cesarstva dveh pravil deržimo:

1). U našem cesarstvu je samo jeden jedini slavenski narod; proti vladi i proti ostalim narodom naše države ne smemo nikada stati po plemenih razdeleni — to bi bila naša propast.

2). Plemena slavenska avstrijska su: 1). Slovenci, 2). Horvati, 3). Serblji, 4). Čehi, 5). Moravani, 6). Slovaki, 7). Poljaki, 8). Rusini — njih ne več ne manje — Vsaka ova plemena su si jednaka, popolnoma medjusobno ravna.“

Ako bi prezirali drugo pravilo, propade sloga, vzajemnost in bratstvo, nastala bi nesloga in prepir med poedinimi plemeni. „To se meni pak čini najveća narodna nesreća.“ V Celovcu da se je tiste dni ustanovilo slovensko društvo, a sledečega dne da bo prva učiteljska skupščina v Žabnicah . . .

2.

(Dne 4. marca 1849.)

„Mí Slovenci smo sedaj, kakor se po latinsko reče: in flagranti za slogu i uzajamnost slavensku i sada trěba se truditi, da ta iskra ne ugasne,“ železo da je kovati, dokler je vroče. Tožeč o razkomadanju Slovanov po ustavodajnem zboru, pravi, da celovški škofijski šolski nadzornik ne zna besede slovenski, januarja meseca da je priporočil 3 nemške katekizme iz Rezna, pusča med Slovenci učitelje, ki ne znajo slovenski ne pisati ne čitati, dopušča, da se celovški preparandi za slovenske predele ne uče slovenski niti čitati niti pisati . . . Za vse to da se tudi celovški škof ne briga, pač pa zna rodoljube preganjati . . . „Sada pa gledajte čuda velikoga! Mi se vendar vsemu dobromu nadamo. Pitat čete, jeli moguće? Jest! jer „stari pravični Bog še živi . . .“ Tudi s velikim zaupanjem na svoje brate Horvate, Serblje, Čehe itd. gledamo, nadajući se, da nas neće u blatu pustiti.“

XXIII. Kočevar — Vrazu

1.

(Iz Podčetrtka, dne 20. maja 1848.)

„Piši mi, kako stvari v Zagrebu¹⁶⁾ stoje. Ja sam u velikem strahu za Vas, jer dvojim da će biti sve pametno, šta radite. Bog sveti duh budi s Vama!“

2.

(Dne 25. septembra 1848.¹⁷⁾)

„Ne mogu ti pisati, koliko brige mi zadaje rat hervatski. Ne bojim se, da neće Jelačić pobédnikom biti, nego ja se Beča bojim. Radikalci bečki jednodušno sticaju vatru proti Jelačiću, te tak mersko o njemu pišu, da već njihove liste čitati nemogu. Čitaj novine „Der Freimüthige“ od 23. rujna, i Tebi će kârv ostudeniti. Ne mogu dokučiti, kako Madžari ovakove laži o Jelačiću zmisлити mogu. Ne mogu takodjer dokučiti, da Vi Zagrebčani bana ne branite. On Vas mačem štiti, zašto se Vi nebi za njega pera latili. Vi spavate ali glave zgubiste. Šteta, da Hervatska nima većstoga publicista, koji bi mogó na žurnalističkom polju z Nemci borit se! Zašto ne šalje nijedan Hervat u novine „Der Freimüthige“ oprovrgnutja svih lažih, koje so o Jelačiću skovane? Zagrebačke novine bile nêmačke ili ilirske, za taj posao niso jerbo jih Nêmci ne čitaju.“¹⁸⁾“

3.

(Dne 12. oktobra 1848., ko se je bil na Štajerskem proglasil „Landsturm“ za Dunaj in zoper Jelačića.)

„Vojska nêće odoleti tolikoj sili, i s tim manje, što nêmački vojnici već z Bečanom simpatizirajo. Po ovakovom načinu stati će graničari sami proti bečkoj posadi i proti Landsturmú. Z toga možeš viděti, u kakovoj opasnosti ban biva. Zato bi dobro bilo, da Zagreb prošnje na bana šalje, u kojoj se njemu izjasni, kako ptorebito jest, da se ban u Ugarsku vrati i da radje Hervatsko štiti, u koju Madžari udariti groze se. S svojim dolazkom pred Beč ban izgubi svu simpatiju medju Nemci, koji sad dokaz imati mislijo, da on reakcionarnej stranki pomaga. S

¹⁶⁾ Dr. Kočevar je gojil tople simpatije za Jelačića bana. „Pramalietjem 1848“ ga je Vraz Jelačiću predstavil. — Ko je prišel Kočevar na sabor početkom junija 1848? To sicer ni več „pramalietje“ — toda dr. Kočevar je o tem poročal pozno l. 1880. (O tej priliki l. 1848. se je Kočevar uveril, kako je Jelačić cenil Vraza.)

¹⁷⁾ V začetku pisma brani Kočevar svojega „kolega Šukljíca“ v Sevnici, ki ga je nekdo pri odboru sigurnosti v Zagrebu očrnil, češ, da dela in govori proti slovanstvu. Kočevar pravi, da je le bojazljiv, Nемец bi ga imenoval: ein guter Bürger. „Homeopata“ Šukljíca, ki je imel Madžara Teitla v Zagrebu za zeta, naj Vraz opere pri odboru.

¹⁸⁾ Vraz mu na ta list pač ni niti odgovoril, kakor se vidi iz konca 3. Kočevarjevega lista.

derktućom rukom Ti to pišem, jer se bojim za slobodounnega bana i za junačke Hervate. Jesi li moj zadnji list primio?“¹⁹⁾

4.

(Dne 13. novembra 1848.)

„Dragi brate! Žalostni glasi, koje donasjajo nam madjaroni bližnje horvatske, prinudjaju me Tebi pisati, da Te za ubavěšt prosim, kako ilirske stvari v Zagrebu stoje.

Čuo sam, da je množina ilirah u madjarsku stranku stupila, da su se medju ilirima neprijateljske stranke porodile, da će zagrebčani Gaja ubiti itd. U našem susedstvu odrekao se je grof Jurij Erdödy ilirstva i njegov šurjak grof Oršić. Ov zadnji je to pod Četartkom ne meni nego drugim mnogim osobito u gradu kazao. Obuzima me velika skərb, da će se velika šteta za narodnost hěrvatsko poroditi. Ja ti nimam mira, ja nemogu spavati, jer me nepovoljni glasi veoma straše. Česa možemo se mi nadjati, ako Hervati propadnu kroz svojo neslogo? Brate, piši mi, što jest istinito. Možebiti da se više bojim, nego jest potrěbito. Bože daj, da su žalostni glasi same laži. Izvesti mi, da ilirstvu nikakova opasnost ne preti. Povrati mir i zadovoljnost mojemu sárcu . . .²⁰⁾ Němci ne će, da brinu se za nas. Mi smo zadnji narod u carstvu, i nam bude se zamerilo, da zahtevanja imamo. — Kad će udarit i za nas sat?“

5.

(Sredi novembra [17. ?] 1848.)

„Sabor hěrvatsko-slavonski približuje se, od kojega ilirska budućnost zavisi. K njemu dakle imaju se Iliri s zbiljnostju pripraviti. Prie svega jest potrebito, da dobro promisle, što će na njemu izraditi. — Sabor će se polag dosadašnjog običaja sazvati, i to morajo Iliri siloma zahtevati. Parvi posao sabora mora biti, da se ovaj uredi po sadašnjem duhu vrěmena. Nije zadosta, da su vělikaši, duhovništvo, gradomedje i gradi zastupani: i kmeti moraju na saboru svoje poslanike imati. Gradjanstvo mora više poslanikah imati nego dosada. Ja mislim, da sam Zagreb najmanje triuh zastupnikah vrědan jest. Ako to ne bude, vělikaši obderžat će mejdan, i onda z bogom ilirstvo, jer vělikaši će od madjaronske stranke z malem iznimkom biti. Ako bude se sabor po navedenom načelu ustrojio, postat će madjaroni neplemeniti i oni od malog plemstva Iliri te ilirstvo mora više broj za se obderžati. Onomadne govorih s jednim madjaronom,

¹⁹⁾ Iz tega pisma se vidi, da se Kočevar boji za svobodounnost banovo.

²⁰⁾ Tu omenja Kočevar prošnje Slovencev na cesarja za uvedbo slovenščine v šolo in urad. Podpisl se pobirajo po Štajerskem, Koroškem in Kranjskem, po Istri in Goriški. „Na čelu ovog poduzetja stoji naš Majer v Celovcu.“ Ako se le to doseže, da se slovenščina uvede v šole, bo Kočevar zadovoljen, „jerbo . . .“

koji me uvéri, da će lirom postati, ako se Iliri na saboru liberalne pokažu. Liberalnost jest potrebna; ako nje ne bude, onda propast će i sam sabor, a Hèrvati i Slavonci moraju se podvārči popečiteljstvu madjarskomu. Ja Tebi to pišem te Tebe zaklinjam, da ovo načelo u novine metneš, za da čitavo ilirstvo saznade, što domovina od svojih sinovah zahteva. Ja niti neću, da k meni dolaziš prie, nego se bude moje izjavljenje čitalo u novinah. Napravi dotični sastavak ili prosi Vukotinovića ili Kukuljevića, da to izvede. Ako pak moju volju izpuniš, onda dođi, i drago mi bude, Te jenput videti. — Bože daj, da Zagrebčani sada svojo pamet zadārže. Sad ili nikad više mora se temelj ilirstvu postaviti, Tvoj brat . . .“

6.

(Dne 18. februarja 1850.)

„Na skoro ću v Zagreb doći, pa samo za kratko vrēme, jer se bojim ovoga Varoša, od kad zaznadoh, da Ban nije Cezar ili Aleksander niti Solon, te kad²¹⁾ dvojiti počeh, da Ban ima slavjansko serce. Budućnost Zagreba jest Pošvabčenost. Da, moj dragi! Izvan Rusov i Poljakov svi Slavjani smo propali. Švaba uzeše mah. Mi se borimo, tak kak se bori on, koj se vtaple.“

(Konec.)

Praznoverje in mistiške sekte v protestantski dobi.

Arhivalni doneski. Objavil Dr. Josip Gruden.

2. Kovač Luka.

Tajnostna sekta „zamaknjencev“ ali „štiftarjev“, ki je okoli l. 1584. razburjala ljudstvo po Goriškem, Notranjskem in Gorenjskem, se na Kranjskem poslednjič pojavi v začetku 17. stoletja v moravški okolici. Nastop moravških „zamaknjencev“, kaže sicer iste značilne pojave, ki jih poznamo že od drugod, vendar je umestno, da si tudi nje ogledamo. Podoba verske razcepkanosti in verskih zablod, kakoršnih je polno šestnajsto stoletje, nam ob taki prikazni le še živeje stopi pred oči.

Glavni vir za to dobo so poročila graškega nuncija Janeza Krst. Salvago, ki je v letih 1607. in 1608. na ukaz papežev napravil kanonično vizitacijo po deželah južno od Drave in ob tej priliki poročal rimski kuriji tudi o moravških laži-prerokih. Izvirna pisma nuncijeva se hranijo

²¹⁾ Kočevar je rabil tu cirilski „d“, dne 21. decembra 1849. je pisal cirilsko pismo.

v vatikanskem arhivu in v marsičem izpopolnujejo, kar je bilo doslej znanega o tej sekti¹⁾. Prvikrat se omenjajo moravški zamaknjenci l. 1602. Na čelu sta jima bila dva preposta kovača, Gašper in Luka Goleš („Valeš, Felaš“) oče in sin. Vendar ime očeta Gašparja kmalu popolnoma izgine iz listin, in mladi Luka, tedaj okoli dvajset let star, je bil neomejeni voditelj lahkovernega ljudstva, ki se je zbiralo okoli njega. Pričel je ljudi odvracovati od katoliške božje službe in na nekem skednju prirejati ponočne shode, kjer se je delal zamaknjenega, čudno zvijal s telesom in se metal po tleh. Ker je napadal tudi duhovnike in moravškega župnika Janeza Vutaliča zmerjal zapeljivca, ga je ta dal vreči v ječo. Na ukaz nadvojvoda Ferdinanda je bil izpuščen na svobodo, ker pa ni jenjal od svojega početja, ga je kranjski vicedom še isto leto (29. novembra 1602) s tovariši vred iznova zaprl. Vsa ta sredstva so bila zaman. „Prerok“ Luka je komaj bil iz ječe, pa je že iznova pričel uganjati svoje prevare in je več let, vzlic vsem prepovedim duhovske in svetne oblasti, zavajal ljudstvo²⁾.

Tu je odločno posegel nuncij Salvago in je proti mlademu zapeljivcu naperil kanonični proces.

Prvo poročilo v tej zadevi, ki je datirano iz Ljubljane z dne 14. oktobra 1607. se glasi³⁾:

„V Gradišču, neki vasi župnije Moravče, ki je od tu oddaljena tri milje, živi neki kmet, z imenom Luka, ki je h krati tudi kovač in približno trideset let star. Ta je raznašal okoli, da je večkrat videl svetega duha v podobi bliščečega goloba in Kristusa, našega gospoda, v podobi malega dečka s perutnicami, v velikem sijaju, oblečenega v belo obleko s štolo okoli vratu. Ta dva sta z njim govorila in mu ukazala, da mora blizu svojega zemljišča, na nekem za lučaj oddaljenem griču sezidati cerkev sv. Barbare s petimi altarji. Eden izmed njih naj je posvečen omenjeni svetnici, drugi presv. Trojici, tretji Materi božji, četrti sv. Fortunatu, peti sv. Luciji. Pričel je zapeljevati ljudstvo, tako da je na tej gori vsako soboto velik shod. Tudi je sam in so drugi prebivalci tistega kraja nabrali v blagu in denarju okoli tisoč goldinarjev. Čeprav je bil že štirikrat zaprt in mu je bilo pred tremi leti od nadvojvoda ukazano pod smrtno kaznijo naj jenja od tega početja, vendar svojega obnašanja ni izpremenil, temuč je počenjal še hujše, češ da mora biti Bogu bolj pokoren, kakor ljudem. Okoli pripoveduje, da vsaki dan govori s sv. duhom, ki mu je razodel, da se bodo na tem kraju godili čudeži, izpregledavali slepci in ozdravljale še druge bolezni. Smatral sem to zadevo za važno, zlasti v teh krajih,

¹⁾ Vatikanski arhiv: „Borghese“, II, 197 in II, 192. — (Oba kodeksa brez paginacije.) Nekaj podatkov, posnetih po kranjskih listinah, je objavljenih v Mittheilungen, 1863, str. 69. — Nuncijeva poročila so naslovljena na kardinala Borghese.

²⁾ Mittheilungen, I. c.

³⁾ V. A. („Borgh.“, II, 197.)

kjer heretiki zasmehujejo čudeže. Z lepa sem ga povabil v Ljubljano, ker s silo bi se nič ne dalo storiti. Površno sem ga izprašal, ga ukazal vreči v ječo in dobro zastražiti, da ne uide. Svojemu avditorju sem naročil, naj napravi proti njemu strogo obtožbo, zlasti ker gre govorica, da njegova družba počenja na omenjenem kraju razne spolne razuzdanosti. Uporabil bodem pri tem procesu vso pazljivost in o uspehu poročal Vaši prezvišenosti. — V moji posesti je tudi zabojček, v katerem je 150 gl. miloščine v gotovini, dve dolžni pismi po 200 gl. in knjižica s zapisnikom vseh darov, nabranih v denarju in blagu. Menim, da bi bilo najbolje polovico tega denarja podeliti tukajšnjim patrom kapucinom, ki so zelo potrebni, polovico pa patrom jezuitom, ki zidajo, ali pa onim v Gradcu, ki imajo tudi stroške s zidanjem. Morda pa Vaša prezvišenost drugače ukrene. Čeprav je namreč podjetje dobro bi se vendar moralo opirati na slab temelj. Glede osebe bodemo videli, kaj pride vsled tožbe na dan. Poljubljam roko . . .“

O napredku procesa in zaslišavanju kovača Luka poroča nuncij zopet čez pol mesca (datum Vrhnika 31. oktobra 1607):

„V procesu proti onemu Lukežu, ki se je delal, kakor da govori s sv. Duhom in Kristusom, je bilo treba uporabiti zelo stroga sredstva. Ko je bil v ječi na tezalnici je slednjič priznal, da je vse skupaj prevara in da so bili vsi čini izmišljeni le v ta namen, da se sezida cerkev v čast sv. Barbare, kar je hotel že trikrat storiti. Drugo jutro je vse to potrdil. Ker je laik, se mi je prav zdelo, da poročam v zadevi nadvojvodu, ki mu je že drugič zagrozil s smrtno kaznijo, ako ne pusti svojega ravnanja. Menim, da se bode odločil za kazen, ki jo je zažugal in da ne bode zadostovala obsodba na galejo, kar bi bilo milejše. — Ker je ljudstvo tu zelo lahkoverno, zato je imel ta človek mnogo privržencev. Slično je tudi pred mnogimi leti nek drug, ki se je imenoval Kristusa, sinu božjega, imel silno veliko ljudij za seboj⁴⁾. Pozneje so ga zaprli in v ječi so mu od mraza prsti odpadli od nog. Umrli je v žalostnem stanu v ljubljanski bolnici. Ker je bilo tudi takrat v tisti zmedi, mnogo izmišljenih čudežev, je treba za tega tem strožje kazni, da se ne bodo v to zadevo vmešavali heretiki. Eden izmed njih je že izjavil, če bi jaz ničesar ne storil, da je sam pripravljen tega moža peljati k nadvojvodu. Zaradi večjega strahu drugih bi ne bilo napačno, da se pusti izvršiti kazen, zagrožena mu od nadvojvoda. Toda jaz se v to zadevo ne morem vmešavati, temuč čakam, kar mi bodete ukazali in želim Vaši prezv. vso srečo in zadovoljnost . . .“

Na ukaz papežev se je nabrani denar, ki so ga našli pri zamaknjenem kovaču porabil za namene, ki jih je bil nuncij predlagal. Čez nekaj časa (datum Lipoglava 18. nov. 1607.) piše namreč Salvago, „kako mu je drago

⁴⁾ To je bil Jerom Stopistran (l. 1584). Prim.: Mittheilungen, 1863, str. 69.

da je v tej točki prehitel voljo Njega Svetosti“. Po navodilih rimske kurije se je tudi ves proces izpeljal pred cerkvenim sodiščem, menda zato da se odvrne smrtna kazen, ki bi bila nesrečnega moža gotovo zadela, ako bi bil izročen nadvojvodovem sodišču. Nuncijev pooblaščenec je bil v tej zadevi ljubljanski stolni dekan dr. Mikec, ki je 15. aprila 1608. v pričo kranjskega vicedoma imel končno obravnavo s kovačem Lukežem. Ta je priznal, da je bilo o binkoštih 7 let, kar je pričel s praznoverjem. Tri leta sem so se mu pridružili tudi drugi tovariši; zdaj je že petič v ječi. „Metanje“ se ga loti navadno ob sobotah in na predvečer velikih praznikov, kedar je gorko, lepo vreme in pride veliko ljudstva ob blizu in daleč. Traja pa celo noč do drugega dneva opoldne. Župnik moravški in njegov kapelan sta že maševala na tisti gori. Na vprašanje, bi se li zdržal „metanja“, ako bi bil oproščen, je odgovoril, da tega nemore storiti, vendar se hoče bolj varovati⁵⁾.

Za kazen je bil trdovratni grešnik obsojen na galejo. Slična obsodba je že preje zadela mnoge prekrščevalce po Kranjskem, katere je cesar Ferdinand navadno pošiljal v Trst, da so služili za veslače na vojnih ladjah. Iz kratkega nuncijevega poročila je razvideti, da se je ob procesu zoper kovača Lukeža pojavil spor, je li svetno ali duhovsko sodišče pristojno za rzsodbo. Salvago polaga veliko važnost na to, da je vzlíc nasprotovanju sam dovršil proces (Datum Gradec, 22. junija 1609):

„Poslal sem na galejo onega moža, ki se je izdajal na Kranjskem za preroka in hujskal ljudstvo pod krinko pobožnosti, češ da govori s Kristusom in sv. Barbaro. Toda zagotavljam Vašo prezvišenost, da ni stalo malo truda izpeljati proces pred to sodnijo. Razun tega, da je laik, je bil namreč zaradi istega vzroka obtožen od nadvojvodovih uradnikov ob času nuncija Porcije in mu je bila zagrožena smrtna kazen, če pade zopet v isto pregreho, katero je bil že storil. Nisem imel malo težav, vendar sem s previdnostjo dosegel uspeh. Obsodba, ki je bila izrečena od ljubljanskega dekana, mojega pooblaščenca, se bode hranila v tem arhivu, da služi za zgled pri sličnih priložnostih in se more tudi v prihodnje ohraniti oblast nad tem, kar sem pridobil. To je treba tem višje ceniti, ker niso hoteli pregledati ne procesa, ne obsodbe, a vendar so izvršili, kar sem odredil. V tem mrzlem podnebjú čas polagoma dozoreva zadeve; zato je treba počasi napredovati, da se doseže namen . . .“

Nadvojvoda Ferdinand je z dekretom dne 2. septembra 1608 potrdil nuncijevo rzsodbo, ki je kovaču Lukežu določevala dvanajst let težkega dela na galeji in je ukazal kranjskemu vicedomu Jožefu Rabatta, naj ga pošlje v Trst⁶⁾. Toda že na poti se je posrečilo jetniku ubežati. Vrnil se je v Moravče, kjer je iznova pričel s svojim zamaknenjem zapeljevati

⁵⁾ Mittheilungen, I. c.

⁶⁾ Tiralica izdana od kranjskega vicedoma objavljena v Mittheilungen, I. c.

ljudi. O tem sledeče nuncijsvo poročilo (datum Gradec 29. junija 1609):

„Ušel je z galeje oni laži prerok, katerega sem obsodil in se je vrnil na svoj navadni kraj, kjer počenja hujše reči kakor preje rekoč, da se zoper voljo božjo nemore nič storiti in da je že tretjič ušel roki pravice in to z največjo težavo. Poročal sem o zadevi nadvojvodu in ga prosil, naj odpravi te nerodnosti. Hitro je ukazal vicedomu v Ljubljani, naj ga zasleduje z vso marljivostjo in previdnostjo, da ga dóbi v svoje roke in mi je razodel namen, da ga hoče dati obesiti. Zdi se mi, da bode to najbolje, čeprav se nočem v stvar vmešavati. Sporočiti hočem, kaj se bode zgodilo . . .“

S tem poročilom se zaključujejo akti o moravškem „preroku“ Lukežu. Kaj se je končno z njim zgodilo ni znano. Čuditi se je drznosti in trdovratnosti, s katero je skoraj deset let kljuboval duhovski in svetni oblasti, vzlic vsem zaporom in drugim strašilom. Menda jo je moral končno vendar le plačati s smrtjo.

Znamenita umetnina iz baročne dobe.

Opisal **Josip Dostal.**

(Z dvema slikama.)

Poldrugo uro hoda od lga proti jugu na hribu (652 m), leži župnija G o l o. Cerkev je priprosta baročna stavba 18. stoletja. Ima pa lep in bogat baročen veliki oltar s sliko Marijinega oznanjenja, ki jo je napravil Valentin Mencinger l. 1754. Še znamenitejša je lesena baročna p r i ž n i c a. Prižnico podpira mogočen atlant, 1'80 m visok, — ljudje mu pravijo Samson — ki se opira z desno roko na deblo. Ambon je ovalne baročne oblike in primerno profilovan; le posneti ogli imajo okraske. Dragoceno delo so reliefi, ki krasijo tri stranice ambona. Prizori so vzeti iz življenja sv. Pavla. Streho prižnice držita dva angela v obliki hermov, po 1 m visoka. Na vrhu je kip sv. Pavla, ki gleda zamaknjen v nebo, ob strani sta mu dva angelca; eden drži table božjih zapovedi in gleda na ljudstvo, drugi pa je obrnjen proti sv. Pavlu. Na sprednji strani je kartuša z napisom Verbum fidei, quod praedicamus (Rom. 10, 8). (Tab. II.)

Kiparsko delo prižnice je vredno, da si ga natančneje ogledamo. To velja zlasti o treh reliefih. Manjša reliefa sta približno po 1 meter visoka in 0,80 meter široka. Relief, ki je obrnjen proti kotu cerkvene ladje, žal ni več cel. Polovico so ga odrezali, da so mogli postaviti prižnico. Predstavljal je spreobrnjenje sv. Pavla. Vidi se le še Kristus s križem sedeč na oblakih. Drugi relief, ki je obrnjen, proti svetišču predstavlja krst sv. Pavla v Damasku (Act. Apost. 9, 17, 18.). Pavel kleči, Ananija — umetnik mu je dal duhovniško obleko — ga obliva z vodo, za njima stoji strežnik s posodicama za sv. olje. — Najlepši je srednji relief (1,50 m × 1,00 m). Predmet mu je dogodek iz Dejanja apostolov (23, 11 — 24, 17): Pavel pred rimskim oskrbnikom Feliksom v Cezareji. (Tab. III.) Da bo prizor umljiv, je treba kratko opisati zgodovinski dogodek.

Ko je Pavel l. 58. po Kr. dovršil tretje apostolsko potovanje in se vrnil v Jeruzalem, so ga vrgli v ječo. Nad štirideset Judov je priseglo, da ne bodo ne jedli ne pili, dokler Pavla ne umore. Ko je o tem zvedel tribun Klavdij Lizija, ga je ukazal po noči z močnim vojaškim spremstvom odvesti v Cezarejo. Napisal je tudi pismo do rimskega oskrbnika Klavdija Feliksa, v katerem je izrazil svoje prepričanje, da je Pavel nedolžen. Tudi njegove tožnike je poslal v Cezarejo, kjer naj bi Pavla pred prokuratorjem tožili. Po petih dneh pride veliki duhovnik Ananija z nekaterimi starejšinami in zagovornikom Tertulom v Cezarejo Pavla tožit, toda brez uspeha. Prokurator je sicer Pavla obdržal v ječi, vendar je ukazal, naj se z njim milo ravna. Nekaj dni pozneje je Feliks v spremstvu Druzile, svoje žene, ki je bila Judinja, poklical Pavla pred sebe, da ga zasliši o veri v Jezusa Kristusa. Nekaj časa ga je poslušal. Ko pa je Pavel pričel govoriti o pravici in čistosti in prihodnji sodbi, je Feliks prestrašen rekel: „Za zdaj le pojdi, o priložnem času te hočem poklicati“. Kipar je porabil ta dva dogodka ju združil in priredil iz njih lepo umetniško celoto polno realizma in dramatike. Središče kompozicije je sv. Pavel, poleg njega Druzila, utopljena v žalost radi Pavlovih besedi. Feliks sedi na stolu, si podpira z levico glavo in gleda pol brezčuten pol zamišljen predse. Eden izmed Judov, najbrže kak svetovalec sinedrija mu živahno prigovarja, naj napravi konec mučnemu prizoru. Ostali prostor ob Feliksu in Druzili izpolnjujejo rimski dvorjani. Na drugi strani sedi v ospredju mož z odprto knjigo, menda je rimski odvetnik Tertul, za njim cela vrsta oseb, veliki duhovnik, judovski sinedristi in vojaki. Ozadje tvori baročna arhitektura palače.

Odkod je prišla zanimiva umetnina v priprosto gorsko vas? Vidi se ji na prvi pogled, da je nekaj krasila imenitnejši hram božji. Res nam poročajo listine, da je prišla po srečnem naključju iz stare samostanske cerkve v Kostanjevici na Golo. Kostanjeviški cistercijanski samostan je bil leta 1786. zatrt. Posestva so postala državna last. Tudi samostansko cerkev so takrat opustili, nje notranjo upravo pa na dražbi prodali.

Cerkveni inventar golske župnije poroča, da sta l. 1820. v septembru cerkvena ključarja kupila v Kostanjevici veliki oltar za 130 gl. Prižnico sta na isti dražbi kupila ključarja iz Šmihela pri Novem mestu. Ker je pa bila za ondotno cerkev prevelika in je niso mogli v njej postaviti, so jo ponudili župljanom na Golem. Ti so jo kupili l. 1821. za 45 gl. Tako sta se oltar in prižnica, prej združena v eni cerkvi, spet našla v skupnem domu kot važna spomenika baročne plastike v naših krajih.

Kraj, kjer je prižnica prvotno stala, tudi nudi nekaj opore, da sklepamo na čas njene izvršitve. Častljivo cistercijansko cerkev iz prve polovice 13. stoletja, zidano v slogu zgodnjegotske arhitekture so sredi 18. stoletja v notranjščini docela pobaročili. Na zapadni notranji cerkveni steni je napisana letnica 1741, kar kaže, da je cerkev takrat dobila baročno prevleko¹⁾. Radi tega mora biti tudi baročna notranja oprava iz srede omenjenega stoletja.

Ustvaritelj prižnice nam ni znan. Zgodovina kostanjeviškega samostana je v tej dobi temna; zato je tudi njegovo kulturno in umetniško stremljenje zastrto s tmino. Iz umotvora samega pa moramo sklepati, da je bil ustvaritelj prižnice umetnik izvrstne šole in odličnih zmožnosti. Vse delo kaže popoln izrazit značaj baročnega sloga. Plastične podobe so v poziciji in v kretanju živahne, vse glavne oblike kažejo vrhunec duševnega razpoloženja oseb, ki jih je kipar upodobil. Kako značilen je n. pr. atlant, ki nosi vso težo prižnice: njegova statična pravilnost, napeto mišičevje, izraz lica in vrhtega okolnost, da se opira na drevesno deblo. Vse to naj izraža moč velikana in težo, ki jo obvladuje. In angelski hermi, kdo bi mogel zamisliti v baročnem slogu bolj značilnih in slikovito postavljenih? Najbolj pa je pokazal umetnik svoje znanje na velikem reliefu. Vse duševno gibanje in vsa čuvstva glavnih oseb so s krepkimi akcenti izražena. Tudi tehnika reliefa je izborna. Zunanje podobe že niso več reliefi, temuč skoraj celi kipi, srednja skupina se zdraži v mejah pravega reliefa; v ozadju pa je le še ploskovni relief, lahko zarisan kakor slika. Vse to je značilno za baročni slog, ki ljubi pri plastiki največjo slikovitost v konceptiji in v oblikah.

Povsemtem moramo soditi, da je prižnico na Golem treba prištevati najlepšim umotvorom baročne plastike na Kranjskem.

¹⁾ Prim.: Mittheilungen der Zentral-Kommission, 1892, str. 6. in Grazer Kirchenschmuck, I. 1902; J. Graus: Mariabrunn bei Landstrass, st. 187 in dalje.

Čevljarska in usnjarska zadruga v Ložu.

Po izvornih listinah spisal **Andrej Lavrič**.

Čevljarska in usnjarska obrt je v Ložu nekdanj zelo cveteja. Valvasor omenja, da so bili Ložani ob njegovem času večinoma čevljarji in usnjarji. V III. zvezku, str. 524., njegove »E. d. H. K.« beremo: »Die Stadt (Laas) ist zwar nicht groß, sondern nur vielmehr ein kleines Städtlein, dennoch aber ziemlich volckreich; darunter ein großer Theil in Lederern besteht, die das Leder gut zuzurichten wissen und einen großen Handel damit führen«.

Starejših, že objavljenih poročil ni zaslediti. Pač pa smem iz dveh dogodkov sklepati, da je bila čevljarska in usnjarska obrt v Ložu razvita že proti koncu srednjega veka, mogoče še preje.

Leta 1477. je cesar Friderik IV. podelil Ložu meščanske pravice. Ustanovno pismo omenja, da so Turki Lož strašno opustošili. Da bi pomagal prebivalcem, podeli cesar tedanjemu trgu Ložu pravice, ki so jih navadno imela le mesta. V pismu ukazuje cesar, naj pomagajo mestu tudi vsi »posestniki, trgovci in obrtniki!«¹⁾ Koga je neki cesar menil pod imenom trgovci in obrtniki? Vsa poročila iz poznejših dob se strinjajo v tem, da je bila v Ložu živahna kupčija s soljo, žitom in usnjem. Zlasti je bilo razvito usnjarstvo in čevljarstvo. Ako na podlagi teh poročil tolmačimo navedeno mesto iz ustanovnega pisma, smemo sklepati, da je cesar mislil na trgovce s soljo in žitom in na rokodelce čevljarske in usnjarske obrti.

Drugo, starejšo sled je dobiti v zgodovini celjskih grofov. Celjski grofje so vzeli avstrijskim vojvodom več posestev na Kranjskem. L. 1439. se napoti Vitovec, poveljnik celjske posadke, proti Ložu, kjer premaga Friderika Fladničarja, vojskovodjo vojvode Friderika. Fladničar se je sicer vrnil in je Lož zopet zasedel, toda pri naskoku ga je ubil neki loški čevljar²⁾. Pomenljivo je, da omenjajo vsi zgodovinarji tega čevljarja.

Kaj gotovega ni posneti niti iz tega, niti iz onega. Pač pa smemo s precejšnjo gotovostjo postaviti začetek čevljarske in usnjarske obrti najkasneje v 15. stoletje. Ako ne v tem, pa vsaj že v 16. stoletju so bili čevljarji in usnjarji v Ložu združeni v posebni čevljarski in usnjarski zadrugi sv. Fabijana in Sebastijana. Ta bratovščina se omenja prvič l. 1526., ko je dala dva gold. za vojsko zoper Turke. (Izvestja, V, str. 252.) V zapisniku čevljarske in usnjarske zadruge pa je iz leta 1545. zabeležena nastopna vest: Anno Dñi 1545 hab ich Marin Preuetsch (Prevec?) geben zu hülf dem thürn In d Statt das man gebaut hat Oberall von d Bruderschaft Sandt fabian und Sebastian In d Capelle Sandt Petters guld in der Müns fünf.

D Mer hab ich Marin Preuetsch geben dem Gorgen Kufchnitz (Kuzmič?) die zeyt pfleger in d horschaft Laas von Zinsung gellt gulden in der Müns für.

D Mer hab ich Marin Preuetsch geben dem Gregor Kufchnitz die Zeyt pfleger in der horschaft Laas von den für und zwanzig gulden in Müns für Leder Alle steuer von der bruderschaft sandt Fabian und Sebastian.

Leta 1545. so zidali zvonik pri kapeli sv. Petra v Ložu. V ta namen je darovala bratovščina sv. Fabijana in Sebastijana 5 gld. Načelnik zadruge

¹⁾ Cf.: „Stiftsbrief der Stadt Laas“ v mestnem arhivu.

²⁾ Orožen: Celjska kronika, str. 69.

je bil v tem letu najbrže Martin Prevec. Ime in priimek sta namreč v tisti dobi zelo navadni. Ta je izplačal 4 goldinarje obresti Gregorju Kuzmiču, oskrbniku loške gosposke. Isti je plačal mestnemu oskrbniku »vse davke za usnje«.

Iz tega je razvidno, da obdaja postanek in delovanje loške čevljarke in usnjarske zadruga gosta megla. Celo tega se ne ve, katero stoletje se je ista ustanovila. Svoja pravila si je zadruga osnovala najbrže po rokodelskem redu ljubljanske strojarske zadruga. Izvirnik pravil se je izgubil; prepis njegov, ki ga hrani bratovščina sv. Sebastijana, je brez podpisa in letnice. Tudi iz besedila rokodelskega reda ni mogoče dognati, kedaj so bila pravila sestavljena. Gotovo je le toliko, da je krščansko življenje tisti čas bujno cvetelo, o čemer priča uvod rokodelskega reda: »V imenu in počeščenje presvete in nerazdelne Trojice, Boga Očeta, Sina in sv. Duha, Amen. Na čast svetima Fabijanu in Sebastijanu, našima patronoma, smo danes zbrani meščanski mojstri čevljarke in usnjarske obrti v cesarskem mestu Ložu, ta rokodelski red v soglasju z zveznim načrtom (Unions-Plan) prostovoljno in soglasno sklenili in določili z namenom, da vpeljemo in razširimo Bogu ljubo pravico, da pridobimo dobro ime in izboljšamo javni red, da koristimo svojemu rokodelstvu in odpravimo razne nerednosti.«

Pravila obsegajo 28 §§. Ker so slična pravila imeli v Ljubljani in najbrže tudi drugod, jih ni treba natančneje opisati.

Zadruga je zahtevala, da so se njena pravila strogo izvrševala. Udje, ki so pravila prelomili, so bili strogo kaznovani. Iz zapisnikov, ki so se ohranili, je razvidno, da je imela zadruga dvojen namen: skrbeti za časno blagostanje svojih udov in za njihovo večno izveličanje. Oba namena sta bila tesno združena. Skrb za telesno blagostanje je spojila rokodelce v mogočno zadrugo — a to družino je vezala tesna vez krščanske ljubezni. V zadrugo so sprejemali redno samo čevljarje in usnjarije. Sčasoma so se jim priklopili tudi krznarji, ker jih je bilo premalo, da bi si bili osnovali samostojno zadrugo. Drugih rokodelcev ali celo kmetov zadruga ni sprejemala za člane. Vendar je zadruga tekom časa toliko odjenjala, da je rokodelce drugih obrti sprejemala v bratovščino in so dotični postali deležni ako ne materialnih, pa vsaj duhovnih dobrot bratovščine. Iz tega razloga so leta 1625. sprejeli v bratovščino Matija Starina, kovača. Sprejem tega kovača je zadruga takole utemeljila: *Matia Starina ist ein Schmidt, aber seiner Selte ain Seligkeit bey Gott dem allmechtigen zu erlang ist auch Bruder St. Fabianne und Sebastiane zu Loos gerotten.*

Zadruga je imela občne zборе na praznik sv. Fabijana in Sebastijana. Izjemoma so zborovali tudi na dan sv. Antona puščavnika. Na občnem zboru so polagali račune o dohodkih in stroških. Račune so podpisali zadrudni »oče« (Zunftvater) in zadrudni starejšine (Zunftpröbste). Zborovanja so bila včasih najbrže slabo obiskana, zato je leta 1766. zadruga sklenila, da bodi udeležba na občnem zboru obligatna: »Od vsih ie sklenjenu, de drugo lejt, kadar bi Bratie na ta vezhir vkup ne preshli, de bi se katjri nalafh kam vganu ali prozh fhu, toku bo shtraffan en toller (Na sv. Antona Opata vezhir 1766.).

Zanimiv račun se je ohranil iz l. 1754. za 1753. Naj ga navedem doslovno:

	Krone	Petice	Groši
za 8 mirniku shita	5	48	—
Sa zeilu leitu Duhounim gospudam nu organistu	11	40	—
Sa Zirengo v Postojno	—	40	—
Sa 6 mirniku aide	4	28	—
Sa volle	2	40	—
graiazham	—	40	—
orazhu Renkoti na Luceshi (Luki) Sebukovzi	1	40	—
treiem kopazhizam	—	40	—
shestim shinizam	1	—	—
fa 2 vosa gnoia Rolhovki	—	16	—
Ranziga kovazhina dekletu za 3 vosie gnoia	—	10	—
Gospud Fronzi sa Burso	—	20	—
Kadar smo vnkei shitu daijali nu noter iemali	—	20	—
mlatizham 4 libre	—	3	1
Sa Ribe, katire fo Dohtariu ble poslanc	—	26	2
Sa Supplico	—	40	—
Sa Zirengo v Lublano	1	—	—

Pred rokami je imela zadruga 190 mernikov žita. L. 1754. je dobil Jurij Ule »1 mernik shita, satu, kir je leis perpelou nu perpravu za kafhzo«. Gregor Šumrada sa, ki je bil dolžan »1 mérnik aide« je dal mesto ajde 22 žaganc.

Po odobrenju računov, so volili novo načelstvo, katero je potrdil mestni sodnik. »Na sv. Antona Apata vezhir 1766. so poterjeni od Rihtarja nu od vsih Bratov sa ozheta g. Vallentin Ule, g. Jože Tomšič nu Šimec Južna (zadnja dva kot starejšini). Po volitvi je imel vsak ud staviti nasvete. Na občnem zboru so preiskavali in presojali prepire med zadrudnimi udi; izdajali so določbe, obvezne za vso zadrugo, sprejemali in oproščali so rokodelske učence in vpisovali nove ude.

Za kazen so nalagali največkrat olje. Vpisnina je bila v raznih časih različna. Navadno so zahtevali vpisnine 2 kroni deželne veljave. Poleg vpisnine so novi udje dajali tudi za »likof«. Včasih je zadruga sama dala za »likof«. Leta 1754. je dala »Bratam sa vinu tisti vezhir« 2 fl 10 kr. dež. veljave. Za »likof« je bilo treba dati najbrže samo onemu, ki je hotel postati ud zadruge. Kedar so veliko udov sprejeli, so določili posebne praznike, ob katerih so dajali novi bratje po vrsti za »likof«.

Glavne sklepe občnega zboru so redno zapisovali v zapisnik.

Tako se je godilo leto za letom, včasih natančno, včasih površno. Podpisali so se »oče« in oba starejšini z opombo, da so bratje račun potrdili. Od l. 1600—1750. so znani sledeči zadrudni »očetje«:

1) Hanže Spěhek (1625—1658); 2) Jurij Tomšič (1658—1661); 3) Miha Šepec (1661—1683); 4) Jurij Lekšan (1683—1685 + ?); 5) ? Šepec (? + 1687— + ?); 6) Lenard Ule (? + 1691— + ?); 7) Jakob Tomšič (? + 1713—1716 + ?); 8) Valentin Zabukovec (? + 1734— + ?).

Pri imeniku udov ni razločiti, koliko čevljarjev in usnjarjev je bilo kedaj v zadrugi, ker so njihova imena pomešana med drugimi »brati«. Tudi ni mogoče določiti, kolik je bil delokrog bratovščine same. Nekaj materialnih koristi so imeli od zadruge tudi bratje, ki niso bili čevljarji ali usnjarji. Iz leta 1622. se nahaja poseben zapisnik »Viech-Register«, t. j.

imenik udov, katerim je zadruga preskrbela kravice. Živali so v registru popisane. V 18. stoletju je začela zadruga bratom posojevati tudi žito in denar. Tako je nastala, ako smem reči, v obrtni zadrugi mala kreditna zadruga. Zapisnik dolžnikov je iz l. 1758. Naslovna stran se glasi:

Samerkuaine

od teh dnarju, kateri so na pufsoda dani od te Bratovfhine Suetga Sebastianiana, de vsaku Leitui katiri ie vseu eno krono na pufsoda, ima na S. Antona Oppata dan 2 (Z) parja interefsa od krone odratat; Jnu katiri so vseli te krone na pufsoda, hodo vsi is Jmenam tukei Sapored Sapifsani.

ta peroi ie Tu sledi obširen imenik dolžnikov. Dolžniki so jemali na posodo le manjše vsote, k večjemu 30 do 40 gl., kar je bilo za tedanjo dobo vsekako veliko.

Bratovščina je imela tudi lastne žitne shrambe. Dne 1. jan. 1765. so plačali starešine vpričo mestnega sodnika Valentina Zabukovca in vseh bratov toliko davkov, da je bil prostor, kjer je stala kašča, za večne čase prost vsakega davka. Posojila je dajala tudi na zastavo zemljišč. Imeli so tudi nekaj lastnih posestev: par vrtov, ogrado in veliko njivo »pod Hrušico«. Dajali so jih v najem vselej za 3 leta.

Od l. 1625. do 1685. so se občni zbori jako redno vršili. Po Mihaela Šepca smrti pa se zdi, da je zadruga začela hirati. Morda je k temu pripomogla vlada, ki zadrugam nikakor ni bila prijazna. Leopold I. (1650—1705.) je celo hotel zadruge odpraviti. Najbrže pa je bila tudi zadruga sama kriva, da je začela propadati. V nobeni dobi niso namreč običajnih »likofov« bolj vestno zapisovali, nego od l. 1685. do 1735. Leta 1685. je plačal Gregor Volc poleg vpisnine še 60 bokalov vina. Istega leta so sprejeli v zadrugo tudi godca Matevža Prelca s pogojem, da bo godel bratom o praznikih. Iz tega se da sklepati, da se je Ložanom tiste čase dobro godilo. Menda so se »bratje« včasih med seboj tudi sprli ali celo stekli. Stvar je bila tako huda, da je zadruga posegla vmes s to-le ostro naredbo: 17. jan. 1713. *Ist Bey der selig bruderschaft vnd Schusterhandt-Werch erkñent worde, won ainer od der andere sich vnderstent vnd auf dem Wegh sich zu greinen od zu schloge, so beide gestrofft Per 40 π oell so gewiř alř gott in himel ist.* Posledice tega razkošnega življenja so se kmalu pokazale. Zadruga je vidno pešala. Namesto letnega računa je najti v združnem zapisniku temno-rdečo liso, ki le preživjo spominja na črni kraški teran. Kmalu se je začela zadruga boriti za svoj obstanek. O tem hočem nekaj povedati pozneje, ko bom opisoval njeno razmerje do cerkniške čevljarske zadruge.

Preje naj navedem še nekaj drobtin, ki nekoliko osvitljujejo delovanje nekdanjih zadrug.

20. jan. 1667. je plačal Jurij Špehek 1 srebrno krono in 20 bokalov vina vstopnine. Jurij Špec 1 srebrno krono in 5 funtov olja; drugi so plačali: 2 kroni in 5 funtov olja, 3 krone in 10 funtov olja, 1 krono, 5 funtov olja in 20 bokalov vina. Zdi se, da je bilo pri odmeri vpisnine merodajno posestno stanje vstopivših članov.

20. jan. 1676. povabi zadruga gospode duhovnike na kosilo; stroškov je imela 3 gl.

17. jan. 1707. dolži Janez Ule Matijo Barago, vpričo cele zadruge, da je strojil konjsko kožo, kar je bilo po njenih pravih strogo prepovedano. Zadruga je poizvedovala, koliko je bilo na tem resnice.

8. aprila 1713. Martin Knafel je ukradel eno kožo; kazni je plačal 40 funtov olja. Tega leta je ukradel Jakob Vidmar v Reki kožo, ki sta jo kupila Primož Zabukovec in Jakob Baraga. Prisodili so mu 10 funtov olja kazni.

Leta 1735. (najbrže 20. januarja) je zadruga določila, da ne smejo na sejem hoditi posamezni usnjariji. Kdor ne bo ubogal: *ist werde geftrofft omne ainzigen gnob.*

To je zadnja letnica v najstarejšem združnem zapisniku. Nato sledi še nekaj listov brez zgodovinske važnosti. Od leta 1735. do 1750. niso zapisovali ne vsakoletnih zborovanj, ne letnih računov. Iz tega se da posneti, da je okoli teh let vladala v zadrugi velika brezbriznost. Mogoče je s tem v zvezi vladna naredba iz l. 1725. Dne 12. aprila omenjenega leta je izdal Karol VI. takozvane »Schutzbefugnisse«. Doslej so smele mojstre imenovati samo zadruga. Znanprej so to pravico zadobile tudi mestne gosposke. S tem je vlada spravila zadruga v veliko nevoljo in je v obrtni stan zasejala velik razdor. O kakem razdoru v tej zadrugi ni sicer ničesar znanega; vendar smemo iz pomanjkljivosti zapisnikov sklepati, da je zadruga že v teh letih zgubila ono samozavest, ki jo je dičila v prejšnjih stoletjih.

Leta 1750. je zapovedala cesarica Marija Terezija, naj se pregledajo svoboščine vseh zadrug. V ta namen so zadruga predložile vladi svoje pisane pravice. Nekatere so se kmalu odzvale najvišjemu povelju. Značilno je, da so predložile mnoge zadruga načrte novih svoboščin in se skušale vtihotapiti to ali ono ugodnost na škodo drugih zadrug. Doslej so se zadruga bojevale samo proti kmetskemu rokodelstvu (šušmarstvu); odslej vidimo žalostno prikazen, da so hotele druga drugo uničiti in raztegniti svoje kupčije kolikor mogoče daleč³⁾.

Zdi se, da se je vsled tega ukaza loška zadruga nekoliko vzdramila. Pregledala je zanemarjeni zapisnik in napravila nov imenik⁴⁾ v knjigi, ki ima sledeči naslov: L J B E R Confraternitatis SS: Martyrum Fabiani & Sebastiani Coetūs Sutory Patronorum in Civitate Loosensi O. A. M. D. G. MDCCL 1750.

Loška zadruga je predložila vladi svoje pravice šele čez par let. Pismo, ki je bilo poslano vladi, je zelo lepo pisano. Obsega dve poli; v vsako je vtisnjen črn cesarski orel.

Iz te listine posnemam sledeče:

1) Zadrugi delajo veliko škodo čevljarji po bližnjih vaseh in trgih. Na Blokah se nekateri niso učili pri mojstru; drugi znajo svoje rokodelstvo napol. 2) Cerkniški čevljarji so začeli usnjarsko obrt protipostavno. Strojijo konjske kože, dasi so prepovedane v rokodelskem redu; prodajajo jih tostran Vipave notri do Trsta, Reke in Kastva, kjer ima loška zadruga starodavne in izključne pravice spravljati svoje izdelke na trg. Konjske kože prodajajo jako ceno, zato ne more zadruga prodati niti svojih volovskih kož. 3) Lož je imel do leta 1751. vsak teden tržni dan⁵⁾. Tega je vlada z odlokom z dne 30. oktobra 1751. preložila v Sodražico. Zadruga sme svoje izdelke

³⁾ Izvestja Muz. Dr., 1894, p. 63: K obrtni politiki 18. veka. Jos. Apih.

⁴⁾ Leta 1750. je bilo 153 članov.

⁵⁾ Potrdil ga je Leopold I. leta 1635., dne 9. junija in je bil določen na petek. (Mestni arhiv loški.) Iz listine je razvidno, da je bil tedenski sejem prvotno dovoljen 5. oktobra 1548. Ribničani so plačevali Ložu v povračilo za tedenski sejem 100 gl. na leto. (Ib. ddo. Postojna 22./9. 1794.)

prodajati tudi v Sodražici, vendar ji ribniški čevljarji delajo velike sitnosti; žugajo loškim čevljarjem, da jim bodo zaplenili vse usnje, ako pridejo ž njim še kedaj v Sodražico na sejem. — Doslej je zadruga dobivala ves zaslužek po omenjenih krajih; odtod jo hočejo izpodriniti drugi čevljarji. Obrtni davek je velik. Blagostanje gine vidno. Bodočnost ne obeta nič dobrega. Zato naj cesarica odloči, da ne sme nihče kršiti združnih pravic. Potrdi naj predloženi dekret nadvojvode Ferdinanda iz l. 1600., Cerkničanom pa naj ukaže, da kupčujejo le onstran Vipave.

Podpisani so vsi čevljarški in usnjarski mojstri »cesarskega mesta Loža«. Prošnjo je delal, kakor je posneti iz računa za l. 1754. kak odvetnik iz Ljubljane in je stala 40 petic. Poslanih mu je bilo tudi nekaj rib⁶⁾ v vrednosti 26 petic. Za pot v Ljubljano se je potrošilo 1 krono, za pot v Postojno pa, kamor so prošnjo najbrže nesli, 40 petic.

Priloge te prošnje so se izgubile l. 1770. Zadruga jih je poslala še enkrat vladi, da bi jih pregledala. Toda nazaj jih ni dobila. Ostale so na Dunaju ali so se izgubile na potu. Zadruga je več let zapored prosila postojnsko okrožno glavarstvo, da naj poišče in vrne njene privilegije. Prošnje niso bile uslišane.

Leta 1753. je tudi cerkniška zadruga predložila vladi svoje pravice. O pisanih pravicah ni govora; zakaj nobena vlada jim ni dala posebnih predprav. Pravice si je zadruga šele sama ustvarila s tem, da jih je na škodo drugim veliko let izvrševala in ni bilo nikogar, ki bi se ji bil mogel uspešno ustavljati. Do tega je prišlo takole:

Nadvojvoda Ferdinand, ki smo ga že gori omenili, je izdal dne 12. maja 1600. odlok, ki prepoveduje šušmarstvo po kmetih in brani neoženjenim pomočnikom brez stalnega doma samostojno izvrševati čevljarstvo obrt. Pravico izvrševati svojo obrt imajo samo pošteno meščanski rokodelci.

Potrjen prepis tega odloka sta dobili obe zadrugi, loška in cerkniška in ga vsaka po svoje razlagala. Ložani so trdili, da je bil odlok izdan njim na korist in so šteli med »šušmarje« tudi Cerkničane. Toda teh je bilo veliko in niso pustili, da bi jih strahovala manjša loška zadruga. V začetku so bili dosti mirni, toda že v prvi polovici 18. stoletja so začeli tržiti po Notranjskem, Istri in Dolenjskem, zakaj po teh krajih je bilo veliko neizučnih rokodelcev, ki so delali škodo »poštenim« rokodelcem.

Pravice cerkniške zadruge so se zdele vladi sami sumljive, zato si je izprosila pojasnila od loške zadruge⁷⁾. Kljub temu so Cerkničani dosegli, kar so želeli. Dne 28. novembra 1754. jim je cesarica dovolila, da smejo tržiti po omenjenih krajih. Vsled tega je postalo razmerje med loško in cerkniško zadrugo še bolj napeto.

Že leta 1735. je loška zadruga zapovedala svojim članom, da naj skupno hodijo na sejme. Ta ukaz je dala zadruga najbrže radi tega, da bi se lažje upirala Cerkničanom. Iz tega vzroka je zadruga sklenila l. 1752.: Shtrafenga, gori postaulena na 17. dan Januarja 1752, da katirikoli pride v grubneg ali v ta fsmin, ki ie od Bratu prepoucidan bo bres vlsiga sashonania nu odlashania shtrafan 2 zekina.

⁶⁾ Pri Ložu je bil ribnik. Ta je pripadal od nekdanj loški graščini. Pred leti (pred 1611.) so ga napolnili z vodo. Voda je povzročala kmetom veliko škodo. Zato so ga opustili. V povračilo je mesto plačevalo 5 gl. na leto. (Mestni arhiv loški ddo. 11./7. 1611.)

⁷⁾ Dne 19. junija 1753. (Iz listin čevljarске zadruge v Ložu.)

Leto pozneje (18. januarja 1754) je zadruga sklenila: »Ta 18. dan Januv. 1754 ie gori postaulenu nu sklenienu od vfse Bratoushne vkupej, de obeden Shushtar, kar ijh ie v' Bratoushni, nima obeniga ofsinia shiuat ali deilat katiru bi blu kuplenu v Zirkenski fari, zhe bo zhez tu katiri faliu ali deilou, toku bo shtrafan 2 zekina«.

Ko je zadruga videla, da so Cerknjčani dobili tako obsežne pravice, se je pritožila naravnost pri cesarici: »Cerknjčanom podeljene pravice naj cesarica prekličie. Nadvojvoda Ferdinand je podelil take pravice samo poštenim meščanskim rokodelcem, ne pa Cerknjčanom, ki niti meščani niso, niti pravi mojstri in strojijo večinoma konjske kože in delajo iz njih podplate. Ložani so uživali svoje pravice že od l. 1600., šele pozneje so jih Cerknjčani začeli izpodrivati. Tudi loški krznarji imajo vsled tega veliko škodo; ker jih je malo, prosijo cesarico pomoči obenem s čevljarji in usnjariji.

Cesarica naj dalje ukaže pregledati Ferdinandov odlok. Videla bo, da je bil podeljen v prid Ložanom ne pa Cerknjčanom. Ker je odlok na nekaterih mestih nejasen, naj se popravi.«

Kako se je ta zadeva končno rešila ni razvidno iz nobene listine, kar jih hrani loška zadruga. Gotovo je vsekakor to, da sta vsled vednih preprirov pešali obe zadrugi, loška in cerknjška.

Hud udarec je zadel zadrugo za časa Jožefa II. Leta 1785. je vlada zadrugi zaplenila vse premoženje. Ukaz cesarske vlade je izvršil oskrbnik šneperske graščine. Zadruga se je pritožila na okrožno sodišče v Postojni. »Sodišče naj ukaz prekličie ali vsaj ne izvrši v celem obsegu. Šneperski oskrbnik je popisal in cenil vse zadružno premoženje, žito in živino; celo onim 30 mernikom in 2 kravicam ni prizanesel, ki jih je zadruga hotela prodati, denar pa dati za sv. maše. Zadruga je revna; plačuje 18 gl. 58 kr. obrtnega davka, ki ga cesar na prošnjo ni hotel znižati. Vlada naj pomni, da je omenjeno premoženje last čevljarke in usnjarske zadruge ne pa kake bratovščine.« Pritožbo so podpisali 4 mojstri in jo dne 30. maja 1785. poslali v Postojno. Odgovor je prišel 11. avg. 1785.: „Die höchste Absicht des einziehenden Bruderschaftsvermögens wird ihr leberzunft sowohl als dem publico zu gutten kommen, und läßt sich der inventierte Bruderschaftsvermögens Stand nicht abändern.“ Pri tem se ne smemo čuditi, da je blagostanje loške zadruge vidno ginilo.

Od leta 1750. do 1850. so zapisniki jako pomanjkljivi. Dognati se da le toliko, da je imela zadruga v tem času sledeče može za »očete«: Jurija Ule, Valentina Ule, Šimca Južna, Andreja Prevec, Simona Ule, Štefana Južna, Simona Tomšič in Lenarda Mlakar.

V imeniku umrlih bratov (Todtenregister), se najde tuintam še kaka drobtina, ki priča, da je zadruga še dalje životarila.

17. januarja leta 1792. je plačal Gregor Krašovec iz Starega Trga pri sprejemu v bratovščino 10 liber in 2 funta olja. Leta 1798. so plačali vpisnine po 2 kroni 16 soldov. Nekaj let pozneje so vrhutega zahtevali še 3 sveče. Leta 1839. je bila letnina 15 soldov (najbrže samo za sprejem v bratovščino).

20. januarja 1800. je zadruga sklenila, da sme mojster vzeti učenca v pouk samo z vednostjo in privoljenjem mestnega sodnika in zadružnega očeta, sicer je uk neveljaven, mojster pa se ne more pritožiti ne na sodnika ne na zadrugo. Vrhutega plača 2 kroni globe. Podpisani so: Jos. Linhard

(Syndik), Gregor Lah, sodnik, Simon Ule, »oče«, Kašpar Južna in Jernej Mlakar (Bechmeister). Glasovali so vsi mojstri, podpisanih je pa le osem.

L. 1812. je zadruga kaznovala Jožefa Knafla z 2 funtoma olja, ker je zmerjal Jerneja Prevca. Tega dne je plačal Mihael Šepec 2 tolarja globe, ker je pri sedlarju Jerneju Prevcu šival konjsko kožo. Zadruga mu zagrozi, da bo drugič plačal 25 gl., tretjič 56 gl., potem pa bo izključen. Istega dne se je imel zagovarjati pred zadrugo Matevž Straus radi zastalega dolga. Ker se ni osebno oglasil, so mu »očetje« prisodili, da naj plača dolžno glavnico. L. 1816. je veljala krava 18 gl. L. 1829. so jemali od dolžnikov 5⁰/₀ obresti. Zadnji mrlič v »Todtenregistra« je Janez Prevec l. 1855.

V 19. stoletju je o loški zadrugi malo slišati. Cela zveza je čedalje bolj dobivala značaj pogrebne bratovščine. Za umrlim bratom so oskrbeli dostojen pogreb in cno sv. mašo. Vsako leto pa so plačali 12 sv. maš za žive in mrtve brate.

Druge zadruge so enako hirale. Glavni vzrok je bila obrtna svoboda. L. 1832. na Dunaju sklicana enketa obrtnikov se je izjavila, da bodo zadruge kmalu nehale, ako bo vlada dovoljevala obrti toliko svobodo. Radi tega se je cesar Franc izrekel zoper obrtno svobodo in je ukazal sestaviti enoten obrtni red, ki ga je potrdil l. 1855. Iz raznih vzrokov ni ta red prišel nikoli do zakonite veljave; vlada pa je še dalje posezala v združno življenje na veliko škodo zadrugam.

Gospodarski liberalizem je l. 1848. žugal zadruge popolnoma zatreti. To so zadruge dobro vedele. Iz vseh krajev cesarstva so pošiljale prošnje in pritožbe na državni zbor proti obrtni svobodi.

Ugovori so malo izdali. Dne 20. decembra 1859. je vlada razglasila popolno obrtno svobodo. S tem so zadruge tudi po imenu prenehale.

Loška zadruga ni dočakala niti tega leta. Že l. 1851. ne pozna loško županstvo družega naslova nego: bratovščina za dobrodelne namene.

Bratje so hoteli vedeti pri čem so. Dne 28. oktobra 1856. so sklicali izreden občni zbor. Na tem zboru so ustanovili novo društvo z imenom: »Pogrebna bratovščina sv. Fabijana in Sebastijana v Ložu«. Cesarsko namestništvo v Ljubljani je potrdilo pravila dne 11. avgusta 1857. št. 3964. Bratovščina je pod nadzorstvom g. župnika v Starem Trgu pri Ložu. Storila je že veliko za olepšanje cerkve sv. Petra v Ložu, kjer ima od nekdanj svoj bratovski oltar.

Spomin na čevljarsko in usnjarsko zadrugo se je še ohranil med ljudstvom. Pred dobrimi 20 leti je bilo v Ložu še pet samostojnih usnjarjev. Od teh živi še Jožef Pelan. Z njim bo legel v grob zadnji zastopnik čevljarske in usnjarske obrti, ki je več stoletij preživljala nad polovico loškega prebivalstva.

Imenoslovne črtice.

Spisal L. Pintar.

Údnje.

V lanskih Izvestjih, str. 88, je pritrdil g. dr. Kos sodbi Schumijevi, češ, da je Herzogenbach v oni podaritveni listini kralja Henrika IV., z dne 18. oktobra 1058. (Schumi: Archiv, I, 6) uprav Ponóva vas pri Grosupljem,

dočim mu je druge trditve glede krajev v tej listini omenjenih, zavrgel. Brezdvomno ima prav g. dr. Kos, ko pravi, da ni verjetno, da bi bile tri kmetije med štiri vasi tako razkosane, da bi se nahajali nekateri deli pri Cerkljah in pri Trzinu na Gorenjskem, drugi pa pri Grosupljem in pri Trebnjem na Dolenjskem. Po njegovih mislih je Schumi le v eni točki pravo zadel, češ, da je Herzogenbach = Ponóva vas. Meni pa se močno zdi, da niti v tej točki nima Schumi popolnoma prav in da bi morali to sodbo popraviti in kraj bolj točno določiti tako, da je Herzogenbach = Údnje v Šentjurijski fari. Sicer Údnje itak ni daleč od Ponóve vasi, oboje je namreč v isti fari, in sicer Ponóva vas severno, a Údnje zapadno od Šentjurija, strniti se pa naselbini vendar ne dasta in kar tako zameniti. Odločilno v tem vprašanju pa je pred vsem ime.

Da je iskati kraja »Herzogsbach« na teritoriju med Škofljico in Čušperkom nam jasno dokazuje listina iz leta 1406. govoreča o nakupu posestva v Údnjem, ki ga je za 38 mark šilingov na sv. Mihela dan imenovanega leta kupila vdova Lešpeta Turjaška za svojega sina Herbarta. Posnetek te listine imamo v Mittheilungen des Musealvereins für Krain, XX, 168 (št. 290). Tam se nam pripoveduje, da je prodal Anže Osolnikar zemljišče ležeče »**ze Herzogspach in Harlander pfarr**« na katerem je bil naseljen neki Tomec, gospej Lešpeti, ranjkega gospoda Vilhelma Turjaškega vdovi in njenemu sinu Herbartu za »40 march schillinger an 100 march schilling«. Herzogspach je bil torej »in Harlander pfarr«, t. j. v laniški ali šmarijski fari. Podobno kakor se dandanes železniška postaja šmarijska nekake obojaško imenuje Šmarje-Sap, tako so v prejšnjih časih navadno dajali krajevnomu imenu Šmarje oficijelen dostavek »v Lanišću« morda zaradi razločevanja od drugih Šmarij (n. pr.: Šmarje pri Šentjerneju), še bolj verjetno pa, da zaradi tega, ker je bila baje v starih časih farna cerkev v Lanišću, ljudnati vasi nad Škofljico, gori, kjer je sedaj samo podružnica sv. Uršule (prim. Valvasor, II, 180: *Harland, Lanische, ein großes Dorf, ligt nahe bey St. Marain. Vorzeiten war daselbst die Pfarr-Kirche, welche jetziger Zeit zu St. Marain ist*), vsaj v nemščini je bil ta dostavek nekako stereotipen in naš čudaški starina Jakob Zupan je svoj čas kot kaplan Šmarijski svoja pisma do Kopitarja in do Rudeža dosledno datiral z besedami: *St. Marain im Harlande*. Šmarijska fara je pa bila za Valvasorjevih časov mnogo obsežnejša, nego je danes, imela je 25 podružnic ter obsegala današnje male župnije: Šentjurij, Kopanj, Žalina, Polica (VIII, 765) in ves njen teritorij se je menda imenoval »Lanišče« (daš *Harland*) in na tem teritoriju je bil po pričevanju navedene listine tudi kraj »Herzogspach«, ki ga navaja Valvasor (II, 215) z nekoliko izpremenjenim imenom, rekoč: »*Hertzogthum ligt nahe bey Zobelsperg*«. Tako smo prišli do sklepa, da je Herzogenbach v nekdanji veliki šmarijski fari, in ker se je v 18. stoletju (1787?) Šentjurij izločil kot samostojna fara, v sedanji šentjurijski župnji. Da pa vendar ni to Ponóva vas, ampak Údnje, nam jasno dokazuje i m e. Paralelo za to imamo v znanem »Údnjem borštu« nad Kranjem, ki ga navaja Valvasor (II, 146) z besedami: »*Udenwald, sonsten Hertzogforst genannt*«. Samostalnik »vojvoda« (Herzog) ima pri starih naših pisateljih 16. stoletja obliko »vlúda, vlúda«, njegov pridevnik »vojvoděnj« ali »vojvodnji« (Herzogs-), torej analogno »vlúdenj, vúdenj, údenj«, izveden s suffiksom ЪНЬ (In), kakor n. pr.: gospoděnj ali gospodnji iz samostalnika gospod (gospodnji dan, gospodnje ime). Pišejo sicer navadno po zemljevidih

in krajepisnih imenikih obliko »Udinje« (Freyer, 128, Udine), narod pa govori »Údje«, kakor n. pr.: koj, paj, trpleje — namesto: konj, panj, trpljenje; iz tega se dá konkludirati pravilna pisava »Údnje«. — Ali je morda Herzogendorf (Mittheilungen, XVII, 54) tudi naše Údnje, ali pa morda Udnja vas pri Ornuški vasi v občini Trebelno?

Druge dr. Kosove razlage, namreč da je »Bizi = Bičje« (primeri Izvestja, XVIII, 67: Veiz das Wasser = Bičje = potok) daš Binſicht in da je Lipnach = (Vélike) Lipljene južno od Šentjurija (prim.: Mittheilung. des Musealvereins, XVIII, 139, št. 37: Lippnach, sedaj Liplach, t. j. Lipje v Hinski fari. — Mittheil., XIX, 132, št. 256: zu grozzen Lippnach in der Krayn) — te razlage se mi zde prav verjetne, samo razlagi, da bi smatrali »Dobelgogesdorf« za Duplice, tej pa ne morem pritegniti, in sicer iz dveh razlogov ne. Prvič se mi zdi, da si moramo vsa štiri sela: »Bizi, Dobelgogesdorf, Herzogenbach und Lipnach« misliti kot nekako zaokroženo ozemlje, kot nekaj arrondissement, kar je že g. dr. Kos sam povdarjal. Pomisliti pa je, da so Duplice v Poliški fari severovztočno od Grosuplja, torej kolikorotoliko oddaljene od zaokroženega ozemlja »Bičje-Údnje-(Vélike) Lipljene«, katero leži na južozapadni strani od Bičja (potoka) — ex meridiana parte fluminis Bizi. Drugič pa je še tale pomislek: Duplice ali Dupljice so čisto slovensko apelativno ime, jasno lokalnega pomena, kajti dupljica se na prvi pogled spozna kot deminutivum od duplja (jama, špilja), Dobelgogesdorf pa jasno kaže svoje razmerje z osebnim imenom Dobljgoj, češ, da je to Dobljgojeva vas ali Dobljgójina (prim.: Rategoysburch, Rádegojeva naselbina ali Rádegojina = Rádgon). Podobno ime bi bilo tudi n. pr. nekdanje Bodigoysdorf, sedaj Budigamšdorf, slovensko Budganja vas pri Žužemberku. (Prim.: Mittheil. des Musealv., XVIII, 139, št. 37, kjer je starejša oblika Bodigoysdorf [Bodigojeva ali verjetneje Budigojevavas] še ohranjena.)

Dandanes baje ni več nobenega sledu o imenu Dobljgojeva vas, toda če pomislimo, da bi morala imenovana štiri sela (Bičje, Údnje, Lipljene in Dobljgójina) biti med seboj v bližnjem sosedstvu, tedaj pridemo v sumnjo, da nam je iskati zagonetne Dobljgójine prav na mestu sedanjega Šentjurija. Do te sumnje me je dovedel tale pomislek: Ime Šentjurij zamore veljati za vas šele od tedaj, ko so v njej sezidali cerkev sv. Jurija — in če je vas starejša od cerkve, je morala poprej imeti brezdvomno kako drugo (četudi danes pozabljeno) ime. Valvasor (VIII, 765) nam navaja samo »S. Georgii bey S. Jürgen« brez kakega pojasnila o starejšem imenu kraja, dočim nam za sosednji »Tabor« pove staro ime: »Lačenberg«, rekoč: »S. Nicolai in Lazenberg«. Ker smo že pri imenu Latschenberg in je krajev tega imena po Kranjskem več, n. pr.: pri Brezovici v brdskem, pri Gradišču v litijskem, pri Kalu (občina Dvor) v radeškem okraju, in med Gameljni in Črnučami, bodi opomnjeno, da ima to ime javaljne kaj zveze z našim pridevnikom lačen (Hungrig) in da se mi »Lačni vrh« zdi zelo sumljiv. Če pomislim na imena: Cerov breg (Boštanj), Cerov log (Šentjernež), Jesenovo raven (Laško), Drenova gorica (Vrhnika), ali na Fichtenberg, Ahornberg, Eichenberg, Eschenberg, Birkenberg (Březowahora na Češkem), tedaj pridem do sklepa, da bi bilo ime Latschenberg popolnoma nemško in da pomeni toliko kot holm ali breg z ruševjem in podobnim grmovjem porasten. Die Ladschen pomeni namreč v bavarščini toliko kot Legföhre, Zwergliefer, Krummholz, in einander verschlungenes Gebüsch, t. j. naš ruš ali ruševje — pinus pumilio.

(Gl.: Schmeller, I, 1543.) Ko smo že z Latschenbergom nekoliko zastranili in ker smo zgoraj Ponóvi vasi identifikacijo s Herzogenbachom izpodnesli, naj končno objavim še eno sumnjo: Ali ne bi utegnil biti Valvasorjev »Perendorf ligt nahe bey Zobelsperg« (II, 216) Prnóva ali Ponóva vas? — Po izgubi rhotacizma Pöndorf namesto Perndorf? — Prav verjetna ta sumnja sicer ni, kajti pričakovali bi menda Pernsdorf (Perünóva vas), vendar pa Perenstein (Valvasor, XI, 438) Pérúnov grad v Stajah. — Ali je morda Panóva vas le panova, [žu]panova? Ali je bil zvesti podanik kralja Henrika Anzo kakov pan? Vse to je malo verjetno. Poleg Anzo je tudi lahko Popo (Poponis) Popon, in tedaj Poponis pagus.

Goče.

V 4. številki »Ilirskega Lista« iz leta 1831. je razlagal neki slutvo-etimolog V. K. krajevno ime Gottschach, češ »dieser« ächte alteutsche Name wurde in späteren Zeiten durch unkündige Abschreiber sehr verfälschet«. Torej pristno staronemško da je to ime! In ta razlaga iz pristne stare nemščine je kaj priprosta. Ime je sestavljeno iz »Gottes« in »Ach« (= Wasser, Quelle) in pomeni toliko kot »božja voda ali božji studenec«. Iz te sestavljene besede Gottesach je **e** po eliziji izginil, zaradi lažjega izgovaranja se je pa **ch** vrnil (!!), in tako se na zelo enostaven način iz Gott'sach dobi Gottschach. To pristno ime izposodili so si stari Nemci, prvotni prebivalci v Gočah (!), od neusušnega, severno od vasi izvirajočega studenca, ki je bil brezdvomno posvečen nekemu ajdovskemu božanstvu, kajti ta potočič, v katerem so se (kakor baje vé povedati narodna pripovedka!?) kopale bele vile in žalik-žene, je še do današnjega dne ohranil prvotno ime »Malikovnik« (Gotteswasser, Gottesbach, Gottesquelle). — — Ko bi bil nemštva navdahnjeni slutvo-etimolog stvar le nekoliko premislil, bi bil lahko razumel, da vile in žalik-žene niso maliki, kvečjemu malikinje, pa da bi se moralo ime, če bi šlo po njegovem, v prevodu glasiti morda »Götzenbach«, pred vsem bi pa bil moral do neke znanstvene verjetnosti dognati, kaj je prvotno, ali nemško ali slovensko! Zdaj ti pa v eni sapi pravi: »die alten Teutschen, ursprünglichen Bewohner der Ortschaft« (!!) in takoj na to: »der ursprüngliche Name Malikaunik (Gottesbach)«. Prava razboritost ne kvasi tako tjevendan o prvotnosti. Kot sklep tega modrovanja pa sledi pobožna želja, naj oblastva uradno zaukažejo, da se ima splošno uvesti in uveljaviti ime navedene vipavske vasi v pristno (?) nemški obliki »Gottschach«, češ, da se s tem izognemo vsaki dvoumnosti, ki je nastala, odkar so Kranjci staro prvotno ime Gottschach izpremenili v Goče (z bohoričico zapisano. Gozhe in v nemškem pravopisu Gotsche), kajti od tedaj se baje Goče pogosto zamenjavajo s kočevskim mestom Gottschée.

Proti tej puhli razlagi se je v 6. številki istega letnika oglasil S. (t. j. prof. Jakob Zupan) v sestavku z naslovom: »Gozhah, ein ächteutsches Wort!« — Popravici zavrača Zupan v tem svojem sestavku oni nezreli umislek slutvo-etimologa V. K., češ: ali naj imajo vse vasi, ki se v kranjski nemščini končujejo na »-ach«, Nemce za ustanovitelje? Na ta način bi utegnil g. V. K. celo suhotne in brezvodne Hinje v Suhi Krajini po lokalno »Hinjah« (nem. Hínach) izvajati iz nemškega »Ach« (Wasser), češ: »hin ist das Wasser« (voda je poginila)! Zlog -ah (-ach) ni osnovne ali debelske veljave, ampak samo končnica množinskega lokala. Samo neznanje slovenščine je napravilo iz Javorje Affriach, iz Selce Selzach, iz Mošne Möschnach, iz Gorje Görjach, iz

iz Ravne Raunach in iz Goče Gotſchach. — Tako Zupan pravilno razlaga razmerje med imenovalnikom Goče in mestnikom Gočah, ki si ga je Nemec usvojil za svojo obliko Gotſchach.

Druge Zupanove razlage v tistem sestavku so pa menda tudi napačne. Tako n. pr. se Hine ne dajo prav razlagati kot Suhine (S^hhine) iz »suh« (dürr, trocken); v tem slučaju bi pač dobili le Sušine (S^hšine), kakor imamo Sušice (S^hšice) pri Toplicah ali po izpadu oslabelega vokala Šine (iz S^hšine), kakor Šica (iz S^hša). Jasne in zanesljive razlage za Hine sicer jaz tudi ne znam; če ni morda »hina« (chy-ina, M. E. W. 93, kor. chy-neigen) toliko kot »breg, reber, pobočje, sploh poklonjen ali položen svet« Neigung, Lehne, Abhang), tedaj res ne vem, kaj naj bi to ime pomenilo. — Ravnotako pa tudi ne gre razlagati Goče iz »gošča, goščava«, t. j. gosto grmovje naš Didſicht), češ, da imajo Goče ime po šumi, ki se razprostira med njimi in Štanjelom, pravtako, kakor tudi Dražgoše pri Železnikih na Gorenjskem, češ, da je izvajati, te Dražgoše iz draga (Dhal) in gošča (Didſicht). (Draždane, Dresden razlaga Miklosich iz drezga [Wald], torej δρακμα γαμμα densitas silvae = densa silva [?]). Dasiravno na drago v prvi polovici Dražgoš ne morem prav verjeti, vendar ne bom trdil, da bi bilo v drugi polovici besede nemogoče iskati »goščo«, ki se v gorenjščini res glasi »goša« (šč omehčan v š), zlasti ker so mi sicer znana imena ledin in pašnikov v obliki »goše (gošče). Toda Goče izvajati iz korena gost (densus) se mi pa zdi nemogoče — popolnoma nemogoče, ker ne vem nobenega slučaja, da bi izgovarjali kje namesto glasovne skupine šč prosti č, kakor izgovarjajo v gorenjščini v tem slučaju prosti š. Moje domnevanje mi sili le na to stran, da bi kazalo podstaviti pri tej razlagi koreniko gatb (M. E. W., 60) s pomenom zagraja, jez, zagata, ali sploh tesnina, globel, tokava, t. j. ozka dolina z obeh strani zaprta, zaježena in zagačena. Vpraša se le, ali prenese taka razlaga tudi lokalni preizkus. Gač o imamo tam, kjer v kako dolino zaklinjeno brdo tvori razsoho dveh ožjih dolinic, ali kjer takov brdni zaklinek ukrivljeno dolino takorekoč prelomi v goreneje in doljenje zagato. Nastanjenci v Gači so Gačniki ali Pogačniki, morda tudi Pogačarji, dasiravno veljajo ti navadno za pekarje pogač (Weißbrotbäcker). Prim. imena: Hribar, Dolinar, Bregar, Logar i. t. d., ki so tudi s priponko ar izvedena iz samostalnikov lokalnega pomena. Kakor imamo iz gat + ja »gača«, iz pit + ja »piča«, iz gnet + ja »gneča«, tako tudi iz got + ja »goča« (gotava).

Iz istega korena »gat« si razlagam tudi ime svoje rojstvene vasi »Hotavlje«, in sicer, ker se rabi večinoma v množini, kot stanovniško ime izvedeno iz lokalnega pojma »gata va«. Da to bolje dojmemo in spoznamo, izpregovoriti nam je najpoprej o nekterih tozadevnih glasoslovnih točkah. Glede preobrazbe samoglasnika »a« na »o« (gat — got) bi lahko opomnili, da ne izgovarjajo samo v bavarsko-avstrijskih narečjih, recimo Wadenbart ali halbe Maß kot »pokenbort«, holbe mos«, ampak da imamo tudi mi v svojih domačih narečjih vzgledov za tako preobrazbo vokalov. Prim.: »bât, baš« (Plet., I, 14) pa »bôt, bôš« (Plet., I, 46, 47). Prav na ta način je mogoč tudi »gôt« poleg »gât«, kakor ponjava poleg panjava, zlasti pa še tedaj, če se pojavi takov samoglasnik v nenaglašenem zlogu. (Že p. Ladislav Hrovat je svoj čas v Dom in Svetu, IV, 73 izvajal Gotno vas iz korena »gat«, kažoč na Habledičev izraz »gata« = pons vimineus Schilf- u. Hürdenbrüde).

Mi imamo »gora, gatiti, glad, Gregor«, a Čehi »hora, hatiti, hlad, Hrehor«; gorenjska in koroška narečja se glede teh goltnikov že precej

nagibljejo na češko stran in izgovarjajo ta **g** pridahnjeno ali aspirirano, tedaj namesto »gata (gota)« prav »ghata (hota).

Iz »hota« (gata ali zagata) pa dobimo po sestavi z amplifikativnim sufiksom »-ava« obliko »hotáva« (gatáva) — pravitako kakor iz gošča (daß Dickicht) goščava, iz planja (die Ebene) planjava, iz pušča (wüßtes Land) puščava. Primeri v srbsčini izraz mrčava (t. j. velika gusta šuma, gdje se ne vidi sunca; Vuk, 373.) Izvaja se pa tako: 1) iz pridevnika »mrk« (= temen, mračen, blišter) dobimo s priponko »-ja« samostalnik »mrča« — 2) iz tega pa z amplifikativno priponko »-ava« drugi samostalnik »mrčava« tudi z lokalnim pomenom. Še drugi vzgledi samostalnikov na »-ava« z lokalnim pomenom so: dobrava, daljava, širjava, trdnjava (utrjen kraj), tokava (Stuft = toka, hūdournikov žleb?) od mulj Flußant, Letten) se izvaja »muljava«, t. j. menda s takim peskom zasipljena in zaplačena ravan, če je pa ta peščena in glinovita ravan potem s travo porastena, tedaj dobimo pomen travnik. Primeri Valvasorjeve (II, 181) besede o Muljavi (Jurčičevem rojstvenem kraju): und dabei die übergroße Wiejen, so dem Kloster Sittich gehört; od mil (mergelartige Erde, Plet., I, 581) ali od mel? die Niese, Abrutschstelle von bröckeligem Erdreich, Plet., I, 568) se izvaja »milava«, t. j. krajina, kjer se svet melje ali se je namlel (po vasi Milava se imenujejo Milávci), od mura (prodovina namleta ali naplavljena, Steingörelle, Mur; Plet., I, 619), se izvaja »múrava« (gruščevnata gomila?). Múrove so n. pr. v Javorski občini v Poljanski dolini (po Muravah imajo svoje ime Murávci ali Múrovci). (Mikl. Prim. slov., II, 222.)

Ko smo tako dospeli do oblike »hotava« (t. j. gatava ali zagata), je izvajanje stanovniškega imena s priponko »-jan« in z epentezo l^a med »v« in »j« lahko razumljivo. Iz imenovalnika Hotavljane je bil prvotni mestnik Hotavljanh, a iz tega po izgubi pohohnjavelega N^a Hotavljah, in iz tega lokala Hotavljah zopet po vzratnem potu imenovalnik Hotavlje. Včasih se seveda tudi še sliši zlasti za vodo Hotaveljščico (rivulus »Cotabla«, kakor ta potok imenujejo stare listine iz druge polovice desetega stoletja) singular Hotavlja in to bi dalo misliti na izvajanje s sufiksom »-ja«. Primeri: »duplja« poleg »dupa«, »mravlja« poleg »mrav«, »guglja« poleg »guga«, »češplja« poleg »češpa«, »kaplja« (der Schlagfluss) poleg »kap«, »konoplja« poleg »konop« (ki je dokazan v pridevniku »konopet«) i. t. d. Skozi hotávo ali gatávo tekoč potok je tedaj hotavlja (voda). Enako ime ima tudi potok, ki po ozki gatavi priteče izpod Vinharjev in se nasproti Poljan izliva v Sovro-Poljanščico, dasiravno jo mnogi — menda pač zaradi razločevanja od Hotávlje — imenujejo Hotovljo in vasico ob njej Hotovlje. — Diferenčno obliko »gótova« poleg »gotáva« si je menda razlagati tako, češ, da je nastala pod vplivom prestavljenega akcenta, iziroma vsled breznaglasnosti sufiksa; primeri: »Dóbrova« poleg »Dobráva« in »Léndova« (od koder priimek Léndovšek i. e. Lendovščák) namesto »Lendáva« (terra inculta) ali »Négova« namesto »Negáva (terra culta), postáva (zakon) in nástova (panj naveznjenec).

V to kategorijo spada tudi menda ime potoka Gutnik ali Gotnik, o katerem Valvasor (XI, 245) misli, da je nastal iz nemškega Gutenegg (Eck oder Ende des Guten) pa da si je pri tem skoku na kranjščino en ud izpahnul (Gutenek: Gutněk). — Primeri še razlago Rutarjevo v Mittheilungen des Musealvereins III, 186 nasl. — Oblika Gnodnik ali Gnotnik bi dala misliti na prvotno hohnivost debelskega vokala: (gont^h findere, Mikl. Etym. Wtb. 72, oziroma z ostrejšim goltnikom: kont^h angulus, Mikl. Etym. Wtb. 128): ГОНЪНИГЪ, ЕМЪНИГЪ. Non liquet.